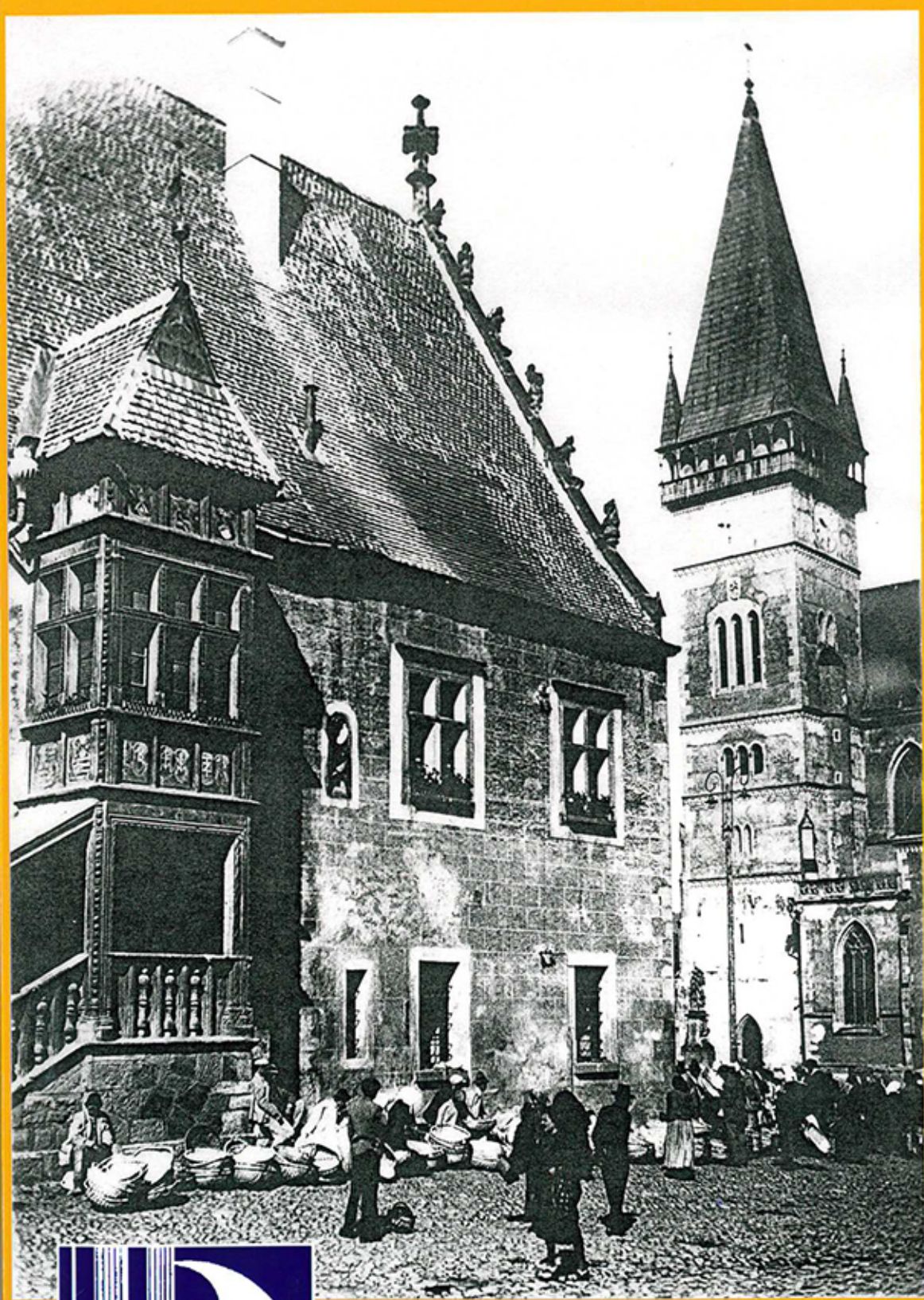

BARDEJOV
23.-24. 8. 2016

BARDKONTAKT 2016

ZBORNÍK PREDNÁŠOK 2016

HLAVNÁ TÉMA ODBORNEJ KONFERENCIE

PROFESIJNÁ ZODPOVEDNOSŤ AKTÉROV OCHRANY PAMIATOK

ODBORNÉ PREDNÁŠKY :

OBSAH:

➤ Slovo na úvod

doc. Ing. Eva KRÁĽOVÁ, CSc. - Fakulta architektúry STU v Bratislave, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava, kralova@fa.stuba.sk

➤ I. OKRUH

Profesijná zodpovednosť - Otázky právnej zodpovednosti za vyvolané dopady

1. Špecifikácia profesijnej zodpovednosti pri ochrane pamiatok

doc. Ing. Eva Kráľová, CSc. - Fakulta architektúry STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava

2. Objektívizácia vyhodnotenia požiadaviek aktérov ochrany pamiatok z pohľadu zodpovedného projektanta

Ing. arch. Vladimír Hain, PhD., Ing. arch. Michal Ganobjak, PhD. - Fakulta architektúry STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava

➤ II. OKRUH

Ochrana pamiatok ako zákonná povinnosť všetkých - podnety a limity profesijnej prípravy (školská príprava, overená prax, celoživotné vzdelávanie)

3. Zodpovednosť účastníkov konzervátorských prác

dr hab. inž. Marek Gosztyła, prof. Katedra ochrany pamiatok, Polytechnika, Aleja Powstańców - Warszawy 12, Rzeszów, gosztyla@prz.edu.pl

mgr inž. arch. Agnieszka Kumuda -Katedra ochrany pamiatok, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów

prof. Ing. arch. Peter Pásztor, PhD. - Katedra architektúry, Fakulta umení, Technická univerzita v Košiciach, Letná 9, 042 00 Košice, Katedra ochrany pamiatok, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów, pasztor.peter@dpa.sk

4. Príprava obnovy, resp. úpravy nehnuteľnosti a jej vplyv na kvalitu realizácie: Obnova kaštieľa Radvanských & novostavba v PR Banská Bystrica

Ing. arch. Zuzana Klasová - KPÚ Banská Bystrica, Lazovná 8, Banská Bystrica, zuzana.klasova@pamiatky.gov.sk

5. Využitie medzinárodných chárt a lokálnych rozvojových plánov pri hľadaní novej funkcie priemyselnej pamiatky v kontexte udržateľnosti - Etelka huta v Nižnej Slanej

Ing. arch. Miroslav BEŇÁK

Ústav manažmentu, Slovenská technická univerzita v Bratislave, Vazovova 5, 812 43

Bratislava, miroslav.benak@gmail.com

➤ **III. OKRUH**

Ochrana pamiatok - vec verejná alebo súkromná? (využívanie pamiatok, financovanie, sprístupnenie, pomoc verejných inštitúcií...)

6. Problematika spolupráce KPÚ Nitra pri projektoch ROP na príklade obnovy národnej kultúr. pamiatky Kasárne v Komárne

Mgr. Imrich Tóth - Krajský pamiatkový úrad Nitra, kancelária Komárno, Župná 15, 945 01

Komárno imrich.toth@pamiatky.gov.sk

7. Župný dom v Turni nad Bodvou - postupný zánik.

Ing. arch. Eva Šmelková - Krajský pamiatkový úrad Košice, pracovisko Rožňava Betliarska

cesta č. 6, 048 01 Rožňava, eva.smelkova@pamiatky.gov.sk

➤ **IV. OKRUH**

Regenerácia historických jadier v kontexte úloh miest a obcí - aktivity, iniciatívy, limity, námety na riešenie a pomoc

8. Regulácia reklamy na Obchodnej ulici v Bratislave – pasportizácia a návrh riešenia

Ing. arch. Anna GONDOVÁ, PhDr. Ivo Štassel - FA STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava

MÚOP, Uršulínska 9, 811 01 Bratislava

9. Objektívna hodnota verzus subjektívne rozhodovanie

Ing. Katarína Šimončíková - občianka, Dulovo nám. 4, 821 08 Bratislava,

simonicova.sen@gmail.com

➤ **V. OKRUH**

Realizácia ochrany pamiatok - skúsenosti, podnety, námety na riešenie

10. Obnova Synagógy v Lučenci

Mgr. Andrea Moravčíková - Krajský pamiatkový úrad Banská Bystrica, pracovisko Lučenec,

Nám. republiky 26, 984 01 Lučenec, andrea.moravcikova@pamiatky.gov.sk

11. Obnova Mestského kúpaliska v Košiciach

Ing. arch. Radoslav Mokriš - Krajský pamiatkový úrad Košice, Hlavná 25, PSČ 040 01 Košice, e-

mail: podatelna.ke@pamiatky.gov.sk

12. Statické problémy pri sanácii zvlhnutých pamiatkových objektov

Ing. Vladimír Kohút - PRODIS+, s.r.o., Tvarožkova 17, 811 03 Bratislava kohut@prodis.sk

13. Monitoring drevených chrámov v slovenskej časti Karpatského oblúka zapísaných do zoznamu UNESCO

Ing. Lenka Dubinyová; Mgr. art. Emília Rudinská; Ing. Lenka Vrbiková, PhD. - Pamiatkový úrad Slovenskej Republiky, Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava,
lenka.dubinyova@pamiatky.gov.sk, emilia.rudinska@pamiatky.gov.sk,
lenka.vrbikova@pamiatky.gov.sk

14. Efektívne využívanie fotogrametrie a laserového skenovania pri zameraní skutočného stavu a pri tvorbe dokumentácie Hradu Krásna Hôrka.

Ing. Jozef Ornth - ORNTH spol. s.r.o., Trieda SNP 82, 974 01 Banská Bystrica,
jozefornth@ornth.sk

15. Starostlivosť o historické organy na Slovensku, súčasnosť a vízia

Mgr. art. Andrej Štafura, PhD., Ing. Štefan Nagy, ArtD. - Ústav hudobnej vedy SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava 4 andrej.stafura@savba.sk, stefan.nagy@savba.sk

Slovo na úvod

Problematika regenerácie historických jadier, rovnako ako ochrana pamiatok, je problematika širokého záberu, v ktorej sa stretávajú, spájajú alebo aj protirečia mnohostranné pohľady, rozličné záujmy, komplexné aj parciálne riešenia. Do ich procesov vstupujú účastníci (aktéri), ktorí buď zastupujú jednotlivé hľadiská a záujmy, alebo tí, ktorí ich svojím riešením a rozhodovaním majú zosúladiť v záujme dosiahnutia individuálneho i spoločenského prínosu.

Vo viacerých situáciách a na viacerých postoch sú to aktéri, oprávnení vykonávať činnosti vyžadujúce osobitné kvalifikačné predpoklady. V procesoch regenerácie historických jadier a ochrany pamiatok je to celý rad odborne spôsobilých osôb, ktoré vykonávajú parciálne úkony nevyhnutné na dosiahnutie kvalitného výsledku: od výskumníkov pamiatkových hodnôt (archeológovia, historici umenia, architekti, urbanisti, reštaurátori), cez projektantov rozličného technického zamerania (architektúra, urbanizmus, krajinné inžinierstvo, statika, technická vybavenosť stavieb, sanácie porúch, materiálovo-technologické inžinierstvo, špecifické druhy stavieb a pod.) až po realizáciu potrebného zásahu (stavbyvedúci, stavebný dozor, reštaurátor). Títo všetci majú osobitnú kvalifikáciu na výkon zverenej činnosti, na základe čoho požívajú osobitný stupeň spoločenskej dôvery podopretý osobnou zodpovednosťou voči spoločnosti i objednávateľovi.

Avšak, profilácie osobitnej kvalifikácie pre odborné činnosti vo výstavbe neobsahujú aj kvalifikáciu pre ochranu pamiatok. V praxi to znamená potrebu náročnejšej špecializovanej koordinácie z hľadiska záujmov ochrany pamiatok. Do procesu tak vstupuje územne príslušné pracovisko Pamiatkového úradu SR, ktoré má postavenie rozhodujúceho orgánu – avšak len s ohľadom na zachovanie a ochranu pamiatkových hodnôt dotknutej stavebnej realizácie.

Cieľom konferencie je

poskytnúť priestor na medziodborovú diskusiu o otázkach profesijnej zodpovednosti jednotlivých účastníkov procesov regenerácie historických jadier a ochrany pamiatok s ohľadom na súbežné nároky zákonov, technických noriem, požiadaviek udržateľnosti a efektívnosti.

Priestor bude poskytnutý tiež na prezentáciu úspešných/inšpiratívnych realizácií regenerácie historických jadier a ochrany pamiatok.

Do diskusie sú prizvaní okrem členov Slovenskej komory architektov a Slovenskej komory stavebných inžinierov, tiež ostatní účastníci procesov regenerácie historických jadier (zástupcovia miest a obcí – ako dotknuté osoby) a ochrany pamiatok (vlastníci a investori) ako aj zástupcovia občianskych iniciatív.

BARDKONTAKT 2016

ŠPECIFIKÁ PROFESIJNEJ ZODPOVEDNOSTI AKTÉROV OCHRANY PAMIATOK

doc. Ing. Eva KRÁĽOVÁ, CSc.

Fakulta architektúry STU v Bratislave, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava,
kralova@fa.stuba.sk

Špecifiká profesijnej zodpovednosti aktérov ochrany pamiatok

doc. Ing. Eva KRÁĽOVÁ, CSc.

Fakulta architektúry STU v Bratislave, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava, kralova@fa.stuba.sk

Abstrakt

Ochrana pamiatok – ako multidisciplinárny výskumno-realizačný proces – nedeliteľne spája výskumné, projektové manažérske aj rozhodovacie aktivity rôzne profilovaných odborníkov na rôznych rozhodovacích postoch. Aktivity a rozhodnutia ktoréhokoľvek z nich v akejkoľvek okamihu ochranného (v tom aj obnovovacieho alebo udržiavacieho) zásahu priamo ovplyvňuje /zasahuje aktivity a výsledky ostatných partnerov. Preto každý z partnerov zúčastnených na ochrannom zásahu / procese nesie svoju časť zodpovednosti za výsledok i kvalitu zásahu / manažmentu.

Príspevok poukáže na špecifické situácie kvalitatívneho rozhodovania o pamiatkových objektoch, kedy štandardné (t.j. rutinne zaužívané) riešenia stavebných zásahov alebo manažérskych rozhodnutí týkajúcich sa pamiatkovo chráneného objektu nestačia a v záujme zachovania chránených pamiatkových hodnôt treba spoločne hľadať prijateľné „neštandardné“, no profesijne korektné riešenie.

Kľúčové slová: ochrana pamiatok, profesijná zodpovednosť, aktéri ochrany pamiatok

1. Úvod

Slovné spojenie „profesijná zodpovednosť“ sa každému zdá natoľko významovo jasné, že ho automaticky akceptuje, preberá, argumentuje ním. Bez toho, aby sa zamyslel: aký je jeho vecný obsah? Aké povinnosti či azda aj práva z neho vyplývajú? Kto, kedy a komu sa zodpovedá?

Otázok k profesijnej zodpovednosti by sa dalo položiť / vymyslieť ešte viac. Začnú sa vynárať spravidla v okamihu, keď výkon niekoho, kto robí svoju profesiu (profesionál i odborník špecialista – tzv. profesista), sa javí nedokonalý, neprimeraný, zaujatý. Profesionálnu zodpovednosť obyčajne vyžadujeme od zamestnancov / partnerov / dodávateľov tovarov a služieb pri plnení ich pracovných / služobných / odborných povinností. No sú prípady, keď profesionálnou zodpovednosťou sa bránime pred nátlakom ku konaniu, s ktorým – ako profesionál (a odborník špecialista) – nesúhlasíme a ho odmietame.

Ochrana pamiatok (v tom aj ich užívanie, údržba, obnova) je zložitý, organizačne i profesijne mnohohrstevný, finančne i časovo náročný proces. Jeho dobrý výsledok závisí od kolegiálnej, vzájomne sa rešpektujúcej a podporujúcej spolupráce všetkých zúčastnených aktérov. A to aj vtedy, keď zúčastnení aktéri sa nestretávajú ako bezprostrední partneri, či časoví následníci. Je to fakt, ktorý sa v každom jednom prípade vždy opäť potvrdzuje.

Problematika ochrany pamiatok a špecifických nárokov vyvolaných režimom ich ochrany v aktuálnej stavebnej a investičnej praxi (vrátane znaleckej) nie je prierezovo-systémovo spracovaná ani explicitne riešená. Rovnako to platí aj pre sféru teoretickej literatúry a kooperačného systémovo cieleného výskumu. Závisí od osobnej zanietenosti a životných skúseností aktéra – profesionála odborníka (aj znalca), nakoľko vo svojich posudkoch či vyjadreniach aktívne zohľadní zásady ochrany pamiatok: ako sa postaví k nie vždy štandardným riešeniam z pohľadu súčasných stavebných predpisov alebo aktuálne platných noriem, či ocení už „prežitú“ riešenie a aj váhou svojej profesijnej zodpovednosti mu dá šancu, aby uspelo v novom kontexte.

2. Čo je profesijná zodpovednosť

Odvožené od slova „profesia“ – vo význame povolanie, zamestnanie [1] – označuje osobnú zodpovednosť za prípadnú škodu, ktorá môže vzniknúť v dôsledku konania kvalifikovane poverených osôb, t.j. pracovne nezávislých profesionálov, ktorí disponujú osobitnými odbornými schopnosťami. „Právna úprava zodpovednosti za škodu má zásadné celospoločenské dôsledky vrátane hospodárskych dopadov. Ovplyvňuje najmä rozhodovanie osôb podujat' sa na činnosť, s ktorou je spojené zvýšené riziko“ [2]. K takýmto osobám patria profesionáli tzv. slobodných povolání, ku ktorým sa popri advokátoch, notároch, audítoroch, exekútoroch, znalcoch a tlmočníkoch, radia aj autorizovaní architekti a autorizovaní stavební inžinieri. Výkon ich povolania právne rámcuje zákon č. 138/1992 Zb. o autorizovaných architektoch a autorizovaných stavebných inžinieroch v aktuálne platnom znení. Autorizačnou skúškou sa u nich preveruje osobitná odborná spôsobilosť na výkon vybraných činností vo výstavbe. Vybranými činnosťami, „ktorých výsledok má vplyv na ochranu verejných záujmov vo výstavbe sú projektová činnosť, vedenie uskutočňovania stavieb, vybrané geodetické a kartografické činnosti“ [3]. Podľa ustanovení Stavebného zákona „vybrané činnosti vo výstavbe môžu vykonávať len fyzické osoby, ktoré získali oprávnenie na výkon týchto činností (ďalej len "oprávnená osoba") podľa osobitných predpisov. Oprávnené osoby sú povinné pri tejto činnosti chrániť verejné záujmy“ (§ 45, ods. 4). Medzi ne patrí aj záujem ochrany pamiatok (pozn. EK).

„V systéme právnej zodpovednosti súkromnom práve rozhodujúce miesto prislúcha zodpovednosti za škodu“ [2, s. 61]. V systéme súkromného práva, vrátane obchodného práva, „v štruktúre zodpovednosti dominuje prvok majetkovej reparácie, reštitúcie a satisfakcie“ [2, s. 54] spravidla definovaná v zmluvných vzťahoch. Osoby oprávnené na výkon vybraných činností vo výstavbe preberajú plnú zodpovednosť za prípadne vzniknutú škodu. Rešpektujúc súkromno-právny rámec zmluvných vzťahov prioritná pozornosť sa venuje zodpovednosti za škodu vo vzťahu ku klientovi. V praxi profesionálov pôsobiacich vo výstavbe často dochádza ku konkurenčnému pôsobeniu verejných záujmov a súkromných/osobných záujmov klienta. Zvlášť často sa tento fenomén objavuje v praxi ochrany pamiatok: pretože pamiatkové hodnoty sú prevažne nehmotného rázu, ich ochrana často ustupuje konkrétnejšej „hrozbe“ vzniku hmotnej (finančne vyjadriteľnej) škody v prípade konania proti záujmom klienta vyjadreným v uzavretej zmluve. Závisí od skúseností, odbornej výbavy i osobnostnej profesijnej zodpovednosti, ako dokáže takýto konflikt vyriešiť obojstranne vyhovujúcim kompromisom.

3. V čom je ochrana (stavebných) pamiatok odlišná od bežnej výstavby?

Zásadný rozdiel je spôsobený vplyvom dynamiky rozvoja vedy a techniky vo svete najmä po 2. svetovej vojne, keď globálny trend ľudského úsilia podnecuje hľadať stále novšie, úžitkovo i ekonomicky efektívnejšie spôsoby výroby a uplatňovať nové varianty produktov určených pre spoločenské i súkromné používanie. V oblasti výstavby sa to prejavuje najmä inováciou stavebných materiálov a realizačných technológií, ktoré majú diametrálne odlišné vlastnosti a pôsobenie v stavbe oproti materiálom, z ktorých boli postavené historicky staršie pamiatky. Nesúlad týchto vlastností je takého rádu, že ich vzájomné spolupôsobenie viac degraduje „ošetrované“ pamiatky, než im pomáha. Časový odstup degradačných prejavov v kontexte výrazne rýchlejšej „modernej“ stavebnej realizácie zahŕňa deštruktívne pôsobenie nových materiálov. Hypervýber materiálov a technológií a všadeprítomná až agresívna reklama propagujú len novú produkciu. Súčasne zaváňajú inováčnymi trendmi prehliadame trvalé hodnoty v okolí, kým tie v zahraničí preceňujeme. Kríza hodnôt pôsobí v podvedomí, no účinne. Vzporovať jej možno len vedomým úsilím o zachovanie kvalít. Aj tým, ako sa ako aktéri procesov ochrany pamiatok postaví k pamiatkam.

Všeobecne pôsobiaci marketingový trend permanentnej inovácie a modernizácie ďalej prehľbuje problém ochrany pamiatok. V dôsledku reklamy nových výrobkov a pri nedostatočnej propagácii hodnotových kategórií pamiatok verejnosť vníma len vonkajšiu – povrchovú, estetickú a výrazovú –

časť hodnotovej kapacity pamiatok. Hodnoty, ktoré si vyžadujú dopovedanie a interpretáciu (historické hodnoty, jedinečnosť technického, materiálového, technologického, dizajnového alebo autorského riešenia) bežne nevnímame, lebo buď „nemá čas“ oboznámiť sa s dopovedaním, alebo dopovedanie a interpretácia tam proste chýba.

K zlepšeniu situácie neprispieva ani fakt, že z množiny aktérov pôsobiacich v procesoch ochrany pamiatok len malá časť sa v rámci svojej odbornej prípravy stretla s otázkami riešenia a zásadami ochrany pamiatok. Potom je pochopiteľné, že špecifické podmienky ochrany pamiatok sa neuplatňujú ani v komplexe ich (serióznej) profesionálnej zodpovednosti.

4. Kto sú aktéri ochrany pamiatok?

Sú to všetci, ktorí akýmkoľvek spôsobom prídu do styku buď so samotnou pamiatkou, alebo sa zúčastňujú usmerňujúcich / rozhodovacích procesov ohľadom pamiatky. Sú to teda:

- vlastníci, správcovia a užívatelia pamiatok,
- poverené / povinné osoby samosprávy na všetkých úrovniach,
- pracovníci orgánov štátnej správy na ochranu pamiatkového fondu,
- osoby zúčastnené na príprave ochranného / reparačného zásahu na pamiatkovom fonde (v tom realizátori špecifických výskumov, projektanti, ale aj investiční manažéri a osoby vykonávajúce inžiniersku prípravu zásahu),
- personál stavebnej realizácie zásahu vrátane stavbyvedúcich a stavebného dozoru, dodávateľov a realizátorov technickej a technologickej infraštruktúry budov,
- personál manažmentu prevádzkovej funkcie objektu, správy a údržby.

Osobitné úlohy vo vzťahu k stavebným pamiatkam často plnia znalci z odborov dotýkajúcich sa predmetu ochrany, t.j. najmä z odboru stavebníctva, ale môžu byť aj z odborov ekológie, elektrotechniky a energetiky, rozličných technológií, ktoré sa v budove buď nachádzajú ako historické „artefakty“, alebo do nej budú inštalované v rámci renovačného zásahu.

Podrobnejšie o ich úlohách pozri príspevok Ing. arch. L. Kúbekovej.

5. K vybraným aspektom profesijnej zodpovednosti aktérov ochrany pamiatok

Zachovanie kultúrneho dedičstva je len vtedy úspešné, ak je vecou každého člena spoločnosti, t.j. ak je vecou verejnou, verejným aj osobným záujmom. Vzťah k pamiatkam sa odráža v osobnej i profesijnej zodpovednosti každého, kto príde do kontaktu s pamiatkami. Týka sa to aj podnikateľskej verejnosti, ktorá objekty kultúrneho dedičstva si často vyberá (kupuje) ako nástroje alebo priestory na podnikanie. Pokiaľ takéto objekty opraví a využíva v súlade so zásadami ochrany pamiatok, je to chvályhodný a aj spoločensky prínosný proces. Problém nastáva, keď objekt kúpy len ako nehnuteľnosť s výhodnou cenou a následne ho chce tak prestavať, že z pôvodných hodnôt sa nič nezachová. Preto budovanie vnímavého a rešpektujúceho vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu a pamiatkam podopretého profesijnou zodpovednosťou je jedným z determinujúcich faktorov úspešnej realizácie ochrany pamiatok.

5.1. Terminológia:

Výklad špecifických aspektov a situácií, ktoré majú priamy dosah na realizáciu ochrany pamiatok, v povedomí užívateľov pamiatok a investorov býva odlišný od výkladu (a požadovaného napĺňania) platného v odborných kruhoch ochrany pamiatok. V povedomí laickej verejnosti (v tom aj u odborníkov z iných dotykových profesií, ktorí nepôsobia priamo na poli ochrany pamiatok) často bývajú zakorenené názory a predstavy (= individuálne výklady), ktoré spôsobujú neporozumenie voči uplatňovaným ochranným postupom a vedú ku kontraproduktívnym postojom i aktivitám s dopadom v neprospech pamiatok.

Preto aktéri procesov ochrany pamiatok by si mali používanú terminológiu zjednotiť s akceptáciou terminológie používanej v štruktúrach ochrany pamiatok.

5.2. Vnímanie hodnôt

Obnova a využívanie pamiatok je o ochrane a zachovaní ich trvalých hodnôt. Trvalou hodnotou sa tu myslí zachovanie tých informácií o konkrétnom historickom fakte (alebo aj viacerých faktoch), ktoré sú zhmotnené v danej pamiatke a kvôli zachovaniu ktorých bol objekt/areál vyhlásený za pamiatku. Dôležitým ukazovateľom kvality obsiahnutej informácie je **autentičnosť dokumentu**: stavba, aj keď „ošarpaná“ čiastočne poškodená ale zachovaná v pôvodnej substancii ako bola zhotovená (vrátane jej jednotlivých fáz, neskorších prestavieb a úprav) je dokumentom (= nevyvrátiteľným dôkazom) o spôsobe stavania, o použitých materiáloch a väzbách jednotlivých prvkov, o estetickej úprave (nielen umeleckej), t.j. o dobovom know-how. Z autenticky dochovanej stavby sa dajú nepriamo „vyčítať“ aj informácie o spoločenskom statuse stavebníka, o spoločenských konvenciách (v tom aj o stavebných „predpisoch“ a tradíciách), o technickej a technologickej vybavenosti.

Oproti tomu nová budova, postavená ako presná kópia pôvodnej, síce krajšia, čistejšia, bezpečnejšia, dokumentuje už len fakt, že na danom mieste predtým stála pôvodná budova a fakt, že sme ju nedokázali zachovať ako autentický dokument. Ani výpoveď o tom, ako dnes stavíme my, v prípade kópie nie je pravda, pretože dnešné stavebné procesy sú diametrálne odlišné od tých historických. Kvalitatívny obsah i pravdivosť výpovede kópie sú preto rádovo nižšie, ako mala pôvodná stavba a preto treba uprednostniť záchranu pôvodnej stavby.

Nedocenenie hodnoty technického riešenia či technologickej čitateľnosti pamiatok priemyselného dedičstva funguje na podobnom princípe ako pri historických hodnotách. Pre väčšinu návštevníkov – technických laikov – je aj zachované autentické technické riešenie „obyčajným“, lebo dnes je také takmer na každom kroku, resp. je už dávno prekonané. Neoceňujú fakt, že v čase výstavby daného pamiatkového objektu to bolo vysoko progresívne riešenie, neraz použité po prvý raz, alebo bolo inovačnou alternatívou (často unikátnou) k predchádzajúcim alebo nedostupným riešeniam. Preto kvalita technického/technologického riešenia si tiež vyžaduje „dopovedanie“, t.j. sprostredkované vysvetlenie pamätihodnosti tohto konkrétneho technického riešenia/faktu. Rovnako to platí aj pri zdôvodňovaní návrhu na ochranu takýchto objektov. Identifikácia a ohodnotenie kultúrnych hodnôt pamiatkových objektov, akceptovanie významu dokumentárnosti zachovaných prvkov stavieb / areálov, ako aj kvalít technickej a technologickej povahy (v pamiatkovom zmysle), ich typickosti aj ojedinelosti je príležitosťou pre profesionálov – autorizovaných i „bežných“ špecialistov a znalcov [4] – prezentovať šírku svojich technických znalostí aj schopnosť komplexného posudzovania realizácie a fungovania stavieb.

5.3. Pôsobenie znalcov

Predmetom znaleckých úkonov môžu byť súbory objektov (areály) alebo územia chránené ako pamiatky. Iným predmetom znaleckých úkonov sú javy (napr. poruchy stavieb) alebo procesy týkajúce sa a alebo majúce dopad na predmet pamiatkovej ochrany – napríklad projektovanie stavebného zásahu obnovy/údržby alebo odhad hodnoty realizácie stavieb, ktoré podliehajú režimu ochrany pamiatok. V takýchto prípadoch potom pre vypracovanie zákonom uvedených znaleckých úkonov znalec musí rešpektovať špecifické podmienky a požiadavky, ktoré z režimu ochrany pamiatok vyplývajú – tak pre stavby samotné, ako aj pre procesy s nimi narábajúce a tiež pre osoby, ktoré sa na takýchto procesoch zúčastňujú. Ich nerešpektovanie vnáša prvok neserióznosti do kontextu profesijnej zodpovednosti znalca.

K problematickým situáciám pri stavebných pamiatkach bývajú najčastejšie privolávaní znalci z odboru Stavebníctvo. Historické a pamiatkovo chránené stavby ako samostatné odvetvie však

v tomto odbore nevystupujú. Je pravda, že špecifické hodnoty pamiatok sa môžu vyskytovať v akejkolvek skupine stavieb aj v akejkolvek stavebnom jave, ktoré sledujú jednotlivé odvetvia odboru Stavebníctvo, preto ich vyčlenenie do samostatného odvetvia nemá opodstatnenie. Z toho potom vyplýva, že problematika špecifických podmienok, nárokov a hodnotení pamiatkových objektov je imanentná všetkým odvetviám tohto znaleckého odboru.

Obsahové vymedzenie znaleckých odborov a odvetví uvedené v prílohe č. 6 Inštrukcie Ministerstva spravodlivosti SR podrobnejšie popisuje obsahový rozsah odborne profilovaných odvetví. Problematika zreteľa ochrany pamiatok však ani tu, v žiadnom z odvetví, nevystupuje.

Charakteristika obsahu znaleckého odvetvia **37 01 00 Pozemné stavby** je nasledovná: „Odvetvie je zamerané na posudzovanie pozemných stavieb najmä budov, bytov, priemyselných stavieb, športovísk a pod., na posudzovanie zabudovaných stavebných konštrukcií, porúch stavieb, kvality vykonaných stavebných prác, technickej deliteľnosti stavieb, na súlad realizácie s projektovou dokumentáciou a pod. Pokiaľ bude predmetom samostatné posúdenie statiky, stavebnej fyziky alebo stavebného materiálu v pozemných stavbách alebo projektovej dokumentácie, vykoná posúdenie znalec príslušného odvetvia“[5]. V ďalších odvetviach účelových stavieb (dopravné, banské, vodohospodárske, líniové) je formulácia obsahu podobná. V žiadnom obsahovom popise sa neuvádza posudzovanie sledovaných javov tiež na historických stavbách alebo na stavbách pamiatkovo chránených. Rovnaká situácia je v odvetviach **37 08 00 Projektovanie v stavebníctve**, **37 06 00 Stavebná fyzika**, **37 07 00 Statika**, **37 11 00 Stavebný materiál**, **37 12 00 Stavebné konštrukcie** a **37 13 00 Poruchy stavieb**.

S ohľadom na rozsah pamiatkového fondu Slovenska sa činnosť znalcov z odboru Stavebníctvo nemôže vyhnúť odbornému pôsobeniu ohľadom stavebného fondu chráneného ako národné kultúrne pamiatky. Národné kultúrne pamiatky a pamiatkovo chránené územia (t.j. pamiatkové rezervácie, pamiatkové zóny a najmä územia zapísané do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO) sú najatraktívnejšími priestormi pre silných a reprezentácie chtivých investorov. Ich záujmy bezprostredne vstupujú nielen do chráneného územia s najhustejším výskytom architektonických pamiatok, ale priamo do týchto pamiatok. Projektová príprava zamýšľaných stavebných zásahov realizovaná v súlade s ustanoveniami zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu musí rešpektovať zásady ochrany pamiatok a špecifické podmienky ochrany konkrétnej dotknutej pamiatky stanovené územne príslušným pamiatkovým úradom. Pri znaleckej činnosti projektovania takýchto investícií znalec nutne musí posudzovať problematiku relevantnosti projektovaných zásahov na pamiatkovom fonde, alebo v pamiatkovo chránenom prostredí – t.j. vrátane hľadiska zachovania všetkých existujúcich pamiatkových hodnôt. V rámci predprojektovej prípravy do procesu vstupujú odborné výskumy, kde majú svoje pole pôsobnosti aj odvetvia Poruchy stavieb, Stavebné konštrukcie a Stavebný materiál.

Je pochopiteľné že vážnu rolu v celom procese pripravovanej investície zohrávajú výsledky znaleckej činnosti odvetvia **37 09 00 Odhad hodnoty nehnuteľností** ako aj odvetvia **37 10 00 Odhad hodnoty stavebných prác**. Na skompletizovanie zoznamu znaleckých odvetví, ktoré v praxi často riešia problémy a krízové situácie chráneného architektonického fondu, treba uviesť tiež znalecký odbor mimo odboru Stavebníctvo, a to odbor **25 00 00 Ochrana životného prostredia**: tento odbor okrem iných odvetví obsahuje tiež odvetvie **25 08 02 Ochrana prírody a krajiny**. Súčasťou ochranného režimu nehnuteľných pamiatok sú totiž ochranné pásma, t.j. územia (aj vo voľnej krajine – mimo intravilánov obcí), kde režim ochrany pamiatok vyvoláva reguláciu činností. Pamiatkovo chránené bývajú aj prírodné scenérie v krajine (napr. historické parky a záhrady!, resp. územia tzv. kultúrnej krajiny, v ktorej sa zachovali zásahy človeka vykonané za účelom ekonomického zhodnotenia lokálnych zdrojov zásahmi, ktorí sa ukázali ako krajine prospešné. (Príkladom takejto kultúrnej krajiny je územie v okolí Banskej Štiavnice zapísané do zoznamu svetového dedičstva UNESCO).

Vo všetkých uvedených situáciách by znalci z príslušných znaleckých odvetví, okrem svojej profilovo-technickej stránky problematiky dotknutých stavieb, mali rešpektovať tiež špecifické zásady ochrany pamiatok a bezprostredne operovať aj odborným inštrumentárom ochrany pamiatok.

5.4. Zodpovednosť samosprávnych orgánov

Zákon č. 49/2002 o ochrane pamiatkového fondu v aktuálne platnom znení ukaldá aktívnu zodpovednosť za ochranu pamiatok na svojom území územne relevantným [6] samosprávnym orgánom.

Samosprávny kraj vo svojom územnom obvode utvára podmienky na ochranu pamiatkového fondu, vyjadruje sa o návrhoch na vyhlásenie a zrušenie pamiatkových území a spolupracuje s orgánmi štátnej správy na ochranu pamiatkového fondu¹³⁾ pri záchrane, obnove a využívaní kultúrnych pamiatok a pamiatkových území.

Obec (§14) dbá, aby vlastníci kultúrnych pamiatok konali v súlade s týmto zákonom, koordinuje budovanie technickej infraštruktúry sídel s pamiatkovým územím, spolupôsobí pri zabezpečovaní úprav uličného interiéru a uličného parteru, drobnej architektúry, historickej zelene, verejného osvetlenia a reklamných zariadení tak, aby boli v súlade so zámermi na zachovanie a uplatnenie hodnôt pamiatkového územia, podporuje iniciatívy občanov a občianskych združení pri ochrane pamiatkového fondu, na základe výpisov z ústredného zoznamu vedie evidenciu pamiatkového fondu na území obce.

Tieto úlohy si vyžadujú nielen personál s odbornými skúsenosťami a zručnosťami, ale aj preventívne strategické plánovanie a programovanie aktivít samosprávnych orgánov v úzkej spolupráci s vlastníkmi i užívateľmi chránených pamiatok.

5.5. Zodpovednosť odborne spôsobilých osôb

Pôsobenie odborne spôsobilých osôb na výkon vybraných činností vo výstavbe usmerňuje Stavebný zákon v aktuálnom znení:

„Projektant **je povinný** v rámci technických, funkčných a ekonomických podmienok stavby **navrhovať** nové budovy a **významne obnovované existujúce budovy s využitím** vhodných stavebných konštrukcií, **alternatívnych energetických systémov založených na obnoviteľných zdrojoch energie a automatizovaných riadiacich, regulačných a monitorovacích systémov**“ (§ 46, ods. 2), zdôraznila EK. Toto striktné vyjadrenie povinnosti implementovať progresívne materiály a technológie do projektov renovačných zásahov na pamiatkach zakladá motív konfrontácie „tvrdohlavého“ plnenia ustanovení Stavebného zákona v situácii, keď orgány štátnej ochrany pamiatok trvajú na požiadavke zachovať na objekte všetko tak, ako to bolo doposiaľ.

Z hľadiska profesijnej zodpovednosti je to nerovný boj: osobná zodpovednosť za škodu vymáhateľná súdom na strane odborne spôsobilej (no pamiatkovo odborne nepripravenej) osoby proti požiadavkám orgánu štátnej ochrany pamiatok (bez zodpovednosti za vyvolanú škodu) a neraz i bez znalostí technických náležitostí alebo ekonomických dopadov stanovených rozhodnutí.

V polohe výkonu funkcie stavbyvedúceho, resp. stavebného dozoru je Stavebný zákon z pohľadu podmienok ochrany pamiatok neurčitejší.

Stavbyvedúci je okrem iného oprávnený (§ 46a) **dávať pokyny týkajúce sa vykonávania stavebných prác, organizácie práce** a pohybu osôb na stavenisku a na stavbe, **preberať stavebné výrobky, zisťovať ich vhodnosť** a určovať ich umiestnenie a uskladnenie na stavenisku ... (zdôraznila EK).

Stavebný dozor (§ 46b) a) **sleduje spôsob a postup uskutočňovania stavby tak, aby sa zaručila bezpečnosť a ochrana zdravia pri práci, riadna inštalácia a prevádzka technického vybavenia** na

stavbe, **odborné ukladanie stavebných výrobkov a hmôt, vhodnosť ich použitia** a odborné ukladanie strojov a zariadení; sleduje vedenie stavebného denníka, **zodpovedá** za súlad priestorovej polohy s dokumentáciou stavby, za dodržanie všeobecných technických požiadaviek na výstavbu a spoluzodpovedá **za dodržanie podmienok rozhodnutí vydaných na uskutočnenie stavby**, najmä územného rozhodnutia a stavebného povolenia, **vplyva na odstránenie závad**, ktoré na stavbe zistil; ak nemožno závary odstrániť v rámci výkonu stavebného dozoru, bezodkladne ich oznámi stavebnému úradu.

5. 6. Nekompatibilná odborná príprava aktérov

Predpokladom, aby zapojené osoby splnili svoje úlohy korektne nielen vo vzťahu k zmluvným podmienkam zhotovenia stavby ale aj vo vzťahu k ochrane pamiatok, je nutná ich odborná pripravenosť aj v oblasti zásad ochrany pamiatok: sú to najmä znalosti historických stavebných materiálov a technológií a zásady vzájomnej kombinatoriky materiálov tak, aby vzájomne pôsobili komplementárne a kooperačne. Tieto predpoklady však odborne spôsobilé osoby nezískavajú v rámci štandardnej graduálnej odbornej prípravy na žiadnom stupni škôl stavebného zamerania, nevyžaduje sa ich doplnenie prostredníctvom postgraduálneho / celoživotného vzdelávania a neoverujú sa ani pri autorizačnej skúške. Osobná iniciatíva zúčastnených teda nie je nijakým spôsobom motivovaná k tomu, aby si špecifické poznanie a zručnosti individuálne doplnili. Profesné komory architektov a stavebných inžinierov v tomto smere tiež nevyvíjajú žiadne aktivity v prospech inštitucionalizácie osobitnej spôsobilosti pre výkon činností na pamiatkovo chránenom fonde. Sporadické podnety z polohy rezortu kultúry už desaťročia torpédujú a odmietajú. Je to situácia, ktorá k profesijnej zodpovednosti svojich členov určite neprispieva. No straty množstva pamiatok, ktoré boli neprimerane technicky zrealizované, potvrdzuje potrebu zmeny aj na tomto poli.

Problém sa ďalej znásobuje tým, že prevažná väčšina personálu, ktorá narába s pamiatkovým fondom alebo rozhoduje o ňom, nemá systematické znalosti o náležitostiach jeho ochrany. Nie vždy rozumie odbornej terminológii ochrany pamiatok, a teda ani metodickým usmerneniam orgánov pamiatkovej ochrany. V rámci svojej odbornej prípravy sa totiž nestretla so špecifickou problematikou historických stavieb, ani so zásadami ochrany pamiatok, ich údržby a využívania. A to vrátane znalcov, advokátov, investičných poradcov, o personále údržby už nehovoriac. Výsledkom je stav, keď nielen užívatelia a vlastníci sa nepostavia aktívne k ochrane pamiatok, ale nepomôžu im v tom ani privolaní stavební odborníci (v tom aj znalci), ktorí by mali odporučiť optimálny spôsob ako chátrajúcu stavbu sanovať, modernizovať, využívať.

5. 7. Pôsobenie orgánov štátnej ochrany pamiatok

Zákon o ochrane pamiatkového fondu ukladá orgánom štátnej ochrany pamiatok závažné až kľúčové právomoci v kontexte investícií do chráneného historického a pamiatkového fondu. Zároveň im ukladá úlohy výrazne multidisciplinárneho charakteru, Úlohy, pre ktoré výkonný personál tiež nie je štandardne odborne pripravený ô lebo graduálna vzdelávacia sústava pripravuje odborníkov len monodisciplinárnych. Dôsledkom býva v praxi nie vždy vyhovujúca komunikácia pracovníkov pamiatkových úradov s investormi, najmä v prípravnej fáze. Niekedy sú to príliš rigidné postoje na požiadavkách, ktoré investor v danom momente nemôže (nevládze) splniť, inokedy rozhodnutia diametrálne odlišné aj pri podobnej akcii. Nedostatočne sa využívajú a odporúčajú dočasné, no odstrániteľné riešenia, ktoré umožnia obsiahnuté výnimočné hodnoty stabilizovať a prekryť do času, keď investor bude schopný / ochotný ich obnoviť a prezentovať.

Rovnako stresujúco až konfliktne pôsobia požiadavky na výlučne pôvodné vyhotovenie poškodeného objektu, ktoré však v nejednom prípade už samovoľne zaniklo, Jeho ideálna „dobová“ reštitúcia je potom v podstate len falošnou, no drahou bublinou, či šminkou.

6. Záver

Zachovanie kultúrneho dedičstva je len vtedy úspešné, ak je vecou každého člena spoločnosti, t.j. ak je vecou verejnou, verejným aj osobným záujmom. Vzťah k pamiatkam sa odráža v osobnej i profesijnej zodpovednosti každého, kto príde do kontaktu s pamiatkami. Týka sa to aj podnikateľskej verejnosti, ktorá objekty kultúrneho dedičstva si často vyberá (kupuje) ako nástroje alebo priestory na podnikanie. Pokiaľ takéto objekty opraví a využíva v súlade so zásadami ochrany pamiatok, je to chvályhodný a aj spoločensky prínosný proces. Problém nastáva, keď objekt kúpi len ako nehnuteľnosť s výhodnou cenou a následne ho chce tak prestavať, že pôvodné hodnoty buď úplne prekryje (lepší prípad), alebo úplne odstráni (neprijateľný prípad). Preto budovanie vnímateľného a rešpektujúceho vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu a pamiatkam podopretého profesijnou zodpovednosťou je jedným z determinujúcich faktorov úspešnej realizácie ochrany pamiatok. K tomu by mali pomôcť aj cieľené legislatívne a organizačné zmeny v komplexe systému ochrany pamiatok tak, aby osobná a profesijná zodpovednosť aktérov si navzájom nekonkurovala alebo neprekážala.

Bibliografia

- [1] PECIAR, Štefan a kol.: Slovník slovenského jazyka, diel III. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1963, s. 622
- [2] CSACH, Kristián – DOLEŽAL, Tomáš – HUSÁR, Ján – SUCHOŽA, Jozef – ŠIRICOVÁ, Ľubica: Profesionálna zodpovednosť. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2011. S. 15. ISBN 978-80-7097-891-7
- [3] Zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (Stavebný zákon) v aktuálne platnom znení, § 45, ods. 1.
- [4] Zákon č. 382/2004 Z. z. o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch, §§ 1, 2.
- [5] Príloha č. 6 k Inštrukcii MS SR č. 7/2009, s. 63.
- [6] Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení zákona č. 104/2014 Z. z., §§ 13, 14.

Professional Responsibility Particularities in the Monument Preservation

Assoc. Prof. Eva KRÁĽOVÁ, CSc.

Faculty of Architecture STU Bratislava, Namestie slobody 19, 812 45 Bratislava, Slovakia.

kralova@fa.stuba.sk

Abstract

Heritage Preservation - as the multidisciplinary research and implementation process - severally brings together research, project management and decision-making activities of various profiled experts in various decision-making positions. Activities and decisions of any of them at any given time of protective intervention (likewise that of the renewal or maintenance) directly influence / affect the activities and results of other partners. Therefore, each of the partners involved in the protective action / process has a share of responsibility for the outcome and quality of intervention / management.

The article will show the specific situations of qualitative decisions about heritage buildings in which the standard (or routinely customary) solutions of building intervention or of management decisions is not enough relating to listed building and so it is needed to jointly find an acceptable "non-standard", but professionally correct solution in order to maintain the protected heritage values.

Key words: monument preservation, professional responsibility, monument preservation stakeholders

BARDKONTAKT 2016

**OBJEKTIVIZÁCIA VYHODNOTENIA POŽIADAVIEK AKTÉROV OCHRANY PAMIAŤOK
Z POHĽADU ZODPOVEDNÉHO PROJEKTANTA**

Ing. arch. Vladimír HAIN, PhD., Ing. arch. Michal GANOBJAK, PhD.
Fakulta architektúry STU BA, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava 1

Objektivizácia vyhodnotenia požiadaviek aktérov ochrany pamiatok z pohľadu zodpovedného projektanta

Ing. arch. Vladimír HAIN, PhD., Ing. arch. Michal GANOBJAK, PhD.

Fakulta architektúry STU BA, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava 1

Abstrakt

Prax ukázala, že ak sa vytvorí dialóg medzi zodpovedným projektantom a pamiatkarom, problém sa uchopí tvorivo a systematicky, je možné dospieť k zdarnému výsledku. Naopak, situácie, keď každá zo skupín uznáva iné hodnoty a vytrvalo nástojí na ich presadzovaní, sú pre pamiatku situáciou bolestivou, v krajných prípadoch až osudovou. A spravidla katastrofou sa končia situácie, keď sa jeden názor deklaruje a úplne iný sa uplatňuje. Pokým si ako zodpovední projektanti potrebujeme vybrať priority pre zadefinovanie komplexného zámeru (konceptu riešenia) z rozličných požiadaviek našich partnerov (ostatných účastníkov/aktérov) procesu, je vhodné mať na to určitý nástroj - mechanizmus. Takto nadobudnuté racionálne vstupné informácie zvyšujú predpoklad, aby architekt, pamiatkar i všetci zainteresovaní stakeholderi pochopili projekt obnovy pamiatky v širšom kontexte a mohli prijímať objektívne rozhodnutia. Tento príspevok prezentuje príklad a jednu z metód pre zaistenie prijatia objektívnych rozhodnutí na základe porovnania parametrov jednotlivých faktorov, ktoré s procesom rozhodovania súvisia.

Kľúčové slová: priemyselné dedičstvo, systematická obnova, komplexný prístup, multidisciplinárna spolupráca, edukačný polygón.

1. Úvod

„Pamiatky sú oblasť multidisciplinárna, širokospektrálna, čo znamená, že do jej výskumov vstupujú predstavitelia rôznych disciplín od historikov, kunsthistorikov, krajinárov, všetkých technických vied vrátane stavebno-konštrukčných a stavebno-fyzikálnych odborov. Je to oblasť úžasne zložitá a najväčším problémom je, ako zvládnuť celú túto problematiku.“ [1]

2. Problém obnovy priemyselného dedičstva

Využitie a pamiatková obnova priemyselného dedičstva je rovnako komplexný multidisciplinárny spoločenský problém s viacerými účastníkmi a dynamickým procesom vývoja, pri ktorom je ťažko vopred odhadnúť presný, či správny výsledok riešenia. Významnú úlohu, nad rámec praktík uplatňovaných pri iných druhoch pamiatok, tu zohráva zachovaná technológia, interpretácia technologického toku, rozmernosť dosahujúca monumentálnosť objektov a konštrukcií. Aj z toho dôvodu rôzni účastníci procesov ochrany priemyselného dedičstva môžu mať na tú istú problematiku iný názor vyplývajúci z iného uhla pohľadu a ústiaci do často nejednoznačného riešenia. V aktuálne fungujúcich spoločenských podmienkach nie vždy má každá dotknutá strana alebo skupina možnosť výsledok ovplyvniť, podporiť alebo zabrániť deštrukčným vplyvom na pamiatky, ktorých kvality doposiaľ neboli preskúmané. Faktom však je, že priemyselné dedičstvo má významný, dlhodobý viacúrovňový vplyv na človeka, životné prostredie, ako aj na budúcnosť a kultivovanie spoločnosti.

Prax ukazuje, že kľúčovým elementom úspechu pri riešení tejto problematiky je zvládnutie komunikácie v rámci celého procesu starostlivosti o priemyselné dedičstvo zo strany zodpovedného projektanta. Táto téma zatiaľ predstavuje príliš veľa faktorov a mnoho vzťahov medzi nimi, ktoré sú nejasné. Každá zo zúčastnených strán tohto procesu má pri výkonne svojich činností iné podnety, iné princípy a iné priority. Práve tu sa môže dokonca aj šikovný a skúsený projektant alebo výskumník

ocitnúť v zložitej, neprehľadnej sieti interdisciplinárnej výmeny poznatkov a konfliktov záujmu. Komunikáciu, výmenu a syntézu relevantných informácií v súčasnosti síce predpisujú viaceré legislatívne normy a metodické usmernenia [2], v praxi však prebieha prevažne na dobrovoľnej báze a iniciatíve jednotlivcov. Je zrejmé, že takáto situácia nie je vždy optimálna, ani transparentná a môže byť zneužitá, čo môže mať na priemyselné dedičstvo negatívny dopad.

Z hľadiska definovania problému v rámci terminológie multidisciplinárnej spolupráce je otázka komunikácie viacerých profesií a zdieľania informácií kvalifikovaná ako „soft problém“. [3] Pomenovanie vychádza z metodológie systémového inžinierstva v rámci teórie Soft System Methodology (SSM) [4]. Táto teória ako aj riešenie komplexných problémov je charakteristickou súčasťou tzv. „Operačného výskumu“ (OR), ktorý patrí medzi optimalizačné postupy a je uznávaný vo viacerých technických vedných odboroch. „Cieľom optimalizačnej analýzy (výskumu) je vytvoriť model (formálny opis) problematickej situácie a následne vykonať jej optimalizáciu, teda nájsť hodnotu a takého typu modelu, s ktorým je možné dosiahnuť požadované riešenie“. Preto OR a jeho „metódy štruktúrovania problému“ [5] môžu byť viac ako užitočné aj v problematike interdisciplinárneho transferu výsledkov výskumu priemyselného dedičstva, a to nielen pri výkone povolania architekta resp. projektanta.

Zložité spoločenské problémy by na základe overených skúseností nemali byť riešené ako jednotlivé (samostatné) oblasti. Metodológia „Societal Complexity“ vo svojej definícii ďalej uvádza, že sa s nimi musí zaobchádzať multidisciplinárne, na multi-úrovni, s multi- aktérmi a často až multi-kontinentálne. **Tieto problémy by mali byť riešené pomocou prístupu berúceho do úvahy aj emocionálne aspekty problému a procesu, s použitím na to prispôsobenej metodológie a modelu a následnej dôležitej optimalizácie postupov.** [6]

V bežnej praxi možno rozlišovať tri druhy tímov: multidisciplinárny, interdisciplinárny a transdisciplinárny. Všetky tri združujú odborníkov z rôznych disciplín, ale líšia sa stupňom vzájomnej spolupráce.

Multidisciplinárny tím – bežný tímový prístup, kde miera spolupráce je minimálna. Každý člen tímu pracuje nezávisle vo svojej špecializácii. Robí vlastnú diagnostiku problému, správy, plánovanie, poskytuje vlastné služby a individuálne hodnotí pokrok. Jednotliví členovia tímu vidia daný priestor ako monofunkčný – vyplýva to z ich špecializácie (architekt premýšľa o architektonických kvalitách, investor o ekonomických, inžinier o stavebných, statik o statických, pamiatkar o pamiatkových ...).

Jednotliví členovia môžu, ale nemusia byť zahrnutí do budovania multisenzorického prostredia. Spôsob, akým každý člen tímu buduje multi-senzorické prostredie determinuje typ aktivít, ktoré je v tomto priestore ochotný vykonávať.

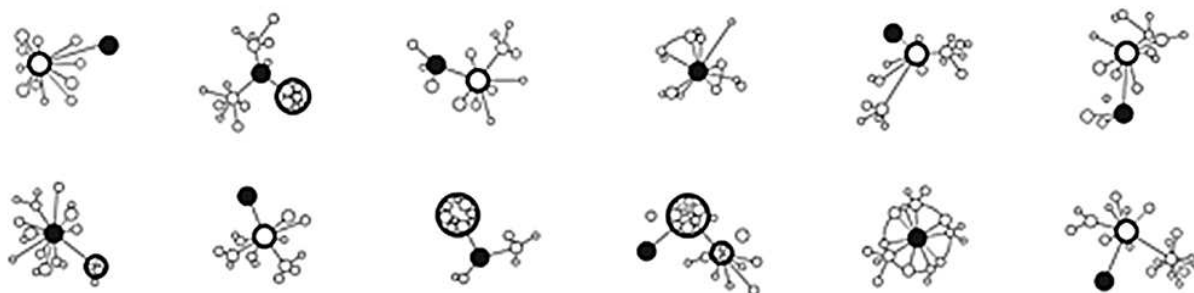
Takto môže nastať situácia, že architekt vylúči (prehľadne) využívanie niektorých špecifik priemyselného dedičstva, lebo nemá prístup k informáciám napríklad od pamiatkara. Hoci pamiatkar tieto informácie má, no napríklad vzhľadom k tomu, ak priemyselné dedičstvo nie je vedené ako pamiatka (4/5 z celkového počtu v SR), nie je povinný ich poskytovať. Nízka úroveň komunikácie je hlavným problémom multidisciplinárnych tímov.

Interdisciplinárny tím - členovia tímu taktiež pracujú nezávisle, ale na rozdiel od predchádzajúceho sa neformálne stretávajú, aby prediskutovali záležitosti ešte pred samotnou diagnostikou problému alebo diskutujú predtým, ako vypracujú plán resp. architektonický návrh, štúdiu, projekt. Investor, architekt - projektant, samospráva, odborná i laická verejnosť sú považovaní za spolupracovníkov. V multisenzorickom prostredí jednotliví členovia pracujú nezávisle, ale sú si vedomí toho, aké aktivity a prečo vykonávajú iní členovia. Konzultácie medzi jednotlivými členmi sú bežné, ale každý udržiava jasné hranice pri práci (projektant navrhuje, pamiatkar robí výskum resp. metodické smerovanie, odborník skúma technológiu, archivár hľadá v archíve...)

Transdisciplinárny tím – miera spolupráce je najvyššia. Jednotlivci prekračujú hranice svojej špecializácie v závislosti na potrebách riešeného problému (v našom prípade napríklad priemyselného dedičstva). Všetci sú rovnocennými členmi tímu. Multisenzorické prostredie prevádzkované transdisciplinárnym tímom môže naplniť svoj potenciál a stane sa „otvoreným“ priestorom. Všetci členovia tímu spolupracujú tak, aby konverzii priemyselného dedičstva umožnili veci, ktoré by inak možné neboli resp. by o nich žiadny člen neuvažoval.

Kontinuálna previazanosť profesií zároveň umožňuje operatívne reagovanie aj na zmenu východiskovej situácie, nepredpokladané nálezy a z toho vyplývajúcu prípadnú čiastkovú zmenu metódy pamiatkovej obnovy, ktorá by bola inak štandardne použitá.

Obr. 1.: Znáznornenie situácií spolupráce transdisciplinárneho tímu a previazanosti rôznych typov profesií koncentrovaných na spoločne riešený problém. (Zdroj: Vladimír Hain, 2014)

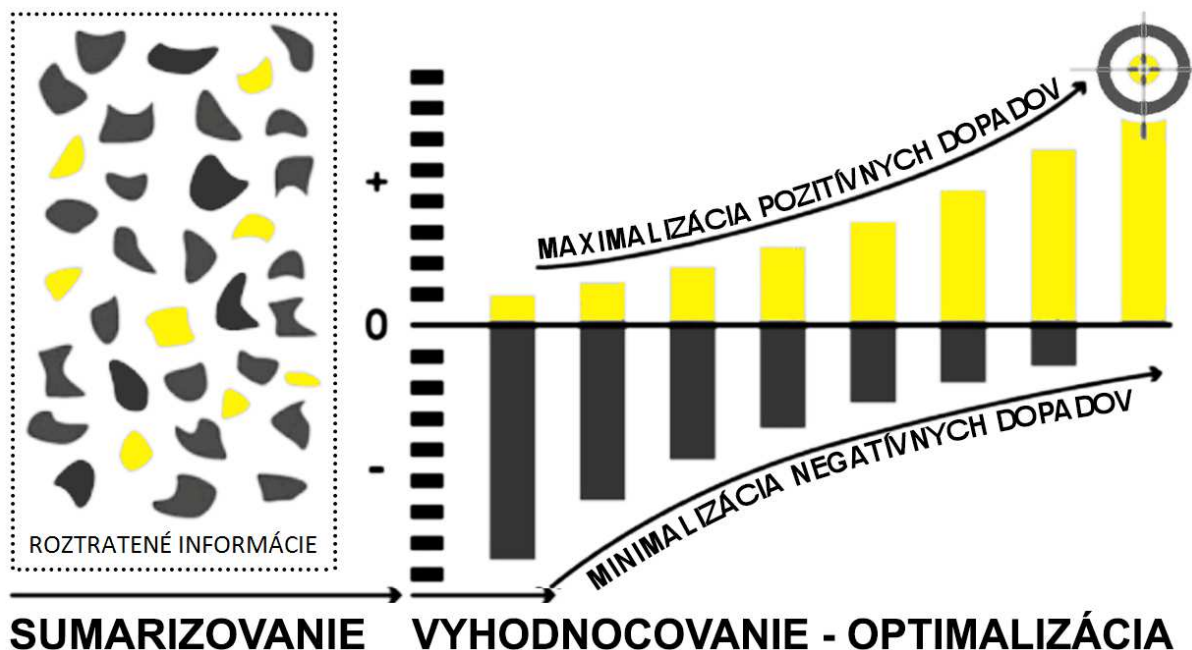
Skutočnosť, že sa týmito aspektmi na Slovensku nezaobráame, nám znemožňuje identifikovať argumenty ochrany, s ktorými by spoločnosť mohla vo väčšej miere rezonovať. Konflikty, ktorých sme v súvislosti s ochranou priemyselného dedičstva často svedkom, odzrkadľujú priepasť v názoroch odborníkov a veľkou časťou spoločnosti. Spôsob, akým sa záujmy pamiatkovej ochrany stavajú nad ďalšie – hoc aj ekonomické záujmy – túto priepasť preklenúť nepomáha.“ [8]

3. Optimalizácia postupu

Problém rozhodovania a zvažovania optimálnych stratégií je dôležitou súčasťou akýchkoľvek kognitívne orientovaných štúdií vrátane architektúry. Pri hľadaní vhodnej stratégie architektonického návrhu v rámci edukačného polygónu nejde len o spoznanie elementov priemyselného dedičstva, ale najmä, aby takto získané poznatky boli objektívne vyhodnotené a efektívne zapracované do výsledného riešenia. To je úlohou optimalizácie.

3.1 Optimalizácia

V extrémnej skratke povedané, **optimalizácia znamená hľadanie najlepšieho riešenia**. „Ak niekto niečo navrhuje, vo všeobecnosti je jeho zámerom to vyriešiť najlepším možným spôsobom. Tak, ak hovoríme o navrhovaní, v istom zmysle hovoríme zároveň aj o optimalizácii.“ [9] Optimalizáciu možno definovať ako proces, ktorý smeruje k nachádzaniu riešení, ktoré sú „lepšie“ ako súčasný stav (už dosiahnutý alebo známy). [10]

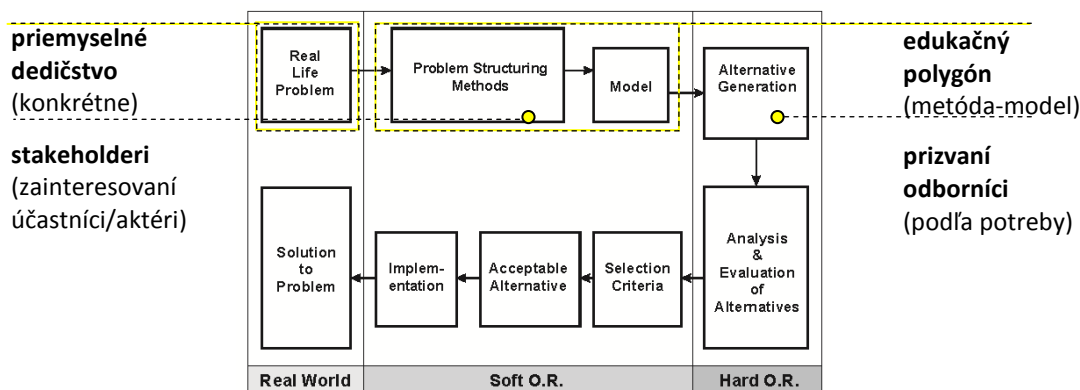

Obr. 2.: Schéma a graf optimalizačného prístupu pri hľadaní najlepšieho riešenia situácie.
Zdroj.: Reinterpretácia McDonough Braungart grafu, LLC. 2012 - Autorská úprava s prekladom

3.2 Operačný výskum

Operačná analýza alebo operačný výskum (OR) sa využíva na analýzu komplexných systémov (problémov) reálneho sveta, zvyčajne s cieľom optimalizácie alebo zlepšenia výkonnosti a kvality procesu. Charakteristikou operačného výskumu je systémový prístup, štruktúrovanie problému (od zložitejšieho k jednoduchšiemu) a tímová práca.

Problémy reálneho sveta (akým je aj priemyselné dedičstvo) môžu byť široko klasifikované ako aj dobre štruktúrované a zle štruktúrované. Zvyčajne sú charakterizované, pomocou modelu (konceptie, postupu) a techniky riešenia, s dôrazom na dialóg a zapojenie zainteresovaných strán. Tieto metódy kombinujú praktické skúsenosti s teoretickými znalosťami a objektívne fakty so subjektívnym hodnotením, za účelom riešenia problémov vo veľmi zložitých situáciách. Veľké množstvo PSM (Problem Structuring Methods) bolo vyvinutých v priebehu času. Ide však vždy iba o princíp, kde si pravidlá zainteresovaní účastníci nastavujú sami. Ako uvádza prof. A. Tripathy (na základe 25 - ročnej praxe): „*Neexistuje žiadny špecifický univerzálny prístup, ako metódu použiť v konkrétnej situácii. To je najlepšie ponechať na analytika s rozhodovacou právomocou v danom procese.*“ [11] Ako ďalej uvádza, dôležité je, aby všetci stakeholderi mali vždy dostatok informácií a rovnako chápali problém, k čomu je vhodné využiť určitú schému.

Obr. 3.: Univerzálna základná schéma modelu riešenia problémov v zmysle princípov a zásad OR - metódy a model riešenia sa volia podľa typu problému. (Zdroj: prof. A. Tripathy, 2014 [11])

3.3 Základná pre interdisciplinárny transfer

V oblasti architektonického a priemyselného dedičstva na Slovensku sa podobný princíp doposiaľ nevyskytoval, čo potvrdili aj nedávne výskumy grantovej úlohy KEGA 064STU-4/2011 „Vybudovanie základne pre interdisciplinárny transfer výsledkov výskumu architektonického dedičstva.“ Úloha mala za cieľ ďalej vyhodnotiť dosiaľ dosiahnuté výsledky a skúsenosti pri pokuse začať využívať dosiaľ urobené databázové štruktúry na ukladanie informácií získaných v rámci vyučovacieho procesu predmetov Obnovy pamiatok. Ukázalo sa, že tieto sú postavené:

a) na jednej strane príliš úzko, t.j. nevytvárajú podmienky jednotného priestoru na ukladanie informácií z rozličných odborov,

b) na druhej strane sú príliš detailné, t.j. príliš prácne a neprehľadné na vyhľadávanie požadovaných informácií.

Pri tejto práci, nezávisle od druhu stavieb alebo ich aktuálneho využívania, sa pri identifikácii problémov, resp. kolíznych situácií opäť ako kľúčový problém ukázala - *nedostatočná komunikácia medzi jednotlivými partnermi (zúčastnenými stranami)*. Išlo o nedostatočný (obmedzený, t.j. zo širokého spektra pôsobiach fenoménov len parciálny) prístup k informáciám alebo o útržkovitý prenos informácií medzi partnerskými stranami skúmaného procesu, no nezriedka, najmä zo strany jednotlivcov, aj o neochotu komunikácie alebo spolupráce.

Tu neostáva iné len konštatovať známu vetu:

„Učiť sa nevidieť seba je nutné, aby sme mohli vidieť mnoho vecí.“ (Friedrich Nietzsche)

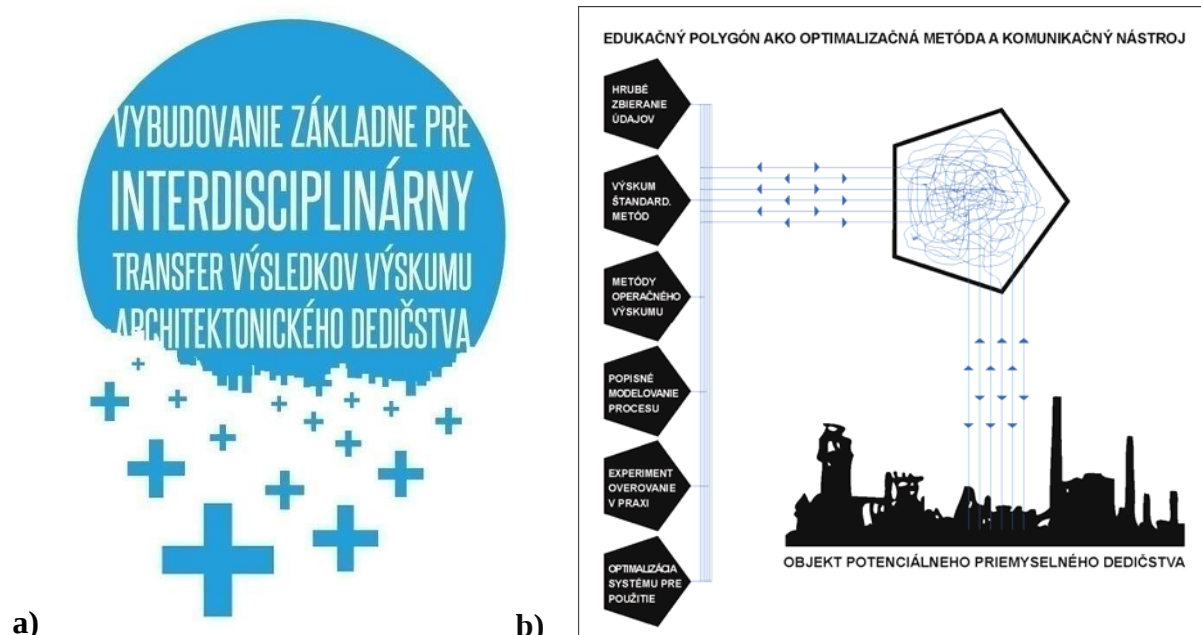
Ďalší známy citát: „Kto môže ísť k prameňu, nech nejde ku krčahu s vodou.“ (Leonardo Da Vinci),

zjednodušene no výstižne charakterizuje celú podstatu dôvodu riešenia nielen uvedenej grantovej úlohy KEGA, ale aj princíp edukačného polygónu a jeho možný prínos pre profesiu zodpovedného projektanta. Predpokladom akéhokoľvek „funkčného systému zbierania a transferu informácií z takej multidisciplinárne fungujúcej oblasti života spoločnosti, ako je ochrana pamiatok si vyžaduje systémové spracovanie do profesionálneho programového vybavenia, ktoré bude mať podporu dotknutých štátnych a verejných inštitúcií.“ [12]

Nejedná sa iba o potrebu vývoja samotného softvéru, ale o koncepčne založenú a využívanú informačnú platformu, v ktorej by mohlo byť dlhodobozaznamenaných a zaznamenávaných čo najviac informácií o objekte. **Malo by ísť najmä o princíp založený na vzájomnej spolupráci všetkých profesií, zdieľaní informácií, koordinácii jednotlivých činností, v ktorom si pravidlá nastavujú sami a majú záujem ich aj dodržiavať, aby sa skutočne stali zdravým prameňom poznania objektívnych faktov.**

Do akej miery to môže mať vplyv na výsledok, ako aj na riešenie čiastkových problémov a aké nástroje je možné na zaznamenávanie procesu tvorby využiť, popisujú nasledujúce kapitoly.

Obr. 4.: Schéma informačnej platformy znázorňujúca princíp zbierania a transferu poznatkov o architektonickom a priemyselnom dedičstve. a) Grantová úloha KEGA [13], b) Edukačný polygón ako optimalizačná metóda a komunikačný nástroj. (Zdroj: Archív autorov, 2014)

4. Príklad riešenia čiastkového problému v rámci interdisciplinárneho tímu

Ako už bolo v úvode dizertačnej práce a v kapitole 2. Špecifiká priemyselného dedičstva uvedené, architekt sa pri projektoch konverzií priemyselného dedičstva často dostáva do situácií, kedy nie je možné individuálne, hneď na prvý pohľad objektívne vyhodnotiť mieru zásahu do pamiatky. Hoci pri najlepšej vôli citlivo architektonizovať hodnoty, využiť potenciál, môže „štandardné“ architektonicko-pamiatkárské riešenie nezvratne narušiť znaky kontextu jej vzniku, čím automaticky znehodnotí aj jej edukačný potenciál pre spoločnosť. Ilustračným príkladom riešenia uvedenej situácie bola na prvý pohľad bežná a jednoduchá rekonštrukcia juhovýchodnej fasády v rámci projektu rekonštrukcie Elektrárne v Piešťanoch.

V tomto prípade bolo všetkým zainteresovaným účastníkom procesu jasné, že rekonštrukcia fasády je neodvratná, najmä pre potrebu odstránenia dodatočného dikoplastového bieleho náteru z 2. polovice 20. storočia, ktorý fasádu výrazne fyzicky znehodnocoval. Dokumentoval to aj odborne spracovaný Zámer obnovy nehnuteľnej kultúrnej pamiatky – „Elektrárňa Piešťany“, č. ÚZPF 10852 podľa ustanovení § 32 ods. 3 zákona č. 49/2002 Z.z. O pamiatkovom fonde: „severné a východné priečelie – očistiť od dodatočného bieleho náteru s následným konzervovaním týchto priečelí.“ [14]

Obr. 5.: Príklad návrhu obnovy juhovýchodnej fasády pri projekte Elektrárňa Piešťany. a) fotografia pôvodného stavu, 2008 b) návrh rekonštrukcie, 2009. (Zdroj: autorsky spracovaná štúdia, spoluautori: Ing. arch. Michal Ganobjak, Ing. arch. Vladimír Hain, ADOM. M. Studio s.r.o. 2010)

Tento zámer potvrdil Krajský pamiatkový úrad Trnava záväzným stanoviskom č. TT-10/692-2/3187/ČAN zo dňa 1.6.2010, pričom ako jednu z podmienok pre vydanie územného rozhodnutia doplnil požiadavku: „Dve okná v úrovni 2. nadzemného podlažia na juhovýchodnej fasáde transformátorovne, riešiť v rozmeroch a tvarovom riešení pôvodných šambrán a podokennej rímsoy, ktoré sa na tomto mieste zachovali, a nie v zmysle riešenia na výkrese SA 10 v projektovej dokumentácii“.

Prostredníctvom následného overovania uskutočniteľnosti tejto „zdanlivo prostej“ požiadavky v rámci architektmi iniciovanej komunikácie všetkých zúčastnených strán (polygónu) bolo zistené že:

- **Architektonická štúdia** predpokladala zachovanie balkóna s návrhom rekonštrukcie zábradlia i plechovej podlahy, a to z dôvodu zabezpečenia plynulej okružnej trasy expozície múzea, ako aj jeho potenciálneho sprístupnenia pre verejnosť.

- - **Investor** nepredpokladal ďalšie výrazné navýšenie rozpočtu, ktoré by si vyžiadala požadovaná zmena projektu, otvorov, odstránenia sutiny a výroby tvarovej kópie okien.

- - **Laická verejnosť** očakávala zachovanie pôvodného autentického výrazu, na ktorý bola dlhodobo zvyknutá a odstránenie balkóna so zmenou okien si nevedela predstaviť.

- - **Odborná verejnosť** z radov elektrotechnikov a historikov technických pamiatok požadovala zachovanie a konzerváciu balkóna, vrátane všetkých jeho súčastí bez zmeny ako jasný doklad technologického vývoja objektu a bezpečnostných predpisov, ktoré si jeho vybudovanie vyžiadali. Dôležitým argumentom bolo, že „prípadný zásah do exteriéru objektu v mieste pôvodných okien si vyžiada odstránenie významnej časti dodatočne dobudovanej autentickej technologickej výbavy v interiéri, datovanej do druhej polovice 20. storočia.“

- - **Samospráva** prostredníctvom úradov požadovala efektívne riešenie s dôrazom na bezpečnosť a ochranu zdravia potenciálnych návštevníkov, ako aj nahradenie pôvodného horizontálneho členenia zábradlia v prípade sprístupnenia balkóna pre verejnosť. Pamiatkový úrad preferoval: „konceptnú obnovu fasády, približujúcu sa svojím konečným charakterom čo najviac autentickému konceptnému architektonickému výrazu z predsociálnych dôb.“

„Architekt resp. zodpovedný projektant ako tvorca konceptu nesie na sebe základnú zodpovednosť, aby mal výsledok interpretácie architektonického dedičstva objektívny charakter.“ [15]

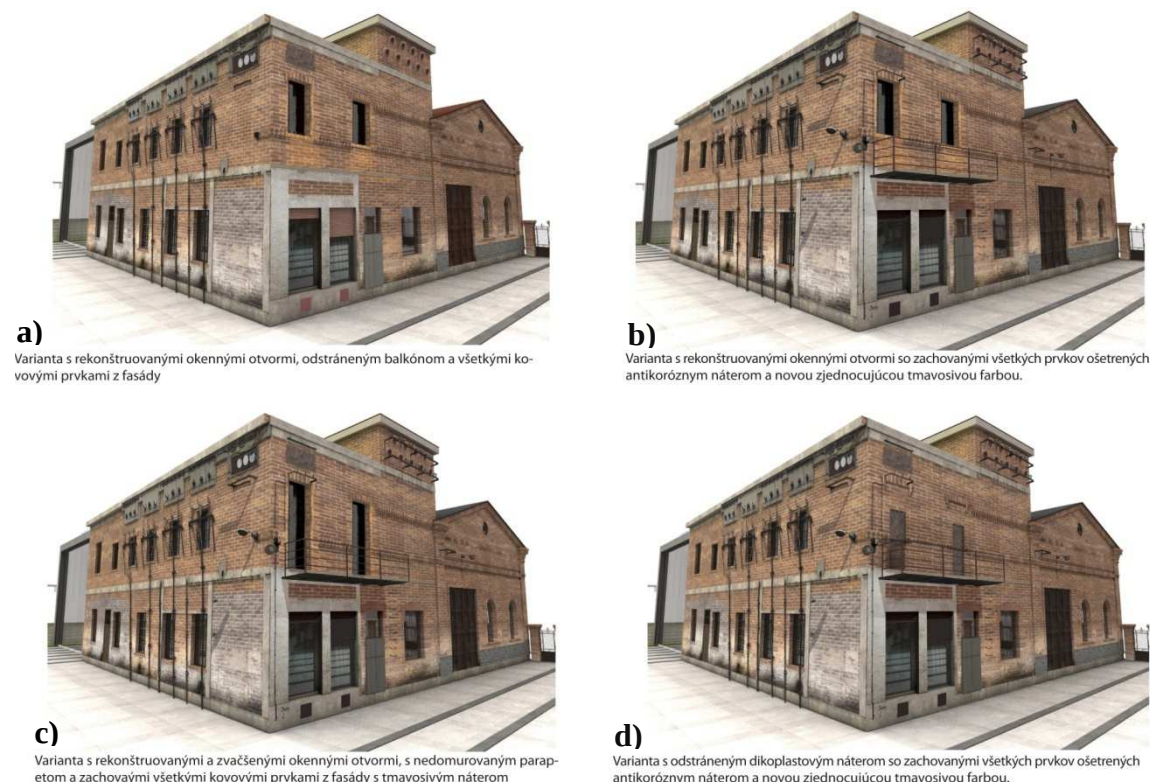
Bolo evidentné, že hoci išlo len o čiastkový problém celého návrhu, ovplyvňoval všetkých účastníkov, ktorí mali iný uhol pohľadu, aj iný názor na riešenie. Na základe novovzniknutých skutočností a z nich vyplývajúcich súvislostí bolo nevyhnuté celú situáciu v rámci architektonického

riešenia prehodnotiť. S využitím metód SWOT analýzy a Research by design boli jednotlivé situácie vo variantných riešeniach vizualizované a textovo popísané. Niektoré vybrané situácie vid'. Obr. 41:

- a) koncepcná obnova výrazu fasády z pred socialistických dôb
- b) koncepcná obnova okien s ponechaním autentického balkóna bez možnosti využitia
- c) koncepcná obnova otvorov so znížením parapetu pre možnosť výstupu na balkón
- d) konzervácia očistenej fasády vrátane všetkých autentických prvkov a konštrukcií

Účelom takto vytvoreného podkladového materiálu bolo jeho následné použitie pre hľadanie optimálneho riešenia tohto multikriteriálneho a multidisciplinárneho problému v rámci tzv. „edukačného polygónu“. Výsledkom kolektívneho rozhodnutia bol napokon variant **d**).

Obr. 6.: Variantné riešenia návrhu obnovy juhovýchodnej fasády Elektrárne Piešťany. (Zdroj: autorsky spracovaná štúdiá a výskumná analýza, spoluautor: M. Ganobjak, 2010)

4.1 Odôvodnenie

Vďaka multidisciplinárnej spolupráci, spísaniu požiadaviek jednotlivých skupín a ich objektívnemu vysvetleniu všetkým účastníkom sa ukázalo, že výsledné riešenie môže mať dve základne polohy: - Prvá, teda koncepcná obnova „autentického“ historického stavu, do podoby okolo roku 1936. Tým pádom sa odstránia všetky mladšie utilitárne zásahy. Na to by však bol ešte potrebný komplexný architektonicko-historický výskum s návrhom obnovy. Výskum by jednoznačne podložil, čo a koľko presne treba odstrániť, do akej podoby a v akom materiáli to zrekonštruovať resp. zreštaurovať.

- Druhý prístup je vyslovene „last day“ (zachovať a prezentovať hodnotu integrity vývoja priemyselného objektu do posledného dňa), s elimináciou iba doslova škodlivých zásahov, čo bol v tomto prípade náter a korózna degradácia konštrukcií. To znamená, že ponechať

všetko a zakonzervovať. Všetky konzoly, balkón, tabule, káble, vedenia, vyústenia potrubí ak neškodí, a takisto do únosnej miery zachovať aj patinu fasád. [16]

Bolo nevyhnutné sa rýchlo rozhodnúť a zvážiť, ktoré riešenie uspokojí čo najviac potrieb všetkých zainteresovaných skupín, čo je hlavným predpokladom úspešnosti i udržateľnosti konceptu architektonického riešenia do budúcnosti.

„Účelom vzdelania je nahradiť prázdnu myseľ otvorenou myslou.“ (Malcolm S. Forbes)

Slová z uvedeného výroku citátu sa skutočne potvrdili aj v tomto prípade a všetci účastníci oboznámení s argumentmi, ako aj s vizuálnou predstavou variantných riešení s otvorenou myslou jednoznačne a jednohlasne odsúhlasili druhý prístup „last day“.

- - **Investor** bol spokojný, že minimalistické zásahy nenavýšujú rozpočet a všetci súhlasia.
- - **Architekti** boli spokojní, že sa potvrdil ich pôvodný zámer, hoci sa museli stotožniť s tým, že historický plechový balkón nebude z bezpečnostného hľadiska verejnosti prístupný.
- - **Laická verejnosť** a bývalí zamestnanci boli spokojní so zachovaním autentického výrazu na ktorý boli dlhodobo zvyknutí i preto, že boli vypočutí a zapojení do rozhodovacieho procesu.

● - **Odborná verejnosť** bola spokojná zo zachovaním integrity vývoja priemyselného objektu vrátane jeho technologického vybavenia a eliminácie degradácie i ekologickej záťaže.

● - **Samospráva** a jej regionálne úrady boli spokojné s dodržaním všetkých predpisov, efektivitou rokovaní a zároveň s tým, že všetky zúčastnené subjekty sú spokojné.

Všeobecná spokojnosť nebola len s výsledkom rokovania, ale aj s jeho samotným uskutočnením, čo bolo základom pre ďalšiu konštruktívnu spoluprácu aj pri riešení iných problematických detailov projektu. Aktéri a účastníci sa do procesu (edukačného polygónu) vlastnými podnetmi aktívne a iniciatívne začali zapájať so zámerom pomôcť ako môžu. Potvrdil sa tak predpoklad, že jeho zorganizovanie má zmysel aj z architektonického hľadiska a bolo prínosné, z čoho rezultovalo hneď na prvý krát vydané stavebné povolenie s poznámkou „bez pripomienok.“

Obr. 7.: Fotografia z realizácie obnovy juhovýchodnej fasády Elektrárne Piešťany a zachovaného technického vybavenia s únikovým výstupom na balkón. Zdroj: archív autora, 2014

5. Sumarizácia

„Je treba vopred konštatovať, že neexistuje jeden všeobecne platný postup pamiatkovej analýzy a následnej obnovy, ale každý objekt je potrebné posudzovať individuálne podľa čo najširších kritérií. K čomu je potrebné viesť a vychovávať.“ [17]

Pri riešení úloh v procese starostlivosti o architektonické dedičstvo sa projektanti len zriedka stretávajú s jedným nezávislým problémom. Väčšinou ide o dynamické situácie, ktoré sa skladajú z komplexných systémov permanentne sa meniacich problémov, ktoré na seba vzájomne pôsobia. Jasne to dokumentuje holandská štúdia z deväťdesiatych rokov:

Municipal Building Commission Utrecht - "7 Thesis of Monuments vs. Townplanning":

- 1) Nielen budovy sú pamiatky
- 2) Budova je pamiatkou v súvislosti s jej prostredím
- 3) Pamiatka je súčasťou života a neustále sa meniacej spoločnosti
- 4) Nielen chránenú pamiatku stojí za to udržiavať
- 5) Rešpektovanie kultúrnej histórie nie je možné bez širšej verejnej podpory
- 6) Kultúrne dedičstvo je príliš zraniteľné aby malo byť závislé na otázke kompetencií
- 7) **Strata historického kontextu**, v prípade mestského plánovania **nie je vo všeobecnosti spôsobená neochotou plánovačov, ale nedostatkom vedomostí a komunikácie** (zdôraznili autori).

Posúdenie týchto okruhov problémov, musí byť objektívne vyhodnotené nielen architektom (ktorý nemá príslušné odborné znalosti v každej veci), ale všetkými zainteresovanými stranami. Rovnako praktické problémy, by architekt nemal riešiť na vlastnú päsť, ale pri ich návrhoch by mal s dotknutými účastníkmi aktívne spolupracovať a konzultovať – využívajúc a akceptujúc pri tom sumu špecifických informácií, sprostredkovaných práve špecialistami dotknutých profesií alebo verejných záujmov.

Zodpovedný projektant súčasne musí uvažovať vo viacerých rozmeroch:

- a) ako zložitý je kontext problému (od jednoduchej úlohy po zložitý problém)
- b) vzťahy medzi zúčastnenými stranami (ako profesijné, tak osobné)
- c) alternatívne možnosti jednotlivcov (všeobecný návrh, rámcová dohoda)
- d) pluralizmus (odlišný, ale zlučiteľný návrh - novotvar)
- e) vynucovanie (odlišné a nekompatibilné riešenie)

Zváženie všetkých týchto vlastností, rizík ako aj ich možných kombinácií pre konkrétne situácie, je možné použiť pre určenie vhodného typu analytického prístupu a metódy. Avšak ako uviedol anglický ekonóm Arthur Cecil Pigou (1877-1959) už v roku 1928 [18], pokým medzi účastníkmi existuje **asymetria informácií** komplexné pokrytie všetkých problémov nie je možné:

Asymetria informácií „kladie dôraz na skutočnosť, že subjekty na jednej strane majú nedokonalé informácie o reálnom stave veci, pokým subjekt na druhej strane má výrazne kvalitatívne aj kvantitatívne viac informácií. Toto má potom pre chovanie týchto subjektov závažné dôsledky. Či k tomu aj reálne dôjde závisí na morálke jednotlivých subjektov.“ [19] Asymetria informácií je bežnou súčasťou každodennej praxe. Jej dôsledky môžu byť fatálne a to najmä ak si poškodená strana neuvedomuje poškodenie, ako napríklad stratu priemyselného dedičstva. Dôležité pre prácu architekta nie je len povrchné preskúmanie asymetrických informácií pri projekte konverzie, ale tiež ich vplyv na jednotlivé zúčastnené strany. V tomto prípade výsledok nečinnosti môže vyvolať morálny hazard s priemyselným dedičstvom.

6. Záver

Je oprávnený predpoklad, že využitím multidisciplinárneho, interdisciplinárneho výskumu, participatívneho plánovania je možné experimentálne sledovať počínanie si zodpovedného projektanta napr. v rámci návrhového procesu obnovy priemyselného či kultúrneho dedičstva. Týmto spôsobom je možné maximalizovať efektívnosť a prínos jeho návrhu, ako aj minimalizovať zlyhanie ľudského faktora v rámci návrhových procesov.

Bibliografia

- [1] VODRÁŽKA, Peter. Odpoveď na otázku. In *Načo sú nám pamiatky?*: diskusia o úlohe architekta pri obnove pamiatok. Námet: Prof. Ing. arch. Pavel Gregor, PhD, moderátor: S. Petrášová, Z. Ondrejková, K. Šimončíková, FA STU, 14. mája 2014
- [2] Zdroj: Napríklad Stavebný zákon č. 50/1976 Zb. v znení neskorších predpisov, zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu a jeho vykonávacie vyhlášky, Metodické usmernenie Pamiatkového úradu SR k vykonávaniu špecializovaných výskumov na architektonickom pamiatkovom fonde, ako aj ďalšie.
- [3] CHECKLAND, P. B. *Systems Thinking, Systems Practice*. John Wiley & Sons Ltd., 1998. ISBN 0-471-98606-2
- [4] SSM - Soft System Methodology - definovaná v r. 1966 tímom vedcov z University v Lancasteri (VB) pod vedením Prof. Gwilyma Jenkinsa, do praxe zavedená Prof. Petrom Checklandom, 1969. Výsledok ich úsilia priniesol metódy pre problémové situácie, pomocou prístupu systémového inžinierstva.
- [5] ROSENHEAD, J., MINGERS, J.. A New Paradigm of Analysis. In *Rational Analysis for a Problematic World Revisited*, 2nd. Ed. Chichester, England: John Wiley & Sons, Ltd, 2009. ISBN 978-0471-49523-9. s.1.
- [6] DE TOMBE, D.. A Study of the Theory and the Methodology of Societal Complexity and the COMPRAM Methodology. In *Handling Societal Complexity*. : Springer, 2014, s.2, [online] na: www.societalcomplexity.org
- [7] PAGLIANO, P. Using a multisensory environment. London: David Fulton Publishers, 2001. ISBN 1-95346-716-2, s. 80. – 92, [online]. 2014 [cit. 2014-08-26]. Preklad: Jana Hřčová - úprava a doplnenie - autori.
- [8] BARTOŠOVÁ, Nina. Priemyselné dedičstvo dynamiky verus tradičná pamiatková ochrana. Aktualizovanie teoretických východísk. In: *Architektúra a urbanizmus* 48, 2014, 3–4, s. 170–191. ISSN 0044-8680. s. 229.
- [9] ZEMELLA, G. - FARAGUNA, A.. *Evolutionary Optimisation of Façade Design A New Approach for the Design of Building Envelopes*: Springer, 2014. chap. 2, Optimization, ISBN: 978-1-4471-5651-2. s. 39.

- [10] JERZ, V. Simulácia a optimalizácia v procese prijímania rozhodnutí. Habil. práca. Bratislava: SJF STU 2009
- [11] TRIPATHY, Arabinda. Learning from Using Soft OR: Factors Affecting Outcome. In The International Conference on OR for Development (ICORD 2014). Universite of Lleida, Catalonia, Spain, 2014. 10 s.
- [12] KRÁĽOVÁ, Eva. Záverečná správa za celé obdobie riešenia projektu. In KEGA 064STU-4/2011 „Vybudovanie základne pre interdisciplinárny transfer výsledkov výskumu architektonického dedičstva.“. Bratislava: Slovenská technická univerzita v Bratislave, Fakulta architektúry, 2013. s. 4/45.
- [13] Publikácie výsledkov projektu KEGA č. 064STU-4/2011, Editor: doc. Ing. arch. E. Kráľová, PhD., Grafická úprava: Ing. arch. E. Belláková : pripravované v tlači.
- [14] KRÁĽOVÁ, Eva. Zámer obnovy nehnuteľnej kultúrnej pamiatky – „Elektrárňa Piešťany“, č. ÚZPF 10852 : podľa ustanovení § 32 ods. 3 zákona č. 49/2002 Z.z. O pamiatkovom fonde. Bratislava. 2010. str. 9
- [15] HAIN, Vladimír: Industrial Heritage and Educational Polygon - dissertation thesis. Faculty of Architecture STU. Bratislava, 2014. p. 158., 250 p. FA-10812-27763
- [16] PAUČULOVÁ, Ľubica. Záver - interpretácia architektonického dedičstva - cesta ku hľadaniu koreňov kultúrnej identity. In Prezentácia architektonického dedičstva II. Bratislava : PERFEKT, 2008. ISBN 978-80-8046-394-6. s. 171.
- [17] Zo záznam rokovaní účastníkov a aktérov projektu Elektrárňa Piešťany, Február 2011. Zdroj: archív autora
- [18] SLOTTA, R.. Einführung in die Industriearcheologie. Darmstad: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1982
- [19] PIGOU, Arthur Cecil.: In: LIŠKA, V, NOVÁKOVÁ, V.: Asymetrie informací a stavební firmy : ČVUT v Praze, Fakulta stavební, Katedra společenských věd, Praha, 2009, s.9. ISBN 978-80-01-04305-9.
- [20] KOLESÁR, Pavel.: In: LIŠKA, V, NOVÁKOVÁ, V.: Asymetrie informací a stavební firmy : ČVUT v Praze, Fakulta stavební, Katedra společenských věd, Praha, 2009, s.59-60. ISBN 978-80-01-04305-9.

Objectification assessment of the requirements of actors of monuments protection in terms of the responsible designer

Ing. arch. Vladimír HAIN, PhD., Ing. arch. Michal GANOBJAK, PhD.

Faculty of Architecture STU BA, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava 1

Abstract

Experience has shown that if a dialogue between the responsible planners and conservators is created, the problem is grasped creatively and systematically, there is possible to reach a successful outcome.

On the contrary, the situation where each of the groups recognizes other values and persistently insist on their enforcement can be fatal for the landmark.

And generally ending in disaster the situations where one opinion is declared and one completely different is applied.

Providing that as the responsible designers need to select priorities for defining a comprehensive plan (draft solutions) based on the different requirements of our process partners (other participants / stakeholders) there is advisable to have a tool-specific mechanism for to decide.

So acquired rational input information increase the chances that the architect, conservator and everyone involved stakeholders understand the monument restoration project in a wider context and they will be able to make objective decisions.

This paper presents an example and one of the methods to ensure the adoption of objective decisions based on a comparison of parameters of individual factors are relating to the decision-making process.

Key words: industrial heritage, systematic recovery, comprehensive approach, multidisciplinary collaboration, educational polygo

BARDKONTAKT 2016

ZODPOVEDNOSŤ ÚČASTNÍKOV KONZERVÁTORSKÝCH PRÁC

dr hab. inż. Marek Gosztyła, prof.

Katedra ochrony pamiątek, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów,
gosztyla@prz.edu.pl

mgr inż. arch. Agnieszka Kumuda

Katedra ochrony pamiątek, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów

prof. Ing. arch. Peter Pásztor, PhD.

Katedra architektúry, Fakulta umení, Technická univerzita v Košiciach, Letná 9, 042 00 Košice,
Katedra ochrany pamiatok, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów,
pasztor.peter@dpa.sk

Zodpovednosť účastníkov konzervátorských prác

dr hab. inž. Marek Gosztyła, prof.

Katedra ochrany pamiatok, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów,
gosztyla@prz.edu.pl

mgr inž. arch. Agnieszka Kumuda

Katedra ochrany pamiatok, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów

prof. Ing. arch. Peter Pásztor, PhD.

Katedra architektúry, Fakulta umení, Technická univerzita v Košiciach, Letná 9, 042 00 Košice,

Katedra ochrany pamiatok, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów,

pasztor.peter@dpa.sk

Abstrakt

Ochrana pamiatok sa považuje za zložitú problematiku interdisciplinárneho charakteru. V súvislosti s tým prijímané rozhodnutia si vyžadujú účasť špecialistov reprezentujúcich rôzne oblasti. Prijímané rozhodnutia majú v prvom rade prihliadať na možnosti zachovania pôvodných štruktúr pamiatky, resp. na zdôraznenie ich kultúrnych hodnôt. Aby mohla byť táto požiadavka splnená, je potrebné vykonať výskum a analýzy porovnávajúce ich s inými pamiatkarskými úkonmi. Prijaté závery a požiadavky mali by zohľadňovať súčasné výsledky vedy, pamiatkového zákona i všeobecných zákonov. Spoločné zásady pamiatkovej starostlivosti sú zamerané na vypracovanie vybalansovaných rozhodnutí, zohľadňujúcich programové požiadavky investorov, projektantov, pamiatkárov – architektov a úradov, kompetentných v oblasti ochrany kultúrneho dedičstva. Primerane by mal byť zohľadnený hlas miestnych spoločenstiev, teda očakávania a nároky obyvateľstva – budúcich užívateľov pamiatok. Demokratická pamiatkovej ochrany to sú tiež skúsenosti, postoje i vedomosti multikultúrnych spoločenstiev.[4]

Kľúčové slová: ochrana pamiatok, architektúra, história, kultúrne dedičstvo,...

1. Úvod

Úloha architektov pamiatkárov a konzervátorov umeleckých diel sa precizovala od dôb staroveku. Od konzervátorov sa vyžaduje povinnosť ich uchovania s ohľadom na ich spoločenskú hodnotu, symboliku, historickú polohu pamiatok a pamätníkov.

2. Zodpovednosť účastníkov konzervátorských prác

Konzervátori majú rôzne špecializácie a v závislosti od profesionálnej prípravy, praxe a svojho talentu vykonávajú svoju prácu. Nevyhnutnou požiadavkou na každého konzervátora je jeho schopnosť rozpoznania pamiatky, na ktorej je potrebné vykonať konzervátorské práce. Etapa rozpoznania, nazývaná tiež pochopením pamiatky, ktorá pochádza od predchádzajúcich generácií, zohráva kľúčovú úlohu v celom konzervátorskom procese. Odhalenie všetkých zachovaných hodnôt diela je základným kľúčom pre špecifikáciu návrhov a pamiatkarských požiadaviek. Disponujeme špecialistami z rôznych vedných odborov, ktorí by v etape rozpoznávania mali byť prizvaní k vykonaniu nevyhnutných výskumov s cieľom odhalenia a spoznania hodnôt historického diela a definovania zachovanej materiálnej štruktúry. Snaha o úplné pochopenie hodnoty diela, vytvoreného predošlými generáciami je vedeckým podkladom na prijatie konzervátorských odporúčaní. Tento kľúčový proces spoznávania pamiatky, tak často opomínaný, s odvolávaním sa na nedostatok peňazí, môže byť príčinou nesprávne zvolených pamiatkarských postupov. Je treba si uvedomiť, že kompetentná diagnóza stavu uchovania a stanovenie stupňa zničenia pamiatky môže - s podporou správne

stanovených konzervátorských kritérií - napomôcť zachovaniu jej originálnej materiálnej štruktúry a zdôrazniť jej hodnoty. Zosumarizované konzervátorské požiadavky sú podkladom pre spracovanie konzervátorského programu.

Je potrebné zdôrazniť, že ochrana pamiatok je otázka zložitá, ktorú môžeme zaradiť do interdisciplinárnych činností. Spája v sebe množstvo riešení, spojených s projektovaním architektúry, ale tiež s problémami, ktoré sa dotýkajú stavebných štruktúr, otázkami právnymi a spoločensko – hospodárskymi záležitosťami. Konzervátorské činnosti majú za cieľ v prvom rade zachovanie originálnych štruktúr, ako aj akcentovanie cenných historických, či kultúrnych hodnôt. V mnohých prípadoch je veľmi náročné stanovenie skutočnej hodnoty objektov, ich fragmentov, či pozostatkov. Chce to angažovanie mnohých špecialistov v procese konzervátorských prác, ktorí nie sú zviazaní s projektovaním – skôr znalcov z oblasti výskumu so zásadnými skúsenosťami. Ak rozmyšľame takto, môžeme prísť k názoru, že zložitost' konzervátorských činností nesie so sebou zodpovednosť, ktorá spočíva na mnohých pracovníkoch, nielen na jednotlivcovi.

Obr.1: Konzervátorské práce v Knossose (foto: M. Gosztyła)

Počas prevádzania analýz, už predtým definovaných historicko – kultúrnych hodnôt daného objektu alebo jeho fragmentu, začína sa etapa formulácie návrhov a požiadaviek, ktoré zohľadňujú výsledky dovtedajšieho vedeckého a pamiatkového výskumu s ohľadom na platné zákony. Výsledky výskumu sú, žiaľ, jediným podkladom pre ďalší postup, spojený s vypracovaním vyvážených rozhodnutí, ktoré sa tvoria spolu s akceptovaním projektových požiadaviek, formulovaných investormi, projektantmi, konzervátormi, architektmi, ako aj administratívnymi orgánmi, ktoré sú oprávnené hovoriť do problematiky ochrany kultúrneho dedičstva.[5]

Rozoberajúc otázku konzervátorských prác s ich účastníkmi a vo väzbe na ich špecializáciu a zodpovednosť, narážame na problematiku demokratizácie pamiatkovej ochrany. V poslednom období to má väzbu na váhu hlasu spoločnosti v otázkach, ktoré sa dotýkajú obnovy pamiatok, ako aj na prijímanie rozhodnutí v širšom kontexte spojených napr. s ich revitalizáciou, renováciou, reintegráciou alebo s inými konzervátorskými prácami, vyplývajúcimi z možností a potrieb.[5]

3. Demokratizácia pamiatkovej ochrany

Demokratizácia pamiatkovej ochrany – to nie je iba subjektívna skúsenosť obyvateľov, ale predovšetkým zásadné skúsenosti, postoje, ale aj multikultúrne povedomie.[4]

Konzervátorské činnosti je možné rozdeliť na rad činností, ktoré sú charakterizované rozhodnutiami, ktoré sa dotýkajú jednotlivých pamiatok alebo celých komplexov. Viazá to na seba potrebu zaangažovania väčšieho počtu špecialistov – čo sa v praxi nie vždy dodržiava. Bolo by potrebné obrátiť viac pozornosti na tento problém, ktorého riešením by bolo zaangažovanie širšej palety osôb do vypracovávania rozhodnutí. Vzhľadom na skúmanie zložitých problémov napr. len na území jediného miesta, je ľahké nájsť príklady, ktoré svedčia o tom, že hypoteticky je možné vytvorenie väčšieho počtu názorov na danú problematiku. Pozrime sa napr. na pozíciu mestského konzervátora. V zmysle organizačnej štruktúry v jeho rukách - v zmysle úradníckych kompetencií v procese záchrany pamiatky – je rozhodnutie o tom, čo je potrebné vykonať pre záchranu pamiatky. Rozumnejšie by bolo vytvorenie takej organizačnej štruktúry, ktorá by umožnila prijatie dielčích stanovísk. Máme na mysli práve zásadné kompetencie, ktoré sú spojené s danou oblasťou architektúry, histórie a stavebníctva, ale predovšetkým možnosti a reálny potenciál zaangažovania v otázkach pamiatkovej ochrany kompetentných subjektov. Poznamenávame, že konzervátorské činnosti pre obnovu pamiatky by sme mohli porovnať s medicínou – tu podobne, ako pri liečbe ľudí, sú potrební špecialisti. Tak, ako nie sú lekári „na všetko“, aj objekty architektúry, ktoré sú kultúrne cenné a historické, potrebujú opateru špecialistov a plné uplatnenie ich pevných princípov. Ako príklad špecializácie, ktorá sa vymyká z kompetencie pracovníka na mieste mestského konzervátora, možno smelo poukázať napr. na oblasti spojené s pamiatkovou štruktúrou mesta – polyfunkčnú zástavbu bývania a služieb, oblasti zahrňujúce výlučne objekty religiózne (kostoly, cirkvi, mauzoleá, cintoríny, atď.) a pod.

4. Tri princípy konzervátorských prác

Konzervátorské činnosti, bez ohľadu na rozsah prijímaných rozhodnutí, mali by byť opreté o tri princípy, ktoré neobyčajne trefne definujú kľúčové slová: kompromis, tolerancia, porozumenie.

Každá rozhodovacia jednotka má v oblasti svojich kompetencií právo, ale i povinnosť vydávať rozhodnutia, ktoré bez ohľadu na problematiku musí byť nositeľom znakov objektívnosti. V mnohých prípadoch – a vyplýva to z konzervátorskej praxe – ich možno charakterizovať ako subjektívne. Dokonca, opierajúc sa o výskumy, požiadavky, či všetky kritériá vyplývajúce z pamiatkárskych činností, úrad ochrany pamiatok, je hierarchicky zaviazaný k prijatiu rozhodnutia, ktoré sa môžu neraz ukázať ako nesprávne alebo krivdiace istým kruhom. Presvedčenia, ktoré sa zdajú byť danej rozhodovacej jednotke jedine správne, sú vydávané ako konečné, berúc do úvahy mnoho faktorov a dotýkajú sa bezprostredne alebo sprostredkovane záujmov daného územia, osoby alebo skupiny. Pracovník prijíma rozhodnutia, ktoré sú „výhodné“ pre neho alebo – v prípade plnenia úradníckej funkcie alebo konkrétnej profesie, pričom sa môže opierať o mylný výklad právneho predpisu a pod. Pri prijímaní rozhodnutí spojených s konzervátorstvom je dôležitý boj o zachovanie kultúrneho dedičstva, ale aj rozumné, nie krajne neodôvodnené prijímanie rozhodnutí. Kompromis môže

vyplývať z analýzy genézy záujmov medzi rôznymi, možno až krajnými presvedčeniami vyplývajúcimi z prijímania čiastkových opatrení.

Ďalšou zásadou, ktorú môžeme považovať za jednu z najdôležitejších v konzervátorskom procese ochrany pamiatok, ktorá nesie v sebe značný stupeň zodpovednosti a viažu sa k nej bezprostredne aj prípadné dôsledky – je tolerancia. Je potrebné sa s tým stotožniť, že rozhodovacia jednotka nemá vždy jasné dôvody. Veľmi často sa stáva, že stanovisko núti do prijímania ťažkých rozhodnutí, na ktoré niet času alebo sú natlačené zvonku, potom niektoré rozhodnutia spojené s prácami môžu byť dokonca nepremyslené. Ako príklad možno poukázať napr. na nesúhlas s prijatím niektorých výsledkov vykonaných prác, výskumu, atď., čo môže vyplývať z právnych predpisov. Takéto stanovisko môže byť veľmi nerozumné - vo vzťahu k argumentom investora rozhodnutého k odvážnemu projektu, ktorý by mohol priniesť viac osohu, než negatívnych dopadov. Tolerancia v istých prípadoch je priam nevyhnutná pri prijímaní „múdрых rozhodnutí“ v súvislosti s revalorizáciou pamiatok.

Spojením dvoch predchádzajúcich aspektov, ktoré sa spájajú so zodpovednosťou vyplývajúcou z vykonávania konzervátorských prác, je porozumenie. Je to výhodný aspekt pre obe strany s cieľom uchovania jednak individuálnych stanovísk, ako aj uchovania odborných zásad. Dochádza k výberu najlepšej ponuky, najmä keď je striktne spojené so zásadným právnym postojom k rozhodnutiam, a za predpokladu požiadavky citlivého vyargumentovania problému.

Treba podotknúť, že všetky konzervátorské činnosti musia byť prijímané výlučne so zodpovednosťou voči objektu alebo pamiatkovému komplexu. Nie je tu reč o obrane vlastných záujmov, vyplývajúcich z pohnutí privátnych, či úradných. Prioritou sú rozumné rozhodnutia s cieľom zachovania kultúrneho, umeleckého, historického dedičstva, ale aj rešpektovania súkromného vlastníctva v celospoločenskom záujme a v zmysle platných zásad a predpisov. Každý účastník výskumu alebo iných činností, ktoré sú spojené s konzervátorstvom je vystavený skúške ako zachovať a obnoviť pamiatku s akceptáciou jej cenných prvkov, adaptovať ju pre novú funkciu bez narušenia historickej štruktúry, so zámerom predstavenia architektonického dedičstva, atď. Musí sa snažiť o vypracovanie takých podmienok, ktoré sa čo najviac približujú k platným konzervátorským zásadám. Nejde tu iba o jednotlivé rozhodovacie zložky, ako napr. krajský (vojvodský) konzervátor, mestský konzervátor a pod., ale ide o súhrn, niekedy aj nepatrných, činností, ktoré aj teoreticky musia byť rovnovážne zvažované.

Treba povedať, že úspešné zrealizovanie projektu, ktoré je ponímané ako „vyličenie pamiatky“ alebo „vdýchnutie nového života“ obnáša so sebou celý rad činností vyplývajúcich zo zodpovednosti za rozhodnutia, či vykonané práce zložík k tomu určených. Podstatným problémom je vykonávanie porovnávacích analýz pred, počas alebo po vykonaní konzervátorských činností. Každý účastník konzervátorských činností, samozrejme, že v rozsahu svojich kompetencií, mal by sa zahĺbiť do dokončených realizácií a porovnať ich s podobnými investíciami. Všetky činnosti môžu v sebe obsahovať postupy, ktoré sa časom ukážu ako čiastočne nesprávne. Osoby, vstupujúce do projektových tímov spoločne s administratívnymi zložkami, ktoré sú v oblasti ochrany pamiatok kompetentné, už v počiatočnej fáze prác sú zodpovedné za ďalšie kroky vyplývajúce z prijatých rozhodnutí. Je treba uskutočniť analýzy chýb a pozitív, označiť prvky, ktoré výrazne a pozitívne ovplyvňujú dané činnosti, aby sa tieto mohli v rámci možností rozvíjať a aktualizovať, a naopak chyby eliminovať a neopakovať alebo ak sa to nedá, tak ich minimalizovať.

Zodpovednosť za realizované investície a konzervátorské činnosti pamiatkovej ochrany nie sú zviazané len s jednotlivým prvkom alebo priestorom, ktorého sa bezprostredne týkajú, zo zložitého procesu vykonaných činností na objekte vyplývajú aj ponaučenia. Popritom je možné poukázať aj na

nezodpovedajúce konzervátorské činnosti a priznať si chybu, hodnú nápravy - najmä v prípade, že išlo o teoretickú hypotézu. Účastníci výskumov a iných postupov spojených s konzerváciou a zachovaním kultúrneho dedičstva architektúry sa musia snažiť o čo najlepšie riešenia, ktoré budú vizitkou pre dejiny architektúry. Berúc toto do úvahy sú tak isto zodpovední za činnosť svojich spolupracovníkov – s povinnosťami týchto zamestnancov je potrebné zaobchádzať ako s problémom spoločenskej zodpovednosti, pretože v skutočnosti všetci bojujú o ten istý cieľ a záleží im na ochrane, zachovaní, prezentácii, chvále spojenej s historickými pamiatkami, atď., preto musí byť zodpovednosť spoločná, napriek individuálnej činnosti.

Hodnota pamiatky, ako už bolo spomenuté, sa stanovuje na báze ťažkých, často zložitých, pracných výskumných prác, otázných dokumentácií, zásad opísaných v literatúre či dôkazov, vyplývajúcich z výsledkov fyzického výskumu, z ktorých môžeme spomenúť architektonický a archeologický výskum. V prípade faktického potvrdenia, že pamiatka je hodnotná historicky i kultúrne, je potrebné prezentovať v hraniciach spoločenských možností to, čo najviac svedčí o jej hodnote, v opačnom prípade - zdokumentovať a využiť.[7]

Bezprostredná zodpovednosť za konzervátorské činnosti je spojená s percepciou dobra kultúry, vedomostí a túžby po poznaní. Kompetentní pracovníci procesu spojeného s konzervátorskými činnosťami v rôznych oblastiach by mali vynikať úprimnou túžbou o nápravu toho, čo je cenné a zdegradované. Účastníci takýchto činností by mali vynikať úprimnou túžbou a empatiou, ktorá prináša zo sebou odôvodnené rozhodnutia prospešné pre účastníkov, ako aj obyvateľov a užívateľov. Okrem toho berú na seba zodpovednosť za šírenie vedomostí o hodnote dobra architektonického dedičstva, kultúry, atď. Spoločenské povedomie môže spôsobiť, že hodnota pamiatok nebude podceňovaná alebo úplne ignorovaná. Vo väzbe na to, orgány štátnej správy by mali prijať účinné opatrenia poukazujúce na význam pamiatok a zabezpečiť ich právnu ochranu. Dôležité je aj naformulovanie potreby aktualizácie právnych predpisov, ktoré sa bezprostredne tejto problematiky dotýkajú.

5. Záver

Celkove je možné skonštatovať, že vykonávanie konzervátorských činností je zložitý proces, ktorý si vyžaduje mnoho kompetentných pracovníkov z rôznych oblastí vedy. Najlepším riešením je vykonávanie konzervátorskej činnosti spoločne a celistvo. Preto je potrebné vymedzenie tých úradníckych funkcií na báze stanovenej špecializácie, ktorí môžu nasmerovať činnosti do bodu, ktorý je najvýhodnejší pre užívateľov, ako aj pre históriu. Zodpovednosť za prijaté postupy spojené s problematikou zachovania historických budov, ako aj celých komplexov, prinášajú so sebou zásadné a čo najviac objektívne formulácie, ktoré sú kľúčové v procese prijímania rozhodnutí. Zodpovednosť účastníkov počas priebehu konzervátorských prác sa viaže so vzdaním sa prípadných individuálnych výhod, vyplývajúcich z pretvárania objektov a spočíva tiež na vnímaní hodnoty dobra kultúry, pochopení pamiatky, túžby poznania, ako aj s povinnosťou šírenia vedomostí na tému zhodnocovania dobra kultúrneho dedičstva.

Bibliografia

- [1] Frodl W., Pojęcia i kryteria wartościowania zabytków i ich oddziaływanie na praktykę konserwatorską, ODZ Warszawa 1966.
- [2] Frycz J., Rekonstrukcja zabytków architektury, jej sens i granice [w:] Dzieło sztuki i zabytek, ODZ, Warszawa 1976.
- [3] Frycz J., Restauracja i konserwacja zabytków architektury w Polsce w latach 1795-1918, Warszawa 1975.
- [4] Gosztyła M., Przemiany idei i metod konserwatorskich w latach 1863 – 2003 na przykładzie zabytków architektury województwa podkarpackiego, Rzeszów 2006.
- [5] Gosztyła M., Pásztor P., Konserwacja i ochrona zabytków architektury, wydanie II, Rzeszów 2013.
- [6] Krawczyk J., Kryteria i metody wartościowania zabytków architektury, [w:] Wartościowanie zabytków architektury, B. Szmygin (red.), Warszawa 2013.
- [7] Małachowicz E., Konserwacja i rewaloryzacji architektury w środowisku kulturowym, Wrocław 2007.
- [8] Riegl A., Der moderne Denkmalkultus. Sein Wesen und seine Entstehung, Verlag von W. Braumuller, Wien –Leipzig 1903; (wydanie polskie: ibidem, Nowoczesny kult zabytków. Jego istota i powstanie, tłum. R. Kasperowicz, [w:] red. J. Krawczyk, A. Riegl, G. Dehio i kult zabytków, Warszawa 2002.

Liability of the conservation work participants

dr hab. inż. Marek Gosztyła, prof.

Katedra ochrony pamiątek, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów,
gosztyla@prz.edu.pl

mgr inż. arch. Agnieszka Kumuda

Katedra ochrony pamiątek, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów

prof. Ing. arch. Peter Pásztor, PhD.

Katedra architektúry, Fakulta umení, Technická univerzita v Košiciach, Letná 9, 042 00 Košice,
Katedra ochrany pamiątek, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów,
pasztor.peter@dpa.sk

Abstract

Protection of monuments is considered as complex issue of interdisciplinary characteristic. Within this context, the decisions taken require participation of experts representing different fields. Decision taken should take utmost account of possibility to conserve the original framework of the monument at first side, respectively to highlight its cultural value. To fulfil this requirement, there is a necessity to make research and analysis comparing them with other monument protection actions. Adopted outcomes and requirements should respect the recent results of knowledge, Monument Protection Act, but also general laws. Common principles of monument protection are focused on elaboration of balanced decisions, taking in to the consideration requirements of investors programmes, such as designers, monument protection architects and offices, having the competences in the cultural heritage protection. The voice of local community should be made provision for, accordingly – that means the expectations and demands of citizens, - future beneficiaries of monuments. Democratization of monument protection these are also the experiences, attitudes and knowledge of multicultural communities.

Key words: monument protection, architecture, history, cultural heritage

BARDKONTAKT 2016

**PRÍPRAVA OBNOVY , RESP. ÚPRAVY NEHNUTEĽNOSTI A JEJ VPLYV NA KVALITU REALIZÁCIE
(Obnova kaštieľa Radvanských & novostavba v PR Banská Bystrica)**

Ing. arch. Zuzana Klasová

KPÚ Banská Bystrica, Lazovná 8, Banská Bystrica, zuzana.klasova@pamiatky.gov.sk

Príprava obnovy , resp. Úpravy nehnuteľnosti a jej vplyv na kvalitu realizácie Obnova kaštieľa Radvanských & novostavba v PR Banská Bystrica)

Ing. arch. Zuzana Klasová

KPÚ Banská Bystrica, Lazovná 8, Banská Bystrica, zuzana.klasova@pamiatky.gov.sk

Abstrakt

Príprava a spracovanie projektovej dokumentácie je najdôležitejšou časťou obnovy národnej kultúrnej pamiatky (ďalej len „NKP“), resp. úpravy nehnuteľnosti v pamiatkovom území. Je odrazom úrovne profesijných zručností a estetického cítenia autora projektu. Komora architektov nediferencuje špecifikáciu architekta pre obnovu NKP a architekt s prevahou skúseností v oblasti priemyselných stavieb je oprávnený spracovávať návrhy obnovy NKP. Metodici krajských pamiatkových úradov vopred stanovujú individuálne podmienky navrhovanej realizácie. Avšak schopnosť ich splnenia je v praxi neraz rozporuplná.

Kľúčové slová:

Príprava obnovy a úpravy nehnuteľnosti v pamiatkovom území

Oprávnené osoby, spracovateľské tímy

Skúsenosť a prax & kvalita návrhu a realizácie obnovy

1. Úvod

Vo všeobecnosti možno každú obnovu a úpravu rozdeliť do III.etáp :

1. Príprava
2. Realizácia
3. Zabezpečenie trvalej udržateľnosti, t.j. vhodná funkčnosť a permanentná starostlivosť

Najzásadnejšou a najrozhodujúcejšou pre kvalitu realizácie (či už obnovy, alebo úpravy nehnuteľnosti) je príprava, založená na dôslednom poznaní individuálnych hodnôt predmetnej NKP a zhodnotenie jej materiálnej kondície, resp. poznaní pamiatkových hodnôt územia a iných špecifických daností (typ územia, jeho sociálny a kultúrny aspekt, znalosť technológií a materiálových možností trhu,...) Avšak toto poznanie a uvedomenie si jej hodnôt a spoločenského významu nie je záležitosťou len príslušného metodika KPÚ, ale na začiatku tohto procesu i samotného vlastníka a spracovateľov prípravnej a projektovej dokumentácie. Zákon č.49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu Pamiatkový zákon stanovuje, že sú to oprávnené osoby podľa osobitných predpisov. Licencovanie osôb, oprávnených na vykonávanie výskumov, je založené na pravidelnom predkladaní a posudzovaní ním spracovaného výsledku výskumu odbornou-metodickou komisiou, ktorý dáva priestor na zhodnotenie kvality jeho výkonu.

Napriek skutočnosti, že i spracovateľ PD musí byť licencovaný, prípadná neadekvátne úroveň ním spracovanej PD neovplyvňuje jeho oprávnenosť na spracovanie ďalšej PD a nemotivuje ho k zvýšeniu osobných kvalít. Komora architektov, resp. stavebných inžinierov nekategorizuje, resp. nerozpoznáva špecializáciu architekta pre obnovu NKP, napriek tomu, napriek jej prierezovému charakteru, vyžadujúcemu si vysoký stupeň odbornej pripravenosti, dostatok reálnych skúseností, ako i schopností koordinovať a vhodne zadávať úlohy „profesistom“.

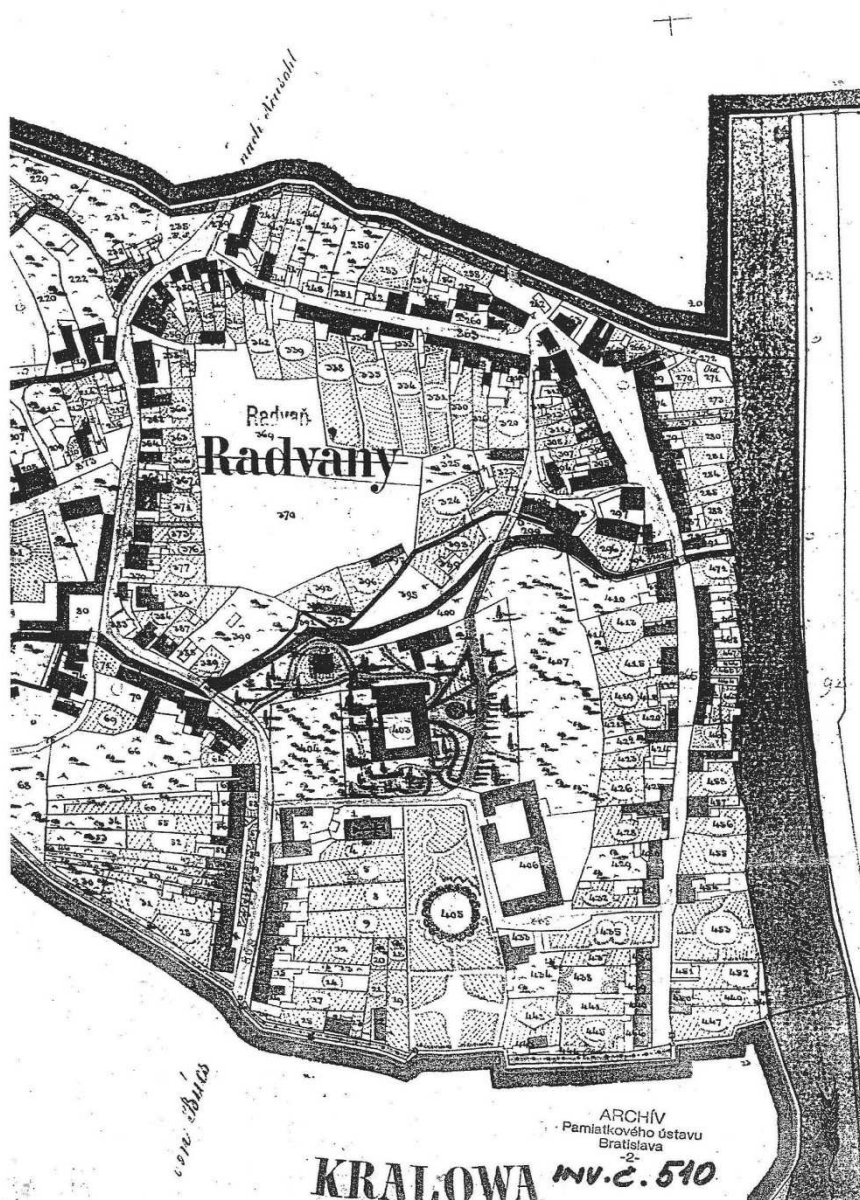
Architekt bez takýchto predpokladov sa stáva „nočnou morou“ metodika, ktorý potom neraz, v záujme zachovania a vhodnej prezentácie NKP supluje jeho prácu.

2. 1 Obnova NKP kaštieľa Radvanských, Banská Bystrica – časť Radvaň

- **Charakter a predpoklady realizácie**

NKP, kaštieľ Radvanských je situovaný v strede parkovo upraveného areálu nachádzajúceho sa vo východnej časti sídliska Radvaň. Doba vzniku kaštieľa je datovaná do prvej polovice 16. storočia, odkedy prešiel rôznymi vývojovými etapami. Zachoval sa vo svojej renesančnej dispozícii s klasicistickými a romantizujúcimi úpravami ako 3-podlažná, 4-krídlková budova, na severovýchodnom, severozápadnom, juhovýchodnom a juhozápadnom nároží s trojpodlažnými baštami štvorcového pôdorysu. Jednotlivé krídla uzatvára vnútorné nádvorie takmer štvorcového pôdorysu, sprístupnené dvoma vstupnými portálmi. Od r. 1997 nevyužívaný. Zámerom je komplexná obnova kaštieľa a parku pre budúce plánované využitie kultúrnej pamiatky nájomcom, Akadémiou umení v Banskej Bystrici, spoločensko – kultúrne, vzdelávacie a administratívne centrum.

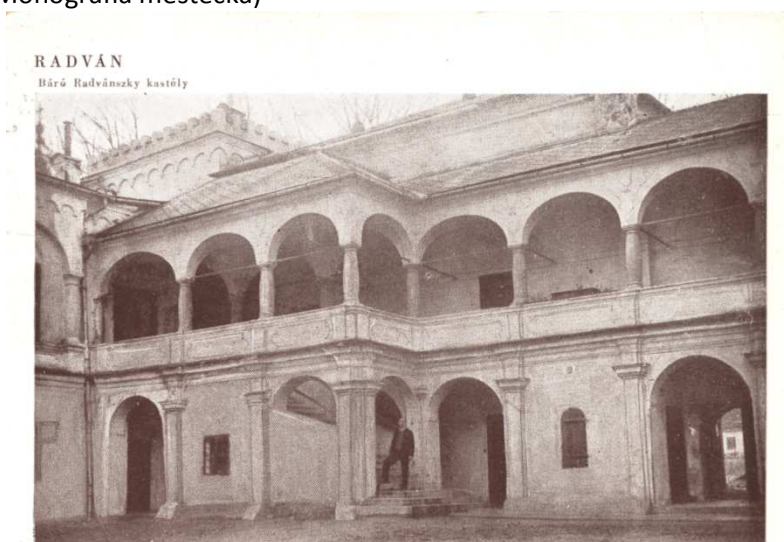
- Katastrálne mapa z r. 1860, archív Pamiatkového úradu Bratislava

- Fotografia, pohľad na kaštieľ zo SV, pred r. 1919 (súkromná zbierka J.Kubiša)

- Pohľad na kaštieľ z JV, r. 1932 (súkromná zbierka J.Kubiša, In. V.Sklenka, M.Pecník a kolektív: Radvány. Monografia mestečka)

- Radvanský kaštieľ, nádvorie, stav po romantizujúcej úprave po r. 1856 (SNK Martin)

Východzie podmienky pre odborné metodické vedenie

- autorom výtvarne spracovaný návrh modulovaním prekrytia dvora (v tom čase v rozpore s návrhom obnovy podľa výskumnej dokumentácie) s mediálnou publicitou
- po cca roku predložená žiadosť o vydanie rozhodnutia k zámeru

Podmienky obnovy, určené KPÚ:

- plánované využitie prispôbiť charakteru a kapacitným možnostiam kultúrnej pamiatky bez narušenia pamiatkových hodnôt a vyvolávania sekundárnych požiadaviek na architektonické a priestorové zmeny kaštieľa a parku,
- spracovať prípravnú dokumentáciu:
 - dendrologický a statický posudok renesančného záklopového stropu Rytierskej siene a kazetového stropu (bývalá knižnica na II.NP) ,
 - statický posudok drevených nosných konštrukčných prvkov ,
 - statický posudok horizontálnych a vertikálnych murovaných prvkov a stropov,
 - dendrologický prieskum zelene v parku a inventarizácia drevín,
 - stavebno - technický posudok príčin zavlhania objektu s návrhom opatrení,
 - architektonicko – urbanistickú štúdiu areálu kaštieľa so zapracovanými výsledkami pamiatkových výskumov
- dodatočne umožnené prekrytie vnútorného dvora (s predpokladom osobitného riešenia výberom z alternatív – nezrealizované) – absencia kapacít krajského mesta.

KPÚ Banská Bystrica vzhľadom na znalosť minimálneho časového rozpätia na prípravu predmetnej obnovy vopred upozorňovalo na nutnosť absolútneho profesijného výkonu všetkých zainteresovaných, t.j. preukázateľnej skúsenosti s obnovou NKP. K tomu spracovalo nad rámec svojich povinností investičný zámer v rozsahu analýzy obnovy s nutnosťou zainteresovanosti jednotlivých odborníkov, harmonogramom prác ostatných nárokov procesu obnovy.

Realita prípravy obnovy :

- spracovaná štúdia (vzhľadom na oprávnenosť autora) rozdelená na obnovu kaštieľa a obnovu parku;
- záväzné stanovisko k štúdii obnovy kaštieľa vydané s 24 podmienkami a podmienkou spracovania realizačného projektu, kvôli absencii a nezvládnutiu detailov.
- Vydané stavebné povolenie s týmito podmienkami
- Realizované verejné obstarávanie (I. etapa) so spochybniteľným odhadom nevyhnutného rozsahu prác a ich nákladov – realizácia výmeny krovu nad troma krídlami.
- Úvaha o dodatočnom navýšení financií na základe poukázania na havarijný stav dreveného trámového stropu v Rytierskej sále (štvrté krídlo)

- NKP a hranice jeho ochranného pásma (archív Pamiatkového úradu SR)

2.1. Úprava nehnuteľnosti v pamiatkovom území, PR Banská Bystrica, Dolná ulica.

- Charakter a predpoklady realizácie

Parcela sa nachádza v závere Dolnej ulice, ktorá prináleží do Pamiatkovej rezervácie Banská Bystrica a súčasne je parcelou, ktorá západnou líniou určuje hranice pamiatkovej rezervácie. Po asanovaní je to priestor s narušenou historickou štruktúrou. Na riešenom území bola v minulosti situovaná kruhová bašta mestského opevnenia, ku kostolu sv. Alžbety v r. 1873 pristavaná školská budova (zachovaná dodnes), medzi rokmi 1874-1880 rozšírená o nárožný objekt (poškodený počas 2. sv. vojny asanovaný v 50 -tých rokoch 20. storočia). Po asanácii objektu bola zástavba južnej strany Dolnej ulice ukončená bočnou štítovou stenou bez členenia.

- Situácia pred realizáciou, r. 2013 (archív autora)

- Existujúce NKP a stavby v PR, r.2013 (archív autora)

- Stavby v bezprostrednom okolí, r. 2013 (archív autora)

- Holešov dom , bytový dom pôvodného vlastníka (archív KPÚ Banská Bystrica)

- Dobová fotografia spred r. 1918 (archív Jána Baláža, autor publikácie Banská Bystrica v premenách času)

Podmienky úpravy nehnuteľnosti, stanovené KPÚ :

- Sanačná regenerácia
- Zohľadniť hodnoty pôvodnej urbanistickej štruktúry a individuálnych hodnôt jednotlivých objektov (zachovanie pôvodného pôdorysného usporiadanie zástavby, siluety striech, pôvodnej parcelácie, pôvodného uličného systému, kompaktnej blokovej zástavby s gradáciou hmôt).
- Rešpektovať historický solitér v náznakovej priestorovej skladbe (katastrálna mapa po roku 1907).
- Novostavbu polyfunkčného objektu harmonicky integrovať do PR

- Fotomontáž návrhu realizácie z r. 2014 (archív autora)

- Fotomontáž návrhu realizácie z r. 2014 – širšie súvislosti (archív autora)

Na základe skúseností možno architektov triediť na:

1. architekti, s ktorými je radosť spolupracovať (nanešťastie sú v menšine),
2. iní architekti (napr. bez skúsenosti, resp. inak nedostatočne pripravení na tvorbu v pamiatkovom území)

Kde hľadať príčiny , resp. čoho dôsledkom je ich správanie ?

- Za každú cenu sa existenčne udržať na trhu a preto bezvýhradne a nenáležite architektonicky presadzovať názor vlastníka/investora
- Nadhodnocovanie svojho architektonického cítenia a kreativity tvorby
- Nedostatok profesijných skúseností a cieleného, permanentného vzdelávania
- Absencia poznania prostredia a terénu, v ktorom má byť daná realizácia situovaná
- Absencia „citlivosti“ a úcty voči historickým stavbám a overeným hodnotám, prezentovaných v danom pamiatkovom území

Možnosti nápravy :

- Počas štúdia absolvovať prax v spolupráci s KPÚ
- Zvýšiť zainteresovanosť a zintenzívniť spoluprácu medzi KPÚ a Slovenskou komorou architektov , resp. jeho regionálnymi zastúpeniami
- Zvýšiť zainteresovanosť a zintenzívniť spoluprácu medzi KPÚ a Slovenskou komorou stavebných inžinierov

PREPARATION OF RECOVERY OR ADJUSTMENT OF THE PROPERTY AND ITS IMPACT ON THE QUALITY OF THE IMPLEMENTATION

Restoration of the castle of Radvanský & new building at PR Banská Bystrica

Ing. arch. Zuzana Klasová

KPÚ Banská Bystrica, Lazovná 8, Banská Bystrica, zuzana.klasova@pamiatky.gov.sk

Abstract:

The preparation and processing of project documentation is the most important part of the restoration of national cultural monuments (hereinafter "IS"), or adjustments to the property in the monument area. It is a reflection of the level of professional skills and the aesthetic feeling of the author of the project. Chamber of architects non difference the specification architect for the restoration IS and the architect with the dominance of experience in the field of industrial buildings is entitled to process proposals recovery IS. The methodologistics of the regional monuments offices pre-set individual conditions of the proposed implementation. However, the ability of their fulfilment is, in practice, it is often problematic to implement in the reality.

Key words:

Preparation of recovery, treatment of real estate in a historical area,

Authorized persons, processing teams

Experience and practice, quality of the proposal, implementation of recovery

BARDKONTAKT 2016

VYUŽITIE MEDZINÁRODNÝCH CHÁRT A LOKÁLNYCH ROZVOJOVÝCH PLÁNOV PRI HĽADANÍ NOVEJ FUNKCIE PRIEMYSELNEJ PAMIATKY V KONTEXTE UDRŽATEĽNOSTI - ETELKA HUTA V NIŽNEJ SLANEJ

Ing. arch. Miroslav BEŇÁK

Ústav manažmentu, Slovenská technická univerzita v Bratislave, Vazovova 5, 812 43 Bratislava,
miroslav.benak@gmail.com

Využitie medzinárodných chárt a lokálnych rozvojových plánov pri hľadaní novej funkcie priemyselnej pamiatky v kontexte udržateľnosti - Etelka huta v Nižnej Slanej

Ing. arch. Miroslav BEŇÁK

Ústav manažmentu, Slovenská technická univerzita v Bratislave, Vazovova 5, 812 43 Bratislava, miroslav.benak@gmail.com

Abstrakt

Aktívne funkčné využívanie pamiatky po jej obnove a konverzii je rovnako dôležitou súčasťou ako hmotná podstata jej obnovy. Popri zachovaní, konzervácii a stavebných úpravách v štruktúre pamiatky predstavuje funkčná náplň jej nový život - doslova jej "oživenie" a aj "uživenie".

Otázka znie: Ako hľadať a navrhovať novú funkčnú náplň pamiatkovo chráneného subjektu s ohľadom na jej kvality a hodnoty na jednej strane a zároveň s ohľadom na funkčnú udržateľnosť a potreby územia na strane druhej? Aký význam má pri hľadaní funkcie kultúrnej pamiatky Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja danej lokality?

Príspevok rieši problematiku hľadania funkčného udržateľného využívania technickej pamiatky Etelky huty v Nižnej Slanej v zmysle Charty kultúrneho turizmu na pozadí porovnania bodov charty s plánmi a víziami Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja košického regiónu.

Kľúčové slová: hľadanie a návrh funkcie, Etelka huta v Nižnej Slanej, udržateľný rozvoj, Charta kultúrneho turizmu, Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja,

1. Úvod

Baníctvo a hutníctvo v lokalite Gemera, zastúpené aj prevádzkou v Nižnej Slanej s ikonickou budovou huty Etelky, predstavovalo hlavných zamestnávateľov v regióne. Priemysel sem prinášal prosperitu a zabezpečoval, či už priamo alebo nepriamo, potreby obyvateľstva. Dnes je však väčšina prevádzok uzavretých, odstavených a bez využitia, ako je to aj v prípade objektu huty Etelky. Ústupom priemyslu v regióne rapídne stúpila nezamestnanosť a chudoba. Akosi symbolicky to odzrkadľuje aj stav mnohých technických pamiatok – kedysi živiteľov obyvateľov, dnes - opustených a zdevastovaných.

Pamiatkovo chránený objekt huty Etelky v súčasnosti však musí čeliť nielen požiadavkám vychádzajúcim z pamiatkovej starostlivosti, ale zároveň aj ekonomickým a sociálnym tlakom na rozvoj v danom regióne. Práve tieto všetky záležitosti ovplyvňujú budúce využívanie pamiatkovo chráneného objektu a udržateľnosť novej funkcie. Nová udržateľná funkčná náplň je v dnešnej dobe výzva, ktorej čelí takmer každá pamiatka v procese obnovy a konverzie. Často krát sa kladie väčší dôraz na riešenie hmotnej podstaty pamiatky – s dôrazom na architektonické riešenie, stavebno-technické riešenie, reštaurovanie a prezentáciu a pod. Väčšinou sa posudzujú skôr dôsledky novonavrhovanej funkcie prejavenej na miere stavebných zásahov v hmotnej substancii objektu, než samotný výber funkčnej náplne. Ten je často krát v rukách investora, majiteľa nehnuteľnosti, čo bez odborného posudku môže vo veľa prípadoch viesť k znehodnoteniu objektu (ak nazeráme na jeho hmotnú substanciu), alebo k finančnej neudržateľnosti objektu a teda následnému opätovnému chátraniu.

Ako teda hľadať a navrhovať novú funkčnú náplň pamiatkovo chráneného subjektu s ohľadom na jeho kvality a hodnoty na jednej strane a zároveň s ohľadom na funkčnú udržateľnosť a potreby územia na strane druhej?

2. Etelka huta ako priemyselné dedičstvo regiónu

Etelka huta sa nachádza v doline rieky Slanej pri bývalom výrobnom areáli železorudných baní v Nižnej Slanej – dnes v jej miestnej časti Nižnoslanská Baňa. V tesnej blízkosti prechádza štátna cesta I/67 z Rožňavy smer Dobšiná a Poprad. (cesta pretína pôvodný prevádzkový priestor pece).

Región Gemer je historicky známou baníckou lokalitou zameranou na ťažbu železnej rudy. Od toho sa odvíjal aj rozmach hutníctva, ktorý túto lokálnu surovinu spracúval. Samotná obec získala pečať banského mesta už v roku 1618. Baníctvo a hutníctvo tejto oblasti bolo úzko späté s rodom Andrásyovcov, ktorí ho od 18. storočia postupne v obci rozvíjajú. Rozmach dosahuje práve počas panovania „železného grófa“ Emanuela Andrásyho (1821-1881). V roku 1867 dal postaviť vysokú pec Etelku, na mieste zastaranej železiarne so slovenskou pecou a hámrami. Huta dostala meno podľa jeho matky Etelky Szapary. (Junger, Kanaba, Vandrášik, 2010).

Obr.1: Vysoká pec Etelka v Nižnej Slanej, rok 2016, autor: Beňák, M.

Huta spolu s ostatnými súčasťami – prevádzkami podniku tvorila zaujímavý komplex s množstvom dômyselných technických zariadení. Pec bola osadená vo svahu kvôli ľahšiemu zásobovaniu surovinou. Tá bola dovážaná z blízkej železorudnej bane Ignác-Gampel, kde sa vyťažené limonity a siderity pražili v pražiacich peciach. Tie boli následne prevážané cez záväžiacu drevenú plošinu na murovaných pilieroch ponad štátnu cestu priamo do vysokej pece Etelky. Koncom 19. storočia bolo v prevádzke 8 týchto pražiacich pecí. V roku 1892 bola infraštruktúra prevádzky doplnená o úzkokolejnú železnicu k ložisku Ignác cez Gampelskú dolinu a o zväžnicu od štôlne Natália.

K priemyselnému závodu boli pridružené aj objekty zabezpečujúce sociálne funkcie pracovníkov. V roku 1868, paralelne so vznikom hutí Etelky, sa začína s výstavbou 20 bytov pre odborných

pracovníkov závodu – banskej kolónie Maše. Pri vysokej peci boli za podobným účelom – zabezpečenia bývania pre pracovníkov – postavené dva domy, jeden pre záhradníka a druhý pre mašinistu v elektrárni. Podobne tomu bolo roku 1907 - v závode vznikli doplnkové funkcie pre oddych zamestnancov – pod štátnou cestou a nad Etelkou sa vybudovali vaňové kúpele a vedľa drevená kolkáreň.

Huta sa skladá z dvoch objektov – samotný objekt pece a prípravnej budovy, ktoré boli prepojené záväzovou plošinou na úrovni kychty vysokej pece vo výške 11 metrov. Na ohrev slúžil liatinový ohrievač a vysokopecné dúchadlo bolo poháňané vodným kolesom. V roku 1877 bola vedľa huty postavená elektráreň s vodnou turbínou na výrobu elektrickej energie pre potreby závodu. Surové železo vyrobené v Etelke bolo dodávané erárnemu železiarskemu podniku v Hronci.

Banské podnikanie Andrassyovcov sa končí v roku 1900, keď gróf Gejza Andrassy predáva svoje závody Rimamuránsko-šalgotariánskej účastinnej spoločnosti. Výroba železa v hute Etelka bola nakoniec ukončená v roku 1907. Železná ruda sa vozila na spracovanie do železiarne v Ózde železnicou. V tom istom roku sa v Nižnej Slanej vytvorila samostatná správa na riadenie baní v Nižnej Slanej, Dobšinej a Vlachove. V roku 1910 (iný zdroj uvádza 1908) bola vysoká pec Etelka spolu s príslušnou prípravnou budovou prebudovaná na mokrá gravitačnú úpravňu rudy, čím sa zmenil jej vzhľad do súčasnej podoby. Úpravňa však fungovala pre slabé výsledky len krátko.

V 40. rokoch 20. storočia sa vyrazila od Etelky huty štôľňa prechádzajúca popod štátnu cestu, ktorá sa šachtou spojila s úzkokoľajkou pri pražiacich peciach. Zabezpečila sa tak bezkolízna preprava praženej rudy z pecí pomocou vozíkov cez šachtu, kde sa spúšťali do štôľne a následne putovali smerom k mostu a železničnej vlečke [1].

Po skončení prevádzky vysokej pece Etelky slúžila na doplnkové funkcie k prevádzke železorudných baní. Teleso samotnej pece a budova pre záväzacie zariadenie sú národnou kultúrnou pamiatkou a už od polovice 80. rokov sa hovorilo o jej pamiatkovej obnove.

Etelka huta dokonale spĺňa aspekty definície priemyselného dedičstva [2] – dokumentuje zlatý vek železiarstva v lokalite Gemer v spojení s rodom Andrassyovcov, život ľudí regiónu, poskytuje významný pocit identity – vzhľadom na niekoľko storočnú tradíciu ťažby rúd a spracovania železa v danom regióne. Plus fakt, že v histórii baníctva a hutníctva lokality bolo na špičkovej úrovni a bolo významný vývozný artikel do širokého okolia, predstavuje významnú vedeckú a technickú hodnotu v rámci dejín výroby železa. Svojim architektonickým stvárnením, až ikonickým vzhľadom symbiózy dvoch hmôt – samotnej pece a objektu záväzacieho zariadenia, dômyselným riešením osadenia objektu v teréne a krajine predstavuje hodnoty v rámci dejín dobového stavebníctva a aj architektúry.

2. Nové využívanie priemyselného dedičstva

Fungovanie sídla možno prirovnať k živému organizmu, kde má každá zložka svoju funkciu, svoje miesto vedúce k rozvoju. Pojem konverzie – zmeny funkcie - predstavuje nástroj integrácie nevyužívaného dedičstva do sídelného organizmu, tak aby bolo jeho pevnou a udržateľnou súčasťou, reagujúce na potreby lokality. Táto architektonická a funkčná premena je oveľa komplikovanejší proces, ktorý by mal byť založený nielen na kultúrnej histórii samotnej stavby, areálu, jeho stavebno-technických možností a obmedzení stavby, ale aj na širších územných a priestorových vzťahov – ktoré predstavujú akúsi nehmotnú zložku tejto premeny. Budúce užívanie priemyselných pamiatok je tak záležitosťou širšieho politického kontextu, ktoré okrem spoločenskej a kultúrnej histórie má vyplývať zo súčasných potrieb a podmienok lokality a spoločnosti. Pri voľbe novej funkcie je podstatná kompatibilita jestvujúcej budovy s predpokladaným programom rozvoja, i keď rozhodujúcu úlohu zohráva forma. Na voľbu novej funkcie však neexistujú jednoznačné pravidlá [3]. Voľba funkcie sa nedá zjednodušiť a zovšeobecniť pre všetko priemyselné dedičstvo, treba pristupovať individuálne k jednotlivým objektom, pričom zohľadňujeme nielen fyzické predpoklady, ale aj sociálne, ekonomické a enviromentálne faktory, ktoré podmieňujú rozvoj a udržateľnosť nových funkcií [4].

Zjednodušene môžeme povedať, že pri hľadaní novej funkcie je dôležité vyvažovať potreby ochrany priemyselného dedičstva (alebo aj kultúrneho dedičstva všeobecne) s potrebami a víziami rozvoja daného územia. Poznanie potrieb v danom území je podstatné pri tvorbe udržateľnej funkčnej náplne. Kľúčový dokument na riadenie samosprávy v oblasti regionálneho rozvoja, ktorý vychádza z aktuálnej situácie a konkrétnych potrieb obyvateľov regiónu, vzťahujúceho sa k Etelke hute, je Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Košického samosprávneho kraja 2016-2022 (ďalej len PHSR KSK 2016-2022). Tým sa otvára druhá otázka: Aký význam má pri hľadaní funkcie kultúrnej pamiatky tento dokument?

3. Kultúrny turizmus ako rozvojový potenciál založený na regionálnej identite

V lokalitách s bohatou a významnou priemyselnou minulosťou, akou je aj Gemer, kde priemysel zabezpečoval donedávna potreby obyvateľstva predstavuje táto funkčná adaptabilita územia veľkú výzvu. Práve výskyt kultúrneho a priemyselného dedičstva, ktorý je súčasťou regionálnej identity územia, predstavuje výrazný potenciál na rozvoj kultúrneho turizmu. Kultúrny turizmus tak v sebe spája snahu o zachovanie a udržiavanie objektov kultúrneho dedičstva, na druhej strane to kultúrne dedičstvo „kapitalizuje“ a vytvára predpoklad pre rozvoj lokality a tým pádom aj naplnenie potrieb obyvateľov. Táto funkčná zmena v rámci územia, kde ešte nedávno predstavovala výroba najväčšieho „chleboďarcu“, dokáže čiastočne zvrátiť úpadok územia spôsobený prechodom z „priemyselnej éry na informačnú“ [4].

Problematika využiteľnosti priemyselného dedičstva pre potreby kultúrneho turizmu (cestovného ruchu) bola spracovaná v príspevku *Priemyselné dedičstvo – téma pre kultúrny turizmus* [4]. Na základe porovnania relevantných medzinárodných dokumentov vydaných ICOMOS-om sa zistilo, že jednotlivé body Charty Priemyselného dedičstva (rok) a Kultúrneho turizmu (rok), sa vo viacerých stránkach prelínajú a zhodujú, pri iných minimálne približujú [4].

Princípy Charty kultúrneho turizmu, ktoré by v konečnom dôsledku mali prinášať benefity pre hostiteľské prostredie a zároveň dbať na autentické zachovanie kultúrneho dedičstva, predstavujú isté vodítka smerujúce k funkčnej udržateľnosti a aktívneho využívania dedičstva [5]. Preto v rámci metodiky skúmania v tomto príspevku sú tieto body konfrontované a porovnané s jednotlivými časťami Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja Košického samosprávneho kraja 2016-2022, ktorý ako nadradený strategický dokument má smerovať k trvalo udržateľnému rozvoju regiónu.

4. Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja a turizmus

Najväčšie problémy, ktoré rieši PHSR KSK 2016-2022, sú vysoká nezamestnanosť, nízke mzdy a sociálna exklúzia. Práve preto stratégia by mala viesť k podpore vnútorného rozvoja regiónu a domácich ekonomík. Oproti predošlému obdobiu je tu istá zmena v prístupe k riešeniu problémov v oblasti regionálneho rozvoja – predovšetkým ide o mobilizáciu sociálneho a ľudského kapitálu kraja formou sociálnych partnerstiev, spolupracujúcich sietí a zapájaním širšej verejnosti do riešenia celospoločenských problémov. Výraznú úlohu tu predstavuje pojem **Regionálna identita**, ktorá sa stáva významnou súčasťou aj v oblasti európskeho priestorového vývoja, pričom dôležitý je vzťah k súčasnej kohézii, teritoriálnemu kapitálu. Regionálna identita nieje tak len otázkou minulosti, ale stáva sa osou budúceho strategického rozvoja obce, mesta, regiónu či štátu. Dá sa chápať ako taký kultúrny a spoločenský balík regiónu. Kultúrny a kreatívny sektor, ktorý vo veľkej podstate vychádza z regionálnej identity má značný potenciál pre riešenie tvorby hospodárskeho rastu a má podiel na zamestnanosti. Z týchto vecí vyplýva misia Košického samosprávneho kraja – ktorou je „Intenzívna podpora tvorby nových pracovných miest a iniciatív vedúcich k rastu miezd cestou budovania regionálnej identity v Košickom kraji“.

Od tohto sa odvíjajú aj strategické ciele – zamerané na posilňovanie regionálnej identity v ekonomickej, sociálnej a enviromentálnej oblasti. Tieto strategické ciele spolu so špecifickými cieľmi sa vo viacerých veciach priamo dotýkajú oblasti kultúrneho turizmu a cestovného ruchu – predovšetkým Strategický cieľ č.1.- **posilňovanie regionálnej identity zastavením vytlačania pracovnej sily z trhu práce**. Okrem iných špecifických cieľov je tu tvorba nových pracovných miest v oblasti kreatívneho priemyslu a tvorba nových pracovných miest v oblasti **cestovného ruchu**. Obe tieto odvetvia sa dajú spájať. Podstatný je **špecifický cieľ č. 1.5. Tvorba pracovných miest v oblasti cestovného ruchu**. CR tvorí dôležitú súčasť regionálnej ekonomiky Košického kraja, hlavne v návaznosti na krajinu a prírodné prostredie. Podobne je na tom aj **strategický cieľ č.7 – posilňovanie regionálnej identity rozvojom kultúrneho dedičstva** [6].

Porovnanie jednotlivých princípov Charty kultúrneho turizmu s PHSR KSK 2016-2022:

Princíp Charty kultúrneho turizmu	PHSR KSK 2016-2022
Princíp 1 Národný a medzinárodný turizmus je jedným z hlavných nositeľov kultúrnej výmeny. Ochrana kultúrneho dedičstva musí ponúknuť zodpovedajúce a dobre zabezpečené príležitosti členom hostiteľských spoločností a zážitky a pochopenie dedičstva a kultúry dotknutého spoločenstva návštevníkom.	„CR tvorí dôležitú súčasť regionálnej ekonomiky Košického kraja. Krajina a prírodné prostredie Košického kraja je žiadaný atraktívny cieľ pre turistov a poskytuje možnosti pre vznik nových produktov v cestovnom ruchu. Je nevyhnutné zabezpečiť jeho ekonomické efekty pre región. Tie sa prejavujú v podobe spotreby prichádzajúcich turistov na produkty cestovného ruchu pozostávajúce z tovarov a služieb poskytovaných predovšetkým podnikateľskými subjektmi, ktoré v regiónoch, či destináciách cestovného ruchu pôsobia.“ -strategický cieľ č.7 – posilňovanie regionálnej identity rozvojom kultúrneho dedičstva - špecifický cieľ č.7.1- zachovanie kultúrneho dedičstva. -Špecifický cieľ č. 1.5.-tvorba pracovných miest v oblasti cestovného ruchu

Princíp Charty kultúrneho turizmu	PHSR KSK 2016-2022
Princíp 2: Vzťah medzi miestami s pamiatkami a turizmom je dynamický a musí preklenúť konflikty hodnôt. Musí byť riadený trvalým spôsobom v prospech dnešných a budúcich generácií.	-strategický cieľ č.7 – posilňovanie regionálnej identity rozvojom kultúrneho dedičstva - špecifický cieľ č.7.1- zachovanie kultúrneho dedičstva. -Špecifický cieľ č. 1.5.-tvorba pracovných miest v oblasti cestovného ruchu
2.3. Programy ochrany, interpretácie a turistického rozvoja musia byť založené na celkovom porozumení osobitných vzťahov. Stály výskum a konzultácie sú dôležité, pretože podporujú rozvíjajúce sa pochopenie a ocenenie tohto významu.	-opatrenie 7.1.14-Podpora vedecko-výskumnej činnosti
2.6. Podpore rozvoja turizmu lokalít s pamiatkami musia predchádzať návrhy plánov zabezpečenia ochrany, ktoré berú do úvahy zdroje prírodných a kultúrnych hodnôt. Tie musia vymedziť zodpovedajúce hranice prípustných zmien, hlavne vo vzťahu možného dopadu počtu turistov na fyzický charakter, integritu, ekológiu a biodiverzitu lokality, miestny prístup a systémy dopravy a na sociálne,	2.3.3.Výber strategických cieľov v enviromentálnej oblasti š c č 8.5.uchovanie a zveľaďovanie prírodného dedičstva -je dôležité zabrániť znehodnotenou kvality životného prostredia prírodného dedičstva rizikovými činnosťami v banskom priemysle. Je neprípustné obetovať vzácne prírodné hodnoty a tradičnú rekreačnú funkciu

Princíp Charty kultúrneho turizmu	PHSR KSK 2016-2022
ekonomické a kultúrne blaho hostiteľského spoločenstva.	prírodných území na úkor krátkodobého ekonomického prospechu z ťažby nerastných surovín.
2.7. Stále programy vyhodnotenia majú stanoviť progresívny dopad turistických aktivít a rozvoja na špecifické lokality alebo jednotlivé spoločenstvá.	Špecifický cieľ č. 1.5 Tvorba nových pracovných miest v oblasti cestovného ruchu (špecifický cieľ č.4.2-podpora zvyšovania občianskej participácie podporou združovania obyvateľov a vzniku záujmových skupín)

Princíp Charty kultúrneho turizmu	PHSR KSK 2016-2022
Princíp 3: Ochrana a plánovanie turizmu do lokalít s pamiatkami má zaistiť, aby zážitky návštevníkov boli obohacujúce, uspokojujúce a príjemné.	-strategický cieľ č.7 – posilňovanie regionálnej identity rozvojom kultúrneho dedičstva - špecifický cieľ č.7.1-zachovanie kultúrneho dedičstva. -skvalitnenie prezentačných aktivít – expozície, výstavby a väčšia mobilita zbierok -Špecifický cieľ č. 1.5.-tvorba pracovných miest v oblasti cestovného ruchu

Princíp Charty kultúrneho turizmu	PHSR KSK 2016-2022
Princíp 4 Hostiteľské spoločenstvá a domorodé obyvateľstvo sa majú participovať na príprave plánov pre ochranu a turizmus.	Kohézia okrem v strategického cieľa č.7 – posilňovanie regionálnej identity rozvojom kultúrneho dedičstva aj v Špecifickom cieľa č.3.1. Podpora rozvoja komunitného spôsobu života, strategického cieľa – č4 – posilňovanie regionálnej identity cestou podpory rozvoja občianskej spoločnosti

Princíp Charty kultúrneho turizmu	PHSR KSK 2016-2022
Princíp 5 Turistické aktivity a ochrana kultúrneho dedičstva musia prinášať výhody hostiteľským spoločenstvám.	-špecifický cieľ č. 1.5. Tvorba nových pracovných miest v oblasti cestovného ruchu -Na to aby sa cestovný ruch v Košickom kraji vyvíjal ako odvetvie, je nevyhnutné zabezpečiť jeho ekonomické efekty pre región. Prosperujúci podnikateľský sektor v cestovnom ruchu súčasne s rastom dopytu vytvára nové pracovné miesta a má potenciál priťahovať zručných pracovníkov všetkých stupňov kvalifikácie.
5.1.Predstavitelia moci majú podporovať opatrenia, ktoré rovnomerne rozmiestnia výhody plynúce z turizmu tak, aby sa rozdelili medzi krajinami a regiónmi a zvyšovali úroveň socioekonomického rozvoja a prispievali k potieraniu chudoby.	strategický cieľ č.1.-Posilňovanie regionálnej identity zastavením vytlačania pracovnej sily z trhu práce Špecifický cieľ 1.5-Tvorba nových pracovných miest v oblasti cestovného ruchu -opatrenie/ aktivita/ projekt 1.5.1-Zlepšiť stav hlavnej a doplnkovej infraštruktúry v cestovnom ruchu pre hodnotné zážitky turistov 1.5.2-podporiť spoluprácu aktérov v cestovnom ruchu na inovatívnych spoločných produktoch 1.5.3-Zvýšiť efektívnosť marketingu Košického kraja 1.5.4- zvýšiť motiváciu podnikov v cestovnom ruchu pripravovať a realizovať vlastné nové produkty a služby
5.2. Zabezpečenie ochrany kultúrneho dedičstva a turistické aktivity musia prinášať rovnomerné ekonomické, sociálne a kultúrne výhody ľuďom	špecifický cieľ č-5.1- skvalitňovanie poskytovania sociálnych služieb š c č.5.3-skvalitnenie systému vzdelávania -podľa potreby zabezpečiť alebo podporovať osobitné opatrenia na rekvalifikáciu a reintegráciu dlhodobo nezamestnaných

Princíp Charty kultúrneho turizmu	PHSR KSK 2016-2022
hostiteľských spoločenstiev, na všetkých úrovniach, pomocou vzdelávania, školení a vytváraním príležitostí na trvalé zamestnanie	
5.4. Turistické programy majú podporovať školenia a zamestnávanie sprievodcov ako aj sprievodcov pochádzajúcich z hostiteľských komunít, aby sa zlepšovali ich schopnosti prezentovať a sprostredkovať vlastné kultúrne hodnoty.	
5.6. Programy zabezpečenia ochrany a turistické programy majú zahŕňať vzdelávacie a školiace príležitosti pre politikov, plánovačov, bádateľov, projektantov, architektov, sprievodcov,	
5.5. Programy výchovy a interpretácie medzi ľuďmi z hostiteľských spoločenstiev majú podporovať zaangažovanie miestnych sprievodcov. Tieto programy majú prehĺbovať znalosť a rešpekt k ich dedičstvu, podporovať miestnych obyvateľov, aby sa priamo zaujímali o ochranu a obnovu.	-špecifický cieľ č.4.2-podpora zvyšovania občianskej participácie podporou združovania obyvateľov a vzniku záujmových skupín

Princíp Charty kultúrneho turizmu	PHSR KSK 2016-2022
Princíp 6 Podpora programov turistického rozvoja má ochraňovať a vyzdvihovať charakter prírodného a kultúrneho dedičstva.	-špecifický cieľ č. 1.5 Tvorba nových pracovných miest v oblasti cestovného ruchu Vidiecky cestovný ruch patrí vo svete k pomerne široko využívanému druhu cestovného ruchu. Košický kraj tak má všetky predpoklady pre úspešný rozvoj vidieckeho cestovného ruchu a agroturistiky. bude potrebné zamerať sa v nasledujúcom období mimo iného aj na tvorbu produktov v cestovnom ruchu a posilnenie propagačných a marketingových aktivít. 1.5.2-podporiť spoluprácu aktérov v cestovnom ruchu na inovatívnych spoločných produktoch 1.5.3-Zvýšiť efektívnosť marketingu Košického kraja -špecifický cieľ- č.7.1 – zachovanie kultúrneho dedičstva
6.2. Lokality s pamiatkami a zbierky majú byť podporované a spravované takým spôsobom, ktorý zachováva ich autenticitu a zaisťuje najlepšie podmienky návštev.	1.5.1-Zlepšiť stav hlavnej a doplnkovej infraštruktúry v cestovnom ruchu pre hodnotné zážitky turistov 1.5.2-podporiť spoluprácu aktérov v cestovnom ruchu na inovatívnych spoločných produktoch 1.5.3-Zvýšiť efektívnosť marketingu Košického kraja 1.5.4- zvýšiť motiváciu podnikov v cestovnom ruchu pripravovať a realizovať vlastné nové produkty a služby
6.4. Podpora, distribúcia a predaj miestnych umelecko-remeselných výrobkov a ostatných tovarov má	-7.1.16-Rozvoj tradičnej ľudovej kultúry -podpora uchovávania prejavov tradičnej ľudovej kultúry (festivaly, súťaže, tradície podujatia, podpora súborov a jednotlivcov).

Princíp Charty kultúrneho turizmu	PHSR KSK 2016-2022
podporovať rozumnú ekonomickú a sociálnu návratnosť pre hostiteľské spoločenstvo	

Z vyššie uvedeného porovnania vyplýva, že princípy Charty kultúrneho turizmu nie sú v konflikte s Programom hospodárskeho a sociálneho rozvoja Košického samosprávneho kraja, skôr sa ich aspekty obsahovo zhodujú a to najmä v zachovávaní kultúrneho dedičstva a tvorby pracovných miest v cestovnom ruchu. Čo si treba uvedomiť je, že PHSR KSK 2016-2022 rieši predovšetkým ekonomickú stránku veci, a tak jednotlivé body sú postavené príliš všeobecne na to aby sa analyzovala podrobnejšia zhoda medzi dokumentmi.

Jeho význam pri hľadaní novej funkčnej náplne priemyselného dedičstva je však predovšetkým v principiálnom analyzovaní potrieb v území a vízií smerovania rozvoja. Na základe týchto údajov si vieme zhruba vytvoriť predstavu akým spôsobom smerovať návrh funkcie v pamiatkovom objekte.

Podrobnejšie údaje sú obsiahnuté v dnes už neaktuálnom dokumente – Integrovaná stratégia rozvoja územia Dobšinského kraj z roku 2009, ktorý je zameraný na menšiu lokalitu v rámci Košického kraja. Strategickým cieľom je „Zvýšiť atraktivitu územia prostredníctvom rozvoja cestovného ruchu a odbornosti obyvateľstva, a tým prispieť k trvalo-udržateľnému rozvoju územia más Dobšinského kraj do roku 2015“, kde sa v jednotlivých bodoch zaoberá cieľmi – rozvojom cestovného ruchu, rozvojom ľudských zdrojov v kontexte s trvalo-udržateľným rozvojom. Jednotlivé záujmové územia a obce analyzuje podstatne bližšie, než je tomu v rámci PHSR. V rámci typických črt lokality sa opiera o rozvoj produktu Železnej cesty, ktorý združuje technické pamiatky regiónu [7].

5. Záver

Problematika hľadania a návrhu funkcie pre priemyselné (kultúrne) dedičstvo predstavuje komplexnú činnosť, ktorá by mala vychádzať z dokonalého poznania hodnôt dedičstva a rôznych atribútov pôvodnej funkcie v kontexte identity dedičstva, regionálnej identity a samozrejme hmotnej podstaty objektu. Následne by mala byť konfrontovaná so súčasnými potrebami územia v kontexte udržateľného rozvoja, ktoré v sebe nesú kultúrne, sociálne, ekonomické, ekologické aspekty. V tomto procese dôležitú úlohu zohráva Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja, ktorý analyzuje potreby na územie a stanovuje vízie rozvoja. Ďalšie veci, ktoré nám do voľby funkcie vstupujú sú princípy prezentácie pôvodnej funkcie a možnosť čitateľnosti vzťahov výroby v rámci širších kontextov – čo podstatne zvyšuje potenciál na kultúrny turizmus.

V rámci navrhovania novej funkcie Etelky hutí má svoje opodstatnenie funkcia vzťahujúca k Kultúrnemu turizmu, a to z viacerých hľadísk. Na jednej strane je to jej hodnotnosť ako dôležitú technickú pamiatku, ktorej hodnoty môžu byť prezentované a „predávané“ širokej verejnosti. Na druhej strane je to drobná rehabilitácia územia, kde dlhodobo predstavovala priemyselná výroba podstatnú časť identity, a jej útlm spôsobil nielen jej ohrozenie, ale aj úbytok pracovných miest. Rozvoj cestovného ruchu v zmysle Charty kultúrneho turizmu a v zhode s PHSR KSK 2016-2022 môže tento úbytok zvrátiť a zároveň udržať akési kontinuum identity priemyselnej pamiatky.

Bibliografia

- [1] JUNGER, Š., KANABA, M., VANDRÁŠIK, D.: Nižná Slaná – historická monografia obce. Nižná Slaná: FOMI s.r.o., 2010, ISBN 978-80-970226-2-4
- [2] TICCHIH: The Nizhny Tagil Charter for Industrial Heritage – Definícia industriálneho dedičstva [online]. Júl 2003. Dostupné na: <http://international.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf>
- [3] ZEMÁNKOVÁ, H. : Tvořit ve vytvořeném – Nové funční využívání uvolněných objektů. Brno: Vysoké učení technické v Brně/ Akademické nakladatelství CERM, 2003, ISBN 80-214-2365-X (ISBN 80-7204-281-5)
- [4] KRÁĽOVÁ, E.: Priemyselné dedičstvo – téma pre kultúrny turizmus, in: Stopy priemyselného dedičstva na Slovensku. Bratislava: 2010, ISBN 978-80-227-3308-3
- [5] ICOMOS Medzinárodný vedecký výbor pre kultúrny turizmus: Charta pre Kultúrny turizmus – zabezpečovanie turizmu v lokalitách s pamiatkami, Mexiko 1999.
- [6] Kolektív autorov: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Košického samosprávneho kraja na roky 2016 až 2022, Košický samosprávny kraj, 2015.
- [7] Kolektív autorov: Integrovaná stratégia rozvoja územia Dobšinského kraj, Občianske združenie Dobšinského kraj, 2009

The issue of search and design of the new feature of industrial heritage in the context of sustainability – Blast furnace Etelka in Nižná Slaná

Ing. arch. Miroslav BEŇÁK

Institute of Management, Slovak University of Technology in Bratislava, Vazovova 5, 812 43 Bratislava, miroslav.benak@gmail.com

Abstract

The active functional use of monument after itself restoration and conversion is equally important part as material based restoration. New function represents „new life“ of heritage – literally „resuscitation“ and „provider of daily bread“.

Question is: How to search and design new feature for monument regarding to quality and values and at the same time - regarding to functional sustainability and needs of the region? How important is document of program of economic and social development of region in context of search and design of new function?

The contribution focuses to issue of search of functional and sustainable use of industrial heritage Etelka smelter in Nižná Slaná, following the comparison of Cultural tourism charter and program of economic and social development.

Key words: search and design of function, blast furnace Etelka in Nižná Slaná, sustainable development, Cultural tourism charter, Program of economic and social development

BARDKONTAKT 2016

**PROBLEMATIKA SPOLUPRÁCE KPÚ NITRA PRI PROJEKTOCH ROP NA PRÍKLADE OBNOVY
NÁRODNEJ KULTÚRNEJ PAMIATKY KASÁRNE V KOMÁRNE**

Mgr. Imrich Tóth

Krajský pamiatkový úrad Nitra, kancelária Komárno, Župná 15, 945 01 Komárno
imrich.toth@pamiatky.gov.sk

Problematika spolupráce KPÚ Nitra pri projektoch ROP na príklade obnovy národnej kultúrnej pamiatky Kasárne v Komárne

Mgr. Imrich Tóth

Krajský pamiatkový úrad Nitra, kancelária Komárno, Župná 15, 945 01 Komárno

imrich.toth@pamiatky.gov.sk

Abstrakt

Pevnostný systém Komárna predstavuje z hľadiska fortifikačných stavieb v strednej Európe významnú historickú pamiatku s relatívne dobre zachovanými stavebnými objektmi. Jednou z nich je aj v roku 1810 postavená Kasárenská budova s ubytovacou funkciou pre vojakov cisárskej armády. Klasicistický objekt Kasárne je svojou rozlohou a rozmermi pravdepodobne najväčšou solitérnou budovou na území Slovenska. V roku 2003 odkúpilo Mesto Komárno od štátu (MO SR) ústrednú pevnosť aj s budovou Kasárne a v roku 2015 bola zrealizovaná obnova strechy mestského ľavého a pravého krídla a časti priestorov budovy Kasárne v hodnote takmer 2 milióny eur, a to cez finančný príspevok v rámci regionálneho operačného programu (ROP). Pri realizácii obnovy pamiatok z finančných zdrojov, tzv. eurofondov, dochádza v mnohých prípadoch práve ku konfrontácii „pamiatkarského zákona“ s príslušnými nariadeniami a pravidlami využitia týchto zdrojov. Počas prípravy a realizácie obnovy bolo potrebné riešiť problémy, ktoré vznikli smerom k vlastníkovi ako subjektu samosprávy, príslušnému ministerstvu a dodávateľovi prác.

Kľúčové slová: Pevnostný systém Komárna, budova Kasárne, pamiatkový zákon, obnova, pamiatkový výskum, projektová dokumentácia, eurofondy

1. Úvod

Každá pamiatková obnova je špecifická a jedinečná, pričom vyžaduje osobitý prístup od prvotného štádia príprav až po jej finálnu realizáciu. Celý tento proces z „pamiatkarského“ hľadiska určuje a riadi zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu (ďalej len „pamiatkový zákon“). Pri realizácii obnov pamiatok z finančných zdrojov, tzv. eurofondov, dochádza v mnohých prípadoch ku konfrontácii „pamiatkarského zákona“ s príslušnými nariadeniami a pravidlami využitia týchto zdrojov. Príslušné krajské pamiatkové úrady vykonávajú štátny pamiatkový dohľad v priebehu obnov kultúrnych pamiatok a práve problematike spolupráce KPÚ Nitra pri obnove pamiatok z tzv. eurofondov je venovaný tento príspevok na príklade obnovy národnej kultúrnej pamiatky Kasárne v Komárne realizovanej v roku 2015.

2. Pevnostný systém Komárna

Pevnostný systém Komárna predstavuje z hľadiska fortifikačných stavieb v strednej Európe významnú historickú pamiatku s relatívne dobre zachovanými stavebnými objektmi. V rámci územia Slovenska je najväčším a najzachovanejším pevnostným komplexom. Je dôležitým dielom fortifikačného staviteľstva s navrstvením viacerých vývojových etáp od starotalianskeho typu až po tzv. novopruský typ, ako jedinečnej ukážky fortifikačnej architektúry 16. až 19. storočia. Svojimi rozmermi patrí k najväčším pevnostným systémom svojho druhu na svete.[1] Celý pevnostný systém z hľadiska objektovej skladby a vývoja pozostáva z 5 väčších celkov: Stará pevnosť a Nová pevnosť (ktorá tvorí ústrednú časť pevnostného systému), Palatínska a Vážska línia, objekty Dunajského a Vážskeho predmostia.

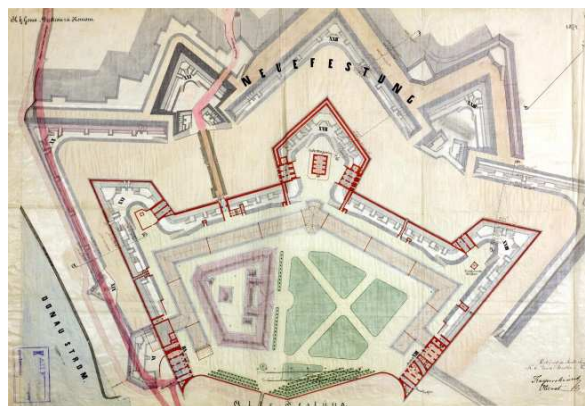
Počas tureckých vojen, po dobytí Nových Zámkov Turkami v roku 1664, nariadil Leopold I. (1658–1705) výstavbu dvoch bastiónových pevností: pevnosti Leopoldov neďaleko Hlohovca, ktorá mala zabrániť tureckému prenikaniu na Považie, a Novej pevnosti v Komárne (ako rozšírenie a zosilnenie

existujúcej renesančnej Starej pevnosti). Prvá etapa výstavby Novej pevnosti trvala do roku 1663, kedy boli vykonávané len práce na zemných valoch. Po roku 1663 sa začala druhá etapa výstavby a trvala do roku 1673, v ktorej namiesto dočasných zemných valov postupne budovali bastióny a kurtíny z kameňa a pálených tehál. Práce sa uskutočnili na základe projektov generála inžinierskeho zboru Franza Wymesa s využitím poznatkov najmodernejšej talianskej a francúzskej fortifikačnej architektúry (obr. 1 a 2). Táto výstavba mala zároveň závažný dopad aj pre samotné mesto, pretože, aby sa pre výstavbu Novej pevnosti (aj nástupného predpolia) získal dostatočný priestor, asanovala sa časť stredovekého mesta a samotné mesto Komárno sa začalo budovať ďalej na západ.[2]

Obr. 1

Obr. 2

Obr. 1: Ústredná pevnosť (Stará a Nová pevnosť) aj so zaniknutými objektmi, archív Ľ. Gráfela.

Obr. 2: Nová pevnosť na mape z roku 1876 aj s objektom Kasárne, archív KPÚ Nitra.

2.1 Kasárne

Po storočí stagnácie a úpadku komárňanskej pevnosti napoleonské vojny opäť nasmerovali pozornosť habsburskej vojenskej administratívy na vybudovanie zásadného strategického oporného bodu monarchie v Komárne, a preto sa začala pripravovať podstatná prestavba, modernizácia a rozšírenie jestvujúceho pevnostného systému. V Novej pevnosti boli asanované všetky pôvodné budovy vnútorného nádvorja a následne bola v krátkom čase po týchto úpravách v roku 1810 na ich mieste postavená kasárenská budova s ubytovacou funkciou pre vojakov cisárskej armády. V tomto období bola vystavaná celá, dodnes zachovaná hmota objektu Kasárne, okrem stredného dvorového rizalitu. Ten bol vystavaný pár rokov po výstavbe Kasárne. Primárna vývojová etapa v duchu strohého klasicizmu je prítomná vo všetkých nosných a obvodových konštrukciách, klenbách, stropoch a krovoch objektu. Objekt je veľmi rozsiahlou budovou obrovských pôdorysných rozmerov [3], kopírujúcou priebeh a tvar Korunnej hradby Novej pevnosti po jej vnútornom obvode. Budova má pôdorysný tvar otvoreného päťuholníka, je komponovaná osovo na kapitále a je prísne symetrická. Kasárenská budova je štvorkrídlovou budovou s akcentovanou vystupujúcou stredovou časťou (obr. 3). Koncovými krídlami sa dotýka objektov Korunnej hradby a nadväzuje na priekopu Starej pevnosti. Svojim objemom vymedzuje veľké nádvorie Novej pevnosti a svojimi štyrmi krídlami rámuje časť vnútorného nádvorja (obr. 4). Objekt je symetrický, dve dlhšie krídla, mestské ľavé a pravé, zvierajú tupý uhol, dunajské krídlo s mestským ľavým zvierá ostrý uhol rovnako ako vážske krídlo s mestským pravým.[4] V osi symetrie je umiestnená akcentovaná hmota polygonálneho rizalitu zo strany nádvorja a flankovacia veža zo strany okružnej cesty. V stredovej časti mestského ľavého krídla sa nachádza honosný nástupný rizalit s podjazdom. Tento komunikačný uzol cez podbránie sprístupňoval jednak nádvorie Novej pevnosti, jednak samotnú kasárenskú budovu samostatnými vstupmi, vedúcimi do arkádových chodieb a následne do ubytovacích ciel. Kasáreň má dve nadzemné podlažia a je v celom rozsahu podpivničená - okrem flankovacej veže, spojovacích článkov v

dunajskom a vážskom krídle a časti koncov dunajského a vážskeho krídla. Všetky krídla kasárne tvoria na každom podlaží dispozičný dvojtrakt, širší trakt tvoria paralelne radené vojenské cely, užším traktom je po vnútornom obvode prebiehajúca arkádová chodba. Všetky vojenské cely sú prístupné z arkádovej chodby.[5]

Obr. 3: Pôdorys objektu Kasárne postaveného v roku 1810, archív Ľ. Gráfela.

2.2 Obnova časti Kasárne

V roku 2003 odkúpilo Mesto Komárno od štátu (MO SR) Ústrednú pevnosť (Starú a Novú pevnosť) aj s budovou Kasárne s cieľom celospoločenského využitia pamiatky. Do tej doby boli objekty Ústrednej pevnosti síce vyhlásené v roku 1963 za kultúrne pamiatky, ale defacto boli neprístupné.[6] V roku 2015 bola zrealizovaná firmou Darton s.r.o. obnova strechy mestského ľavého a pravého krídla a časti priestorov budovy (vstupný rizalit mestského ľavého krídla, časť podjazdu a niekoľko miestností na 1. NP toho istého krídla, kde sa inštalovala panelová expozícia histórie pevnostného systému) Kasárne v hodnote 1.874.097,- € cez finančný príspevok v rámci regionálneho operačného programu (ROP).

Obr. 4: Letecký pohľad na objekty Ústrednej pevnosti, v popredí objekt Kasárne, archív Ľ. Gráfela.

3. Proces obnovy

Obnovu nehnuteľnosti, ktorá je kultúrnou pamiatkou, môžeme rozdeliť do 4 etáp:

1. Zámer obnovy (rozhodnutie príslušného KPÚ).
2. Príprava obnovy (pamiatkový výskum, projektová dokumentácia).
3. Realizácia prác na obnove (pamiatkový dohľad, kontrolná činnosť).
4. Ukončenie obnovy (dokumentácia skutočne vykonanej obnovy, kolaudácia).

3.1 Zámer obnovy

V prvej etape zámeru obnovy, t.j. pred začatím obnovy, by mal vlastník pamiatky predložiť príslušnému krajskému úradu svoj zámer obnovy, v ktorom by mal špecifikovať rozsah plánovanej obnovy, prípadné zmeny na kultúrnej pamiatke a budúce využitie pamiatky. Príslušný krajský pamiatkový úrad následne podľa § 32 ods. 4 pamiatkového zákona vydá rozhodnutie, v ktorom určí, či navrhovaný zámer je prípustný a určí podmienky, za ktorých možno predpokladať zámer obnovy pripravovať a vykonávať. Zároveň určí, či tento zámer obnovy možno pripravovať iba na základe výskumov, inej prípravnej dokumentácie a projektovej dokumentácie (ďalej „PD“). To znamená, že podľa rozsahu a miery plánovaných prác sa určí, či je potrebné vykonať pamiatkový výskum (väčšinou architektonicko-historický výskum) a vypracovať projektovú dokumentáciu (v prípade predpísania pamiatkového výskumu je možné vypracovať PD až po schválení príslušného výskumu a na základe výsledkov a návrhu obnovy tohto výskumu). Pri obnovách z finančných zdrojov, tzv. eurofondov, sa v prevládajúcej miere jedná o veľké, resp. komplexné obnovy a zároveň sa týkajú významných pamiatok, takže príslušný krajský pamiatkový úrad vo väčšine prípadov predpíše vykonanie pamiatkového výskumu (ak nebol už v minulosti zrealizovaný) a spracovanie projektovej dokumentácie. Mnohokrát hneď tu na začiatku nastáva prvý konflikt, pretože vlastník pamiatky dá vypracovať projektovú dokumentáciu (potrebnú pre žiadosť k eurofondom a stavebnému povoleniu) a tú predkladá na schválenie bez toho, aby mal vydané rozhodnutie k zámeru, resp. chce, aby sa predložená projektová dokumentácia posudzovala ako zámer obnovy. Závažný problém nastáva v prípade, ak je potrebné na prípravu obnovy pamiatky realizovať pamiatkový výskum (predovšetkým z časového hľadiska, proces realizácie pamiatkového výskumu aj so schvaľovacím procesom zo strany pamiatkového úradu trvá minimálne 3 až 6 mesiacov). Našťastie v prípade Kasárne tomu tak nebolo, Krajský pamiatkový úrad Nitra vydal rozhodnutie k zámeru komplexnej obnovy Pevnosti ešte v roku 2007, v ktorom určil podmienku vykonať pamiatkové výskumy.[7]

Obr. 5: Havarijný stav strešnej konštrukcie pred obnovou v roku 2014, autor: Tóth, I.

3.2 Príprava obnovy

Posudzovanie projektovej dokumentácie je až druhou etapou v procese obnovy pamiatky. V tejto etape by sa mal realizovať pamiatkový výskum, ak ho príslušný krajský pamiatkový úrad predpísal, a následne by mal prejsť schvaľovacím procesom zo strany Odborno-metodickej komisie PÚ SR a príslušným krajským pamiatkovým úradom.[8] Na objekte Kasárne bol zrealizovaný architektonicko-historický výskum v roku 2012 a následne schválený v roku 2013, resp. 2014.[9] Pre obnovu budovy Kasárne Krajský pamiatkový úrad Nitra v záväznom stanovisku k architektonicko-historickému výskumu, ako prípravnej dokumentácii obnovy, určil podmienku vypracovať projektovú dokumentáciu obnovy pamiatky na základe výsledkov a návrhu obnovy pamiatkového výskumu a následne predložiť na schválenie. A práve proces vypracovania a schválenia projektovej dokumentácie je najdôležitejšou časťou pre zamedzenie prípadných problémov a konfliktov počas realizácie samotných prác na obnove pamiatky. V prípade, ak je projektová dokumentácia vypracovaná podľa podmienok určených v rozhodnutí k zámeru o obnove, resp. podľa výsledkov a návrhu obnovy pamiatkového výskumu, tak sa väčším konfliktným situáciám pri realizácii samotných prác predíde. Je veľmi dôležité, aby sa v priebehu vypracovávania projektovej dokumentácie konzultovalo s metodikom krajského pamiatkového úradu z vyššie uvedených dôvodov a zároveň, aby sa vypracovaná projektová dokumentácia odovzdala na schválenie v dostatočnom časovom predstihu, čo sa v praxi stáva zriedkavo. To je potom dôvodom mnohých problémových situácií, ktorým sa mohlo predísť a ktoré sú v prípade realizácie obnovy cez eurofondy veľmi ťažko riešiteľné. Aj v prípade obnovy Kasárne to bolo jedným z dôvodov neskorších problémov medzi pamiatkarmi a samotným realizátorom prác. Projektová dokumentácia sa totiž odovzdala na schválenie KPÚ Nitra pár dní pred odovzdaním na príslušné ministerstvo a už nebolo možné pripomienky a zmeny zapracovať do projektovej dokumentácie.[10] Takže záväzné stanovisko vydané KPÚ Nitra k predloženej projektovej dokumentácii obsahovalo podmienky, ktoré sa nepremietli následne do PD, a tým sa vytvorila problémová situácia pre realizátora prác, pre ktorého bola záväzná PD predložená na ministerstvo a podľa ktorej boli stanovené podmienky na realizovanie prác. Akýkoľvek nesúlad medzi realizovanými prácami a schválenou dokumentáciou (vrátane rozpočtu vypracovaného podľa PD) pri obnovách z eurofondov je asi tým najväčším problémom zo strany vlastníka, resp. realizátora prác. Zároveň je veľmi dôležité v tomto procese, aby sa výkaz-výmer vypracoval dôsledne podľa projektovej dokumentácie, pretože dodávateľ, resp. realizátor prác sa riadi z finančnej stránky práve podľa položiek uvedených vo výkaze-výmere a nesúlad s projektovou dokumentáciou, resp. s podmienkami určených pamiatkarmi má tiež za následok vznik problémov pri samotnej realizácii, príklady uvediem v časti o samotnej realizácii prác na obnove pamiatky.

3.3. Realizácia obnovy

Realizácia samotných prác je treťou etapou v rámci procesu obnovy pamiatky, kedy dochádza ku konfrontácii s dostatočnou, resp. nedostatočnou prípravou obnovy, ktorá prebieha väčšinou medzi realizátorom prác, t.j. subjektom, ktorý získal v rámci verejného obstarávania zákazku a príslušným krajským pamiatkovým úradom, samozrejme za prítomnosti a aktívnej účasti vlastníka predovšetkým v rámci tzv. kontrolných dní. Tieto kontrolné dni je vlastník, resp. realizátor prác povinný zvolávať priebežne počas trvania celej obnovy.[11] Krajský pamiatkový úrad Nitra pri väčších, resp. dôležitých obnovách určuje zvolávať tieto kontrolné dni pravidelne každý týždeň. Aj v prípade obnovy Kasárne sa zvolával pravidelne kontrolný deň raz za každý týždeň, kedy sa riešili priebežne aktuálne otázky obnovy.[12] Práce na obnove budovy Kasárne realizované v roku 2015 zahŕňali obnovu strechy mestského ľavého a pravého krídla a obnovu časti priestorov v interiéri budovy Kasárne. Podľa pamiatkového výskumu oprava krovu a strešného plášťa, ktorý bol v havarijnom stave, mal byť prioritou obnovy Kasárne, pretože jeho zlým stavebno-technickým stavom boli ohrozené murované konštrukcie nižších podlaží objektu (obr. 5). Strešná konštrukcia Kasárenskej budovy je svojou rozlohou a rozmermi pravdepodobne najväčšou na území Slovenska. Krov (ako aj súčasná výška hrebeňa, typ, sklon a členenie strechy) je pôvodný s lokálnymi opravami a úpravami a je riešený ako

manzardový so stojatými stolicami. Pôvodné stĺpy stojatej stolice boli v spodnej časti odpílené a podoprené druhotnými stojkami.[13] Drevená hmota krovu bola priebežne počas celej jeho existencie opravovaná, a je preto tvorená pôvodnými aj novými – doplnenými konštrukčnými prvkami. Konštrukcia krovu je neoddeliteľnou súčasťou pamiatky a rovnako, ako ďalšie stavebné konštrukcie, vypovedajú o čase jej vzniku a sú nositeľom pamiatkových hodnôt. Z tohto dôvodu Krajský pamiatkový úrad Nitra (zodpovedný metodik I. Tóth) rozhodol o obnove použitím konzervačnej metódy zachovania pôvodnej krovnej konštrukcie a realizovania opravy, resp. výmeny len veľmi poškodených súčastí krovu. Sanáciu týchto drevených súčastí bolo potrebné realizovať čo najcitlivejšie, so zachovaním čo najväčšieho podielu autentického dreveného materiálu. Obnova krovnej konštrukcie má však jeden činiteľ, ktorý sťažuje jej realizáciu predovšetkým pri obnovách z eurofondov. Akákoľvek precízna príprava nemôže zabrániť tomu, že po začatí prác dôjde k určitým zmenám (stav krovnej konštrukcie a tým podmienený rozsah prác je možné presne určiť až po odkrytí strešného pláštia). Preto je dôležité, aby sa s touto skutočnosťou už dopredu kalkulovalo pri príprave projektovej dokumentácie a rozpočtu. V prípade krovnej konštrukcie Kasárne sa s tým kalkulovalo, a preto nedošlo v tomto smere k problému. Zároveň si bol Krajský pamiatkový úrad Nitra vedomý skutočnosti, že realizovať obnovu takejto rozsiahlej krovnej konštrukcie pri existujúcich finančných a časových možnostiach rigoróznym dodržaním metodiky a pôvodných technologických postupov je nemožné a nereálne, v opačnom prípade by to viedlo v konečnom dôsledku k ohrozeniu samotnej existencie pamiatky.

Flankovacia veža Kasárne je zastrešená manzardou, polygonálny rizalit má ihlanovú nízku vežovitú strechu s veľkým zdobeným plechovým vikierom, ktorý sa v roku 2012 prepadol smerom do strechy. Vo vikieri boli pôvodne situované hodiny. Z dôvodu, že v 19. storočí sa v tomto priestore nachádzala kaplnka pre potreby vojenskej posádky, bol nad touto časťou strechy v jej vrchole vztýčený mohutný kovový kríž (obr. 6). Kríž bol pravdepodobne odstránený v priebehu druhej pol. 20. storočia. Podľa návrhu obnovy pamiatkového výskumu mal byť kovový kríž vrátený na pôvodné miesto, čo však projektová dokumentácia neobsahovala, ale záväzné stanovisko KPÚ Nitra túto podmienku stanovilo. Dodávateľská firma realizovanie tejto požiadavky odmietla s odôvodnením, že to do PD neobsahuje (samozrejme ani výkaz-výmer túto položku neobsahoval). V tomto prípade sa podarilo nájsť všeobecne akceptovateľné riešenie, keď vyhotovenie kovového kríža ako rekonštrukčnej kópie na základe dobových fotografií finančne zabezpečila nezisková organizácia Stará pevnosť n.o. (obr. 7).

Obr. 6: Budova Kasárne aj s pôvodným kovovým krížom v 20. rokoch minulého storočia, archív KPÚ Nitra.

Ďalším problémom bola realizácia hromozvodu. Projektová dokumentácia navrhovala klasické riešenie hromozvodu spôsobom, ktorý bol v rozpore s návrhom pamiatkového výskumu (hromozvod Kasárne vyhotoviť podľa archívneho podkladu - hromozvodu v rámci reduitu Bastiónu VI. Vážskej

líníe). KPÚ Nitra v záväznom stanovisku k PD určil podmienku realizovať hromozvod podľa návrhu pamiatkového výskumu. V tomto prípade bol realizátor prác ochotný požiadavku KPÚ Nitra akceptovať a riešiť túto zmenu s ministerstvom (bolo to možné aj z dôvodu, že položku hromozvodu obsahovala schválená dokumentácia).[14]

Nesúlad výkaz-výmeru (defacto rozpočtu) s projektovou dokumentáciou viedol v niektorých prípadoch tiež k určitým problémom, ktoré sa museli flexibilne riešiť zo strany realizátora prác. To boli tie konfliktné situácie, kedy sa riešila otázka, čo je vlastne pre realizátora prác záväzné – schválená projektová dokumentácia alebo výkaz-výmer. Ako jeden príklad uvediem obnovu omietok vstupného rizalitu mestského ľavého krídla, kde projektová dokumentácia obsahovala použitie vápenej omietky (podľa návrhu obnovy a ktorého dodržanie KPÚ Nitra požadovalo) a výkaz-výmer obsahoval cementové omietky (s prislúchajúcou cenou, pričom továrenská vápenná omietka je finančne nákladnejšia ako cementová). Našťastie aj v tomto prípade sa vďaka flexibilitě realizátora prác tento problém vyriešil, treba však podotknúť, že to bolo možné iba preto, že sa jednalo o malý rozsah fasády, v opačnom prípade by to bolo už nemožné.

Najzávažnejším problémom počas realizácie obnovy bol výber novej strešnej krytiny. Dôležitou otázkou, predovšetkým z pohľadu obnovy pamiatky, bolo určenie primárnej strešnej krytiny. Podľa archívnych podkladov nebolo možné jednoznačne určiť druh primárnej krytiny budovy Kasárne, podľa pamiatkového výskumu bola pôvodná krytina strechy zrejme škridlová z keramického materiálu. V kontexte staviteľstva začiatku 19. storočia bolo použitie pálenej škridly vysoko pravdepodobné. Otázkou zostával tvar krytiny, hoci sa ponúkalo najmenej komplikované dobové riešenie – tvar bobrovky. Súčasný typ strešnej krytiny, ktorý sa nachádzal na budove Kasárne, nespálnej šablónovej AZC krytiny, sa u nás začal používať až koncom 19. stor. pod obchodným názvom Eternit (lat. Aeternus = večný). Objekt Kasárenskej budovy bol vystavaný oveľa skôr – t.j. v roku 1810. Z toho vyplýva a archívne podklady to potvrdzujú, že AZC bola na streche prvýkrát použitá najskôr na začiatku 20. storočia a počas celého 20. storočia bola AZC krytina podľa potreby priebežne vymieňaná a dopĺňaná.[15] Projektová dokumentácia preto obsahovala návrh pálenej keramickej krytiny typu bobrovka farebnosti červenej. Zároveň bolo vhodné použiť taký typ bobrovky, ktorý zaťaží krovnú konštrukciu čo najmenej. Z tohto dôvodu sa vybral typ drážkovej bobrovky, ktorá znižuje hmotnosť celej strechy, avšak neumožňuje kladenie škridle nahusto. Tým vznikol problém pri ukladaní škridle v spodnej rovine manzardovej strechy. Drážková bobrovka na rozdiel od klasickej bobrovky podľa technických parametrov výrobcu neumožňovala vytvorenie potrebného sklonu. Z pamiatkarského hľadiska bol však takýto výraz strechy neprijateľný. Krajský pamiatkový úrad Nitra trval na podmienke zachovania pôvodného sklonu, čo viedlo ku konfliktnéj situácii (realizátor chcel dokonca odstúpiť od zákazky, pretože zmena krytiny a spôsobu ukladania by podľa jeho názoru viedla k neprijateľnému navýšeniu nákladov a časovej tiesni), keď až po viacerých rokovaníach (boli prizvaní aj zástupcovia výrobcu strešnej krytiny) sa podarilo nájsť kompromisné riešenie spôsobu vytvorenia sklonu a uloženia škridiel, ktorý bol prijateľný pre obidve strany (obr. 8).

Celkovo možno konštatovať, že počas realizácie prác na obnove sa vyskytli problémy, ktorým bolo možno predísť kvalitnejšou prípravou obnovy pamiatky, ale aj nepredvídateľné problémy, ktorých riešenie si vyžadovalo flexibilitu a vzájomný rešpekt z oboch strán. Z pamiatkarského hľadiska bolo v tomto prípade dôležité, že tak vlastní pamiatky (Mesto Komárno) ako aj realizátor prác (Darton s.r.o.) v dostatočnej miere rešpektovali názor KPÚ Nitra a záujmy chránené pamiatkovým zákonom, mali ochotu spolupracovať a spoločne riešiť vzniknuté problémy. Na druhej strane aj KPÚ Nitra musel pristupovať k obnove pamiatky flexibilne hľadaním kompromisných riešení práve z dôvodu, že bol projekt financovaný z eurofondov. Preto aj pri dobrej vôli a snahe vlastníka, resp. realizátora boli požiadavky pamiatkarov niekedy ťažko akceptovateľné a riešiteľné.

Obr. 7: Pohľad na obnovenú strešnú konštrukciu flankovacej veže aj s novým krížom v roku 2015, autor: Tóth, I.

3.4 Ukončenie obnovy

Poslednou etapou v rámci obnovy pamiatky je ukončenie, ktoré prebieha formou odovzdania dokumentácie skutočne vykonanej obnovy do 15 dní od skončenia prác [16], resp. kolaudačným konaním zo strany príslušného stavebného úradu. V prípade, ak práce prebehli v súlade so schválenou PD a podmienkami príslušného krajského pamiatkového úradu, takisto vzniknuté problémy počas realizácie prác boli vyriešené v rámci kontrolných dní, tak posúdenie dokumentácie, resp. vyjadrenie sa v rámci kolaudačného konania zo strany krajského pamiatkového úradu by malo byť bezproblémové. Ak však došlo k výraznému porušeniu a nedodržaniu stanovených podmienok, tak príslušný krajský pamiatkový úrad musí konať podľa ustanovení pamiatkového zákona, resp. nesúhlasiť s kolaudáciou stavby, prípadne súhlasiť až po vykonaní nápravy a odstránení nedostatkov v určenej lehote. Pre vlastníka a realizátora prác to znamená dosť závažný problém, pretože k ukončeniu prác a vyúčtovaniu (defacto získaniu a vyplateniu finančnej dotácie) je potrebné kolaudačné rozhodnutie a to kolaudačné rozhodnutie „čisté“ – bez nedostatkov a bez pripomienok. Málokedy sa stáva, že všetky práce sú zrealizované bez nedostatkov, avšak ak sa jedná o menšie, odstrániteľné nedostatky, bolo by zo strany príslušného krajského pamiatkového úradu kontraproduktívne takýmto spôsobom znemožniť vlastne spoločný cieľ, t.j. úspešne realizovať obnovu pamiatok. Je to však vždy vecou dohody a kompromisu zúčastnených strán, akou formou sa dosiahne odstránenie prípadných nedostatkov. Po skončení prác na obnove Kasárne boli zo strany KPÚ Nitra konštatované menšie nedostatky, ktorých odstránenie sa riešilo záväzným stanoviskom pre vlastníka na základe dokumentácie skutočne vykonanej obnovy.[17]

Obr. 8: Pohľad na obnovenú strešnú konštrukciu mestského pravého krídla v roku 2015, autor: Tóth, I.

4. Záver

Na záver by som ešte chcel pripomenúť faktory, ktoré väčšinou podmieňujú vznik konfliktných a problémových situácií v rámci obnov pamiatok medzi pamiatkarmi a druhou stranou (vlastníkom, projektantom, realizátorom, resp. dodávateľom prác). V prvom rade je to deficit komunikácie; časová tieseň (či v etape prípravy alebo samotnej realizácie); nedostatočná flexibilita, dynamika, ochota spolupráce a vzájomného rešpektu pri riešení problémov. V prípade, ak všetky zúčastnené strany v procese obnovy pamiatok pochopia, že majú spoločný cieľ – zachovanie a obnovu pamiatok a eliminujú vyššie uvedené faktory, tak obnovy pamiatok budú prebiehať menej problematicky a konfliktné, dokonca aj v prípade obnov podporovaných z eurofondov.

Bibliografia:

[1] Hodnota tohto stavebného diela spočíva práve aj v rozsahu a kapacite vojenských objektov a chráneného územia, ktoré boli schopné pojať údajne až 200.000 - člennú armádu. Tým sa pevnostný systém v Komárne stal najväčšou a najsilnejšou fortifikačnou stavbou habsburskej monarchie od začiatku 19. storočia.

[2] GRÁFEL Ľudovít: Nec arte nec marte. Komárno 1999

[3] Rozloha budovy je 10 842 m², celková dĺžka priebežných chodieb v Kasárenskej budove dosahuje hodnoty cca 1,5 km.

[4] Mestské pravé krídlo má dĺžku cca 190 metrov, mestské ľavé krídlo má tiež dĺžku cca 190 metrov, dunajské krídlo má dĺžku cca 120 metrov a vážske krídlo má dĺžku cca 100 metrov, šírka objektu je 17 metrov.

[5] BOBÁŇ Zdenko a kol.: Nová pevnosť v Komárne, IV. etapa komplexného architektonicko – historického výskumu Protitureckej pevnosti v Komárne – časť Kasárenská budova, Komárno parc. č. 1818/11. 2012, archív KPÚ Nitra.

[6] Od roku 1968 do roku 1990 ich využívala sovietska armáda, následne po odchode sovietskych vojsk od roku 1990 do roku 2000 tu bola dislokovaná posádka československej, resp. slovenskej armády, osobne aj ja som mal tú česť slúžiť tu ako vojak základnej služby.

[7] Krajský pamiatkový úrad Nitra vydal dňa 14.12.2007 pod číslom NR-07/2621-2/11622/THT rozhodnutie k zámeru komplexnej obnovy národnej kultúrnej pamiatky – Pevnosť, číslo v číslu v Ústrednom zozname pamiatkového fondu 302/1-7, Hradná ul. č. 3, parc.č. 1818/4-19, k.ú. Komárno.

[8] Odborne spôsobilá osoba, ktorá vykonala pamiatkový výskum je podľa § 39 ods. 10 pamiatkového zákona povinná predložiť výskumnú dokumentáciu pamiatkovému úradu. Odborno-metodická komisia PÚ SR posúdi a vydá stanovisko k predloženej výskumnej dokumentácii. Následne vlastník, stavebník, alebo ten kto pamiatkový výskum vykonal (najlepšie je ak ho predkladá vlastník) predloží schválenú výskumnú dokumentáciu príslušnému krajskému pamiatkovému úradu, ktorý vydá podľa § 32 ods. 10 záväzné stanovisko, v ktorom prípadne určí ďalšie podmienky k príprave a realizácii obnovy pamiatky.

[9] Pamiatkový výskum „Nová pevnosť v Komárne, IV. etapa komplexného architektonicko – historického výskumu Protitureckej pevnosti v Komárne – časť Kasárenská budova, Komárno parc. č. 1818/11“ (sprac.: Ing. Zdenko Bobáň a kol., 11/2012) Odborno-metodická komisia PÚ SR v Bratislave prerokovala a schválila v stanovisku zo dňa 18.11.2013 pod č. PÚSR-2013/18218-5/73967/TUR. Krajský pamiatkový úrad Nitra vydal dňa 25.03.2014 pod číslom KPUNR-2014/6281-3/18889/THT záväzné stanovisko k tejto výskumnej dokumentácii.

[10] Krajský pamiatkový úrad Nitra vydal dňa 10.11.2014 pod číslom KPUNR-2014/18949-2/72484/THT záväzné stanovisko k projektovej dokumentácii obnovy Kasárne, číslo v ÚZPF 302/3, Hradná ul. č. 3, parc.č. 1818/11, k.ú. Komárno, podľa predloženej projektovej dokumentácie „Rekonštrukcia kasárenskej budovy v Novej pevnosti v Komárne“ (sprac.: Ing. Béla Jakab, autorizovaný stavebný inžinier, 02/2014).

[11] Podľa § 32 ods. 13 pamiatkového zákona v priebehu obnovy kultúrnej pamiatky vykonáva krajský pamiatkový úrad štátny pamiatkový dohľad.

[12] Krajský pamiatkový úrad Nitra vykonával pri realizácii obnovy pamiatkový dohľad formou kontrolných dní dvadsaťdvakrát v termínoch od 30.06.2016 do 25.11.2016. Okrem týchto oficiálnych dní navštevoval stavbu metodik KPÚ Nitra podľa aktuálnej potreby a riešil vzniknuté problémy s vlastníkom resp. realizátorom prác.

[13] Úprava z dôvodu statického zabezpečenia krovnej konštrukcie realizovaná v druhej pol. 20. storočia sovietskou armádou.

[14] K prípravnej dokumentácii „Projektová dokumentácia pre akt. bleskozvodu.“ (vypracoval: Tamás Szűcs, EDPlus s.r.o, 07/2015) vydal KPÚ Nitra záväzné stanovisko dňa 30.07.2015 pod č. KPUNR-2015/15758-2/51680/THT. K prípravnej dokumentácii umiestnenia kovového kríža vo vrchole strechy ústredného rizalitu vydal KPÚ Nitra záväzné stanovisko dňa 19.08.2015 pod č. KPUNR-2015/16926-2/56722/THT. K prípravnej dokumentácii nových okenných výplní a dvernej výplne vydal KPÚ Nitra záväzné stanovisko dňa 30.09.2015 pod č. KPUNR-2015/17667-2/60027/THT.

[15] BOBÁŇ Zdenko a kol.: Nová pevnosť v Komárne, IV. etapa komplexného architektonicko – historického výskumu Protitureckej pevnosti v Komárne – časť Kasárenská budova, Komárno parc. č. 1818/11. Pamiatkový výskum v rámci návrhu obnovy odporučil v rámci obnovy strechy a výmeny strešnej krytiny použiť typ pálenej keramickej škridle tvaru bobrovky.

[16] Podľa § 32 ods. 15 pamiatkového zákona je vlastník - investor povinný jedno vyhotovenie komplexnej dokumentácie skutočne vykonanej obnovy kultúrnej pamiatky odovzdať bezplatne najneskôr do 15 dní od skončenia prác krajskému pamiatkovému úradu.

[17] Záväzné stanovisko KPÚ Nitra zo dňa 15.03.2016 pod č. KPUNR-2016/7857-2/19076/THT k dokumentácii skutočne vykonanej obnovy „Dokumentácia skutočne vykonanej obnovy stavby – Rekonštrukcia kasárenskej budovy v Novej Pevnosti v Komárne.“ (vypracoval: Darton s.r.o., Ul. práce 4933, 945 01 Komárno).

The project of the restoration of the national cultural monument Barracks in Komarno, as an example of the involvement of KPÚ Nitra in ROP projects

Mgr. Imrich Tóth

The Regional Monuments Board In Nitra, office Komárno, Župná 15, 945 01 Komárno
imrich.toth@pamiatky.gov.sk

Abstract

In the context of fortification buildings in Central Europe the fortification system of Komarno represents an important historical monument with relatively well-preserved architectural objects. One of these is the Army Barracks built in 1810 to serve as an accommodation for the soldiers of the imperial army. The classicist building of the Barracks represents probably the largest solitary building in Slovakia in terms of dimensions and area. In 2003, the town of Komarno purchased the central fortification complex including the Barracks from the state (specifically from the Ministry of Defense of Slovak Republic) and in 2015 the municipality renovated the roof of the left and right wings and parts of the Barracks. The cost of the renovation was nearly 2 million euros and a significant amount has been covered by the financial contribution from Regional Operational Programme (ROP). When using finances from so-called EU funds for restoration of historical monuments there is often a need to resolve the conflicting „conservationist laws“ on one hand and the various rules regarding the use of the EU financial resources on the other hand. During the preparation of the restoration project and the actual restoration it was necessary to solve a number of issues and problems related to the owner of the building, the relevant ministry and the contractors.

Keywords: Fortification System of Komarno , Barracks, Conservation Law, Restoration, Research of monuments, Project Documentation , EU funds

BARDKONTAKT 2016

ŽUPNÝ DOM V TURNI NAD BODVOU – POSTUPNÝ ZÁNİK

Ing. arch. Eva Šmelková

Krajský pamiatkový úrad Košice, pracovisko Rožňava

Betliarska cesta č. 6, 048 01 Rožňava

eva.smelkova@pamiatky.gov.sk

Župný dom v Turni nad Bodvou – postupný zánik

Ing. arch. Eva Šmelková

Krajský pamiatkový úrad Košice, pracovisko Rožňava

Betliarska cesta č. 6, 048 01 Rožňava

eva.smelkova@pamiatky.gov.sk

Abstrakt

Príspevok sa venuje jednému z mnohých prípadov, kedy napriek snahe väčšiny „aktérov“ kultúrna pamiatka nezadržiateľne speje k svojmu zániku. Na konkrétnom prípade sa tu ukáže nevymožiteľnosť zákonov a z toho vyplývajúca nemohúcnosť verejnej správy pri záchrane chátrajúcej budovy, o ktorú sa jej vlastníik nedokáže či nechce postarať. V tomto prípade orgány verejnej správy (vrátane obce, pamiatkarov a polície) vyčerpali seba i všetky svoje zákonné kompetencie, vytvorili siahodlú spisovú agendu, avšak bez úspechu.

Kľúčové slová: Turna nad Bodvou, chátrajúce pamiatky, vymožiteľnosť práva.

1. Úvod

Turniansky komitát bol jedným z prvých v Uhorsku, ale postupne sa zredukoval na malé územie okolo hradu Turňa. Jeho súčasťou v počiatkoch uhorského štátu boli aj časti neskoršej Boršodskej, Spišskej a Gemerskej stolice. V roku 1882 sa Turnianska župa spojila s Abovskou a vznikla Abovsko-Turnianska župa. Po vzniku Prvej Československej republiky sa župa rozdelila do dvoch štátov. Slovenská časť bývalej Turnianskej župy je dnes súčasťou okresov Rožňava a Košice-Okolie.

Obr.1: Župný dom na pohľadnici z roku 1945

2. Župný dom Turnianskej župy

Historický župný dom v Turni nad Bodvou je národnou kultúrnou pamiatkou, zapísanou v Ústrednom zozname pamiatkového fondu pod číslom 450/1. Túto administratívnu budovu s hospodárskym areálom postavili v 18. storočí. V roku 1820 ju prestavali v barokovo-klasicistickom slohu, ktorý sa prejavuje kvalitnou architektúrou a bohatým tvaroslovím uličných fasád vrátane štukového erbu v

štíte stredného rizalitu. Dispozícia budovy s veľkou sálou na druhom nadzemnom podlaží a jej honosný vonkajší prejav súvisí s účelom jej využitia na reprezentáciu župy.

Dom sa po zániku samostatnej Turnianskej župy stal sídlom okresu. Okrem notárstva tu sídlil okresný súd, telegrafický úrad, daňový úrad a bola tu aj väznica. Neskôr budova slúžila Košickej župe, ktorá ju prenajímala na bývanie. V roku 1950 sa budova stala sídlom vtedy vzniknutého spotrebného družstva Jednota, ktoré ju využívalo na administratívne účely a príslušný hospodársky areál slúžil na skladovanie tovaru.

3. Stav kultúrnej pamiatky a konanie správnych orgánov

Pripomeňme si, že národná kultúrna pamiatka požíva ochranu podľa osobitného predpisu, ktorým je zákon číslo 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „pamiatkový zákon“). V roku 1991 budovu v dobrom a funkčnom stave od Jednoty odkúpili fyzické osoby. Nepoznáme ich zámery, ktoré mali pri kúpe, ale pamiatku nezačali nijako využívať. Môžeme sa len domnievať, že konkrétny zámer na využitie ani nemali, budova mala slúžiť len ako kapitál na ručenie za rôzne pôžičky. Pamiatka bez užívania a pravidelnej údržby začala chátrať. Na výzvy na zabezpečenie základnej ochrany kultúrnej pamiatky od orgánu ochrany pamiatkového fondu vlastníci nereagovali. Zásielky sa nedoručené vracali. Neskôr došlo k obmene vlastníkov, kde vstúpila do hry aj právnická osoba, avšak ani noví vlastníci nepreukázali ani najmenšiu snahu vykonať základnú ochranu kultúrnej pamiatky. Ukázalo sa, že zmena vlastníctva je len účelový krok na zahmlenie zodpovednosti s účelom sťažiť štátnym orgánom vymožiteľnosť práva. Na rovnakom fronte, s rovnakým nulovým výsledkom, bojovala i obec Turňa nad Bodvou ako príslušný stavebný úrad, ktorej chátrajúca budova v strede obce nebola ľahostajná.

K poškodzovaniu budovy výrazne napomohlo aj vandalstvo a krádeže miestnych neprispôsobivých občanov. Už v roku 2006 v rámci vykonanej revízie pamiatkového fondu vykazovala pamiatka znaky takéhoto poškodzovania. Chýbali mreže, výplne okien a pod., avšak samotná budova bola ešte chránená funkčnou strechou. Postupne však došlo aj k vykrádaniu častí dreveného krovu. „Samožvaný záujemca“ o drevo intuitívne vyhodnotil, ktorý prvok ešte môže vyrezať, aby ho krov nepochoval. Oslabený krov napokon nevydržal nápor vetra a po víchrici v roku 2009 sa strecha zrútila. Tento okamih bol pre pamiatku osudný. V priebehu niekoľkých nasledujúcich rokov došlo k jej zničeniu, keďže vlastníci napriek opatreniam uloženým príslušným stavebným úradom, objekt nijako neprekryli ani nezabezpečili pred ďalším ničením.

Krajský pamiatkový úrad Košice viedol v rovnakej veci tiež správne konanie, ktoré však zastavil, pretože za to isté protiprávne konanie bola podielovým spoluvlastníkom predmetnej kultúrnej pamiatky uložená pokuta obcou Turňa nad Bodvou ako príslušným stavebným úradom. Sankcia, uložená v správnom konaní, však zjavne nesplnila svoj účel, nakoľko ani po uložení pokuty nedošlo k náprave a spoluvlastníci predmetnej kultúrnej pamiatky naďalej zanedbávali svoju zákonnú povinnosť zabezpečiť základnú ochranu, pričom tento stav trvá doteraz. Uložená pokuta ostala navyše pre obec Turňa nad Bodvou ťarchou, nevymožiteľnou pohľadávkou.

Na pochopenie bezmocnosti oboch úradov (pamiatkového a stavebného) treba uviesť, že nikdy nerokovali zoči-voči reálnym vlastníkom kultúrnej pamiatky. Všetky snahy o nastolenie nápravy prebiehali v zmysle správneho poriadku, avšak na druhej strane nebola žiadna ozvena. Na vlastníctvo Župného domu vrátane pozemku je navyše uvalená séria exekúcií. Celý objekt má teda zápornú hodnotu. Na základe usmernenia, ktoré Ministerstvo spravodlivosti SR poskytlo Pamiatkovej inšpekcii Ministerstva kultúry SR v inej veci, exekútor nemá povinnosť zabezpečiť základnú ochranu kultúrnej pamiatky podľa § 28 odseku 2 pamiatkového zákona, táto zostáva naďalej na vlastníckovi. Z právneho hľadiska to možno znie logicky, ale v praxi to znamená že neudržiavaná budova dramaticky stráca svoju protihodnotu ako predmet záložného práva.

Budova sa teda dostala do stavu, kedy je zachovanie jej originálnych pamiatkových hodnôt možné len finančne mimoriadne nákladným spôsobom. Hrozí jej reálny a neodvratný zánik. Po zrútení strechy na odkrytej stavbe došlo vplyvom poveternosti k ďalšej deštrukcii koruny murív. Zavlnnuté murivá a

klenby prízemnia premrzli a hrozia ďalšie deštrukcie. Kultúrna pamiatka je už prakticky zničená. Do momentu, pokiaľ strecha plnila svoju funkciu, bolo možné hovoriť o zanedbávaní povinností vlastníka podľa § 28 odseku 2 písmena a) pamiatkového zákona, a ešte o sankciách v priestupkovom konaní, avšak po zrútení strechy mala nasledovať systematická záchrana objektu, ktorú vlastníci neuskutočnili, a tým došlo k praktickému zničeniu celej národnej kultúrnej pamiatky. Správne orgány (pamiatkový i stavebný) vlastníkom ukladali opatrenia na nápravu formou rozhodnutí, adresovali im výzvy na plnenie, vykonávali pamiatkový dohľad. To všetko vlastníci ignorovali a dodnes nevykonali na záchranu pamiatky žiaden úkon, čím zapríčinili havarijný stav a zničenie kultúrnej pamiatky.

3. Trestné oznámenie

Na základe hĺbkovej kontroly a nálezu Pamiatkovej inšpekcie Ministerstva kultúry SR vyplynulo, že ukladanie sankcií v priestupkových konaniach v tejto veci je neúčinné. Krajský pamiatkový úrad Košice, ako príslušný správny orgán na úseku ochrany pamiatkového fondu tiež konštatoval, že ďalšie konanie o priestupku s uložením pokuty je neúčelné, keďže by nespĺnilo ani preventívnu, ani represívnu funkciu, čoho dôkazom je, že ani v minulosti uložená pokuta tento účel nespĺnila. Vedomý si neúčinnosti opatrení, na základe nálezu Pamiatkovej inšpekcie, preto Krajský pamiatkový úrad Košice podal v roku 2014 na políciu trestné oznámenie na majiteľov kultúrnej pamiatky z dôvodu, že sa dlhodobo dopúšťajú protiprávneho konania tým, že sa o túto nehnuteľnosť nestarajú, čo spôsobilo jej devastáciu a rozkrádanie, čím poškodzujú dôležitý kultúrny záujem. Trestného činu zneužívania vlastníctva sa v zmysle Trestného zákona dopustí ten, kto poškodí dôležitý kultúrny záujem alebo iný všeobecný záujem tým, že zničí, poškodí, urobí neupotrebitelnou alebo zašantročí vlastnú vec alebo jej časť, ktorá požíva ochranu podľa osobitného predpisu. Vyžaduje sa teda úmyselné konanie páchatela, ktorým môže byť iba vlastník takejto veci. Polícia však dospela k záveru, že vyšetrovaním neboli zistené skutočnosti, ktoré by poukazovali na to, že v danom prípade došlo k naplneniu všetkých znakov skutkovej podstaty prečinu zneužívania vlastníctva a do mesiaca vrátila vec na Krajský pamiatkový úrad Košice na priestupkové konanie. Rovnako dopadlo i trestné oznámenie, ktoré podala v tejto veci Pamiatková inšpekcia Ministerstva kultúry SR v roku 2009.

Krajský pamiatkový úrad reagoval sťažnosťou dozorujúcemu prokurátorovi, v ktorej dôvodil, že z vykonaného dokazovania jasne vyplynulo naplnenie všetkých formálnych znakov prečinu zneužívania vlastníctva. Za chybu vyšetrovateľa Krajský pamiatkový úrad Košice považoval to, že sa opomenul zaoberať výškou škody, ktorú spôsobili podozrivé osoby. Tú odhadom stanovil vo výške najmenej 30 000 Eur. Odmietnutie začatia trestného stíhania podozrivých osôb popiera zmysel a účel ochrany, ktorý na úseku trestnoprávnej zodpovednosti poskytuje § 248 Trestného zákona.

Prokurátor sťažnosť prijal a na základe toho pokračovalo vyšetrovanie, ktoré o dva mesiace polícia prerušila, keďže pre objektívne posúdenie prípadu potrebovala vypočuť svedkov ako aj súčasných majiteľov predmetnej nehnuteľnosti. V uznesení však vyšetrovateľ konštatoval, že uvedené osoby sa v mieste pobytu nezdržiavajú, poštové zásielky nepreberajú a doposiaľ sa nepodarilo zistiť miesto ich pobytu. Z uvedeného dôvodu polícia spracovala žiadosti o vyhlásenie pátrania po pobyte menovaných osôb. Neskôr sa podarilo aktérov vypátrať. Tu sa ťažko aj dá napísať, že vlastníkov, pretože pri vypočúvaní vyplynulo, že niektorí o svojom vlastníctve ani netušia ... „ja som robila v tej firme len upratovačku“... vypovedala jedna z konateľov firmy, uvedenej na liste vlastníctva. (Tak ako tu má byť úspešný v riešení veci správny orgán v rámci priestupkového podania? Natíska sa logická otázka). Aby sme to skrátili: po sérii uznesení zo strany polície, ktoré vracali vec na priestupkové konanie a sťažností Krajského pamiatkového úradu, ktoré navrhovali zrušiť tieto uznesenia, bola vec na jar tohto roku definitívne ukončená zamietnutím prokurátora.

4. Výpočet škody na kultúrnej pamiatke

V kolotoči uznesení a sťažností hrala najdôležitejšiu úlohu výška spôsobenej škody. Špeciálny hmotnoprávny predpis, pamiatkový zákon, presne určuje, ako sa vypočítava škoda na kultúrnej pamiatke. Na toto zákonné ustanovenie Krajský pamiatkový úrad Košice opakovane upozornil

vyšetrovateľa vo svojich predchádzajúcich sťažnostiach. Upozornil, že uvádzať zostatkovú hodnotu nehnuteľnosti pri určení škody je absolútne nesprávne. Nemožno posudzovať hodnotu národnej kultúrnej pamiatky tak, akoby išlo len o kopu kameňov, zvyšky omietky, niekoľko bežných metrov inžinierskych sietí a prestarnutého elektrického vedenia v konkrétnej lokalite tzv. hodnotovej mapy. Skutočná výška nákladov na rekonštrukciu národnej kultúrnej pamiatky je diametrálne odlišná. Zákonodarca výšku nákladov viaže na súčasné ceny materiálov a služieb, a definíciu začína slovom „najmenej“. Finančné vyčíslenie pamiatkovej hodnoty teda môže byť ešte vyššie. Pri výpočte výšky oprávnených nákladov podľa ustanovenia pamiatkového zákona musí znalec prihliadať na celý súbor postupov, ktoré tento hmotnoprávny predpis popisuje. Nemožno opomenúť náklady napríklad aj na prípravnú: výskumnú a reštaurátorskú dokumentáciu, špecializované činnosti osôb s osobitnou odbornou spôsobilosťou, náročné statické zásahy, technologické postupy a podobne. Až po zarátaní oprávnených nákladov na navrátenie národnej kultúrnej pamiatky do stavu k účinnosti ustanovenia § 248a Trestného zákona je možné vyvodiť správnu právnu kvalifikáciu skutku. Vyššie uvedené akceptoval aj dozorujúci prokurátor a uložil vyšetrovateľovi povinnosť znovu vo veci konať, pričom sa stotožnil s tvrdením poškodeného, že škodu je potrebné určovať podľa § 43 odseku 5 pamiatkového zákona.

Vyšetrovateľ si následne vyžiadal odborné stanovisko Pamiatkového úradu SR. V predmetnom odbornom stanovisku síce Pamiatkový úrad SR konštatoval, že nie je orgánom, príslušným na vyčíslenie výšky škody, ale v zmysle § 43 odseku 5 pamiatkového zákona je oprávnený na určenie škody, a zároveň uviedol spôsob, akým je potrebné ďalej vo vyšetrovaní postupovať, aby bolo možno škodu na kultúrnej pamiatke vyčíslieť, t. j. spracovať podrobný položkový rozpočet, kde by znalec definoval jednotlivé náklady na uvedenie kultúrnej pamiatky do stavu ku konkrétnemu dňu (náklady na materiál, stroje, náradie, dopravu, energie, pracovné sily a ostatné režijné náklady). Namiesto toho, aby vyšetrovateľ postupoval podľa metodických pokynov Pamiatkového úradu SR, kde bolo uvedené, ako má postupovať pri vyčíslňovaní škody v súlade s ustanoveniami pamiatkového zákona, si vyšetrovateľ opätovne osvojil ako výšku škody sumu znehodnotenia nehnuteľnosti, ktorú vyčíslil súdny znalec v znaleckom posudku, pričom takto určené znehodnotenie nehnuteľnosti nekorešponduje s výškou škody, určovanej v súlade s § 43 odsekom 5 pamiatkového zákona.

5. Záver

Aktuálny stav kultúrnej pamiatky je havarijný. Bez reálnych vlastníkov a ich záujmu o záchranu nie je možné tento stav zvrátiť. Budova sa dostala do stavu, kedy je zachovanie jej originálnych pamiatkových hodnôt možné len finančne mimoriadne nákladným spôsobom. Budove hrozí reálny a neodvratný zánik. V praxi sa ukázalo že nefunguje tu ani možnosť vyvlastnenia. Hovorili sme síce o jednej konkrétnej kultúrnej pamiatke, ale tento príbeh sa v obmene detailov odohral na Slovensku viackrát. Tento prípad len poukazuje na skutočnosť, že u nás absentuje aktívny inštitút, ktorý by bol oprávnený takúto ohrozenú pamiatku stabilizovať, dočasne prekryť a uzavrieť, a až potom riešiť právny stav a vzťahy s vlastníkami.

Obr.1: Župný dom, stav v roku 2007 a v roku 2015, foto autorka

County House in Turňa nad Bodvou – Phasing out

Ing. arch. Eva Šmelková

Krajský pamiatkový úrad Košice, pracovisko Rožňava

Betliarska cesta č. 6, 048 01 Rožňava

eva.smelkova@pamiatky.gov.sk

Abstract

The presentation is dealing with one from the numerous cases when in spite of the efforts of the majority of the participants the cultural monument proceeds continuously to its annihilation. The case study demonstrates the irredeemability of the Law and the consequential helplessness of the Public Administration to save a Cultural Monument, if its stakeholder is not able to care about it. In this case the public administration authorities (including the Municipality, the Monuments Board and the Police) run out of their legal competencies and got completely exhausted by creating an enormous current agenda of records without any success.

Key words: deteriorating cultural monuments, legal irredeemability.

BARDKONTAKT 2016

**REGULÁCIA REKLAMY NA OBCHODNEJ ULICI V BRATISLAVE - PASPORTIZÁCIA A NÁVRH
RIEŠENIA**

Ing. arch. Anna GONDOVÁ, PhDr. Ivo Štassel

FA STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava MÚOP, Uršulínska 9, 811 01 Bratislava

Regulácia reklamy na Obchodnej ulici v Bratislave – pasportizácia a návrh riešenia

Ing. arch. Anna GONDOVÁ, PhDr. Ivo Štassel

FA STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava

MÚOP, Uršulínska 9, 811 01 Bratislava

Abstrakt

Problematická situácia vo veci reklamných zariadení v historických zónach je už dlhodobo páľivým problémom tak v Bratislave, ako aj v ďalších slovenských mestách. Zvlášť špecifickým prípadom je Obchodná ulica v Bratislave. Príspevok predstavuje materiál, ktorý bol vypracovaný odbornou organizáciou hlavného mesta Bratislavy – Mestským ústavom ochrany pamiatok (MÚOP), ktorý je na jednej strane pasportom súčasnej situácie stavu uličných priečelí, a na druhej strane navrhuje riešenie v zmysle regulácie reklamných zariadení na jednotlivých fasádach budov na Obchodnej ulici. Materiál vznikol ako reakcia na priamu požiadavku zo strany občianskeho združenia Obchodná ulica o.z. a vedenia mesta, keď si hlavné mesto po rozhovoroch s predstaviteľmi Starého Mesta (stavebného úradu) a Krajského pamiatkového úradu Bratislava osvojilo pozíciu iniciátora, ktorý môže poskytnúť obom úradom relevantné podklady potrebné na to, aby mohli vo veci aktívnejšie a rýchlejšie konať.

Kľúčové slová: Bratislava, Obchodná ulica, reklamné stavby, pasportizácia, Obchodná ulica a okolie o.z.

1. Úvod

Reklama je neodmysliteľnou súčasťou mestského interiéru, ktorý sa priamym kontaktom s návštevníkmi mesta stáva nasledovanejšou a najviac prezentovanou stránkou historického jadra. Je to práve reklama a obchodný parter, ktorý spolu s ostatnými prvkami mestského interiéru dotvárajú génia loci mesta. Napriek nesporným kladom revitalizácie spustnutých historických jadier, komerčný tlak priniesol so sebou aj negatíva, a to predovšetkým vo vzťahu k ochrane kultúrnych pamiatok. Zachovanie autenticity a obnova pamiatkového fondu je primárnym poslaním pamiatkovej starostlivosti, ktorá však dnes stojí pred problémom, ako dosiahnuť, aby sa žiadané komerčné využitie uplatnilo v obraze mesta s mierou a rešpektom voči celospoločensky akceptovaným kultúrno-historickým hodnotám prostredia. Táto nadmiera komerčných plôch, ktorá je uplatňovaná v mestskom parteri na pamiatkovom fonde, bohužiaľ niekedy posúva jeho kvalitu na úroveň zábavných parkov.

Pamiatková zóna Centrálna mestská oblasť Bratislava, do ktorej spadá aj Obchodná ulica, bola zriadená v roku 1993. V tom čase boli platné iba všeobecné pamiatkové zásady, určené vyhláškou č. 1/1993. Podrobnejšie regulatívy vypracoval Mestský ústav ochrany pamiatok v rokoch 2006 až 2007 na objednávku mestskej časti Staré Mesto. Regulatívy¹ (oficiálne: Zásady ochrany pamiatkového územia) boli urobené veľmi podrobne a precízne presne na mieru potrieb samosprávy, ale vedenie Pamiatkového úradu SR ich prekvapujúco neschválilo. Následne pokračoval v spracovávaní Zásad ochrany tejto zóny Pamiatkový úrad SR, ktorý akciu presunul na Krajský pamiatkový úrad Bratislava. Ten Zásady dokončil v lete 2015 a po zapracovaní pripomienok ich vydalo v decembri 2015. Až po oficiálnom vydaní Zásad ochrany sa môžu použiť konkrétne ustanovenia týkajúce sa reklamy v pamiatkovej zóne na reguláciu jednotlivých reklamných stavieb.

2. Súčasný stav problematiky a vznik iniciatívy na reguláciu reklamy

Obchodná ulica, ktorá je napriek súčasnej situácii v oblasti vizuálneho smogu nositeľom nesporných pamiatkových hodnôt, svojou drobnou štruktúrou predstavuje druh vinohradníckej zástavby predmestského typu. Je súčasťou pamiatkovej zóny Bratislava – centrálna mestská oblasť. Zachovaná stredoveká parcelácia po oboch stranách Obchodnej ulice zostala ako dôsledok zástavby bratislavského stredovekého predmestia. Dodnes je zachovaný raster dlhých, hĺbkovo orientovaných parciel kolmých na ulicu, po stranách s dvorovými krídlami orientovanými do hĺbky parcely a vnútornými dvormi. Túto parcelizáciu je možné považovať za jedinečný jav zakonzervovanej stredovekej vidieckej štruktúry v centre mesta.²

V poslednej dobe sa problematika Obchodnej ulice stáva predmetom pomerne rozsiahlej spoločenskej diskusie, čo dokazujú viaceré, nielen občianske iniciatívy. Pri projekte Mestské zásahy 2015, organizovaným občianskym združením My sme mesto o. z., sa Obchodná ulica stala predmetom hneď niekoľkých návrhov,³ ktoré takisto za najproblematickejšiu črtu ulice vnímali práve vizuálny smog. Prednedávnom vyšla kniha fotografií Ľuba Stacha⁴, ktorá obsahuje fotografie mapujúce 30 rokov politických, spoločenských a vizuálnych zmien vo výkladoch na Obchodnej ulici. Ohlásená publikácia Obchodná – zbúrať, prestavať, dostavať - vydaná Fakultou architektúry STU⁵, prierezovo predstavuje architektonické intervencie na vytypovaných parcelách Obchodnej ulice. Zadanie bolo riešené študentmi 3. ročníka v ateliéri architektonického navrhovania. Obchodná ulica, ako jeden z neuralgických, ale zároveň atraktívnych bodov v centre Bratislavy, bola pedagógmi FA STU vybratá ako téma motivujúca, vysoko edukačná, podnecujúca tvorivosť a inovatívnosť.

V rokoch 2005 a 2006 bola ulica kompletne zrekonštruovaná, pričom bola vymenená dlažba na ploche celej ulice, osvetlenie, ako aj koľaje električkovej trate. Prostredie celej ulice sa stalo novou mestskou pešou zónou (obmedzený vjazd, rýchlosť 20 km/h) a bolo debarierizované. Chodec dostal definitívnu prednosť pred autom a Obchodná ulica sa tak stala bezpečnejšou, príjemnejšou a prístupnou pre všetkých ľudí.

Tému reklamy a výrazu obchodnej funkcie v historických mestských štruktúrach, spracoval architekt Pavol Paulíny vo svojej dizertačnej práci⁶, pričom jeden z dôrazov bol kladený aj na Obchodnú ulicu v Bratislave. Aké formy reklamy sú prípustné v chránených mestských územiach? Aký charakter regulácie nových prvkov zvoliť v rôznych a medzi sebou ťažko porovnateľných historických mestách? A je vôbec správne v slobodnej trhovej ekonomike regulovať vonkajšiu reklamu? Na tieto a ďalšie otázky sa pokúšala odpovedať táto dizertačná práca.

Medzičasom sa v okolí Obchodnej ulice vyformovala komunita, ktorej snahou je pomôcť tejto ulici, má k nej osobný vzťah a záleží jej na tom, aby to bolo miesto pre ľudí a ich rozmanité záujmy, pre príjemný život v meste a v neposlednom rade pre úspešnú podnikateľskú činnosť. Táto komunita sformovala svoju činnosť do občianskeho združenia s názvom Obchodná ulica a okolie⁷, nezávislej

mimovládnej organizácie spolupracujúcej so skúsenými profesionálmi, zloženej z ľudí zapálených pre vec, architektov, urbanistov, ľudí čo chcú veci rozvíjať a pomáhať aktívne v prospech štvrťi. Jednou z hlavných myšlienok je tejto významnej lokalite vrátiť hodnotu a značku akú mala v minulosti. Do participatívneho procesu sú zapojení nielen samotní aktivisti, ale aj majitelia prevádzok. Cieľom je vytvoriť koncept polyfunkčnej ulice, ktorá programovo ponúka zaujímavé a kvalitné produkty.

Oblasť Obchodnej ulice a jej okolia (Vysoká ulica, Drevená ulica, Mariánska ulica, Poštová ulica, Kollárovo námestie, ...) je živou, pulzujúcou bratislavskou mestskou štvrťou a má obrovský ekonomický a spoločenský potenciál. Na to aké

Obr. 1. Schéma participácie jednotlivých subjektov – schéma (autor: Anna Gondová)

77

3. Návrh regulatívov k umiestňovaniu reklamných zariadení

Predmetom materiálu „Obchodná ulica – Regulácia reklamy na fasádach“, vypracovaného odborovou organizáciou mesta Bratislavy – MÚOP, sú inventarizačné listy jednotlivých fasád na Obchodnej ulici (párne a nepárne súpisné čísla) a návrh regulatívov na odstraňovanie reklamy, ktoré vznikli terénou analýzou reklamných zariadení (stavieb), umiestnených na fasádach objektov. Každý z pasportizačných listov obsahuje základné identifikačné údaje stavby, vlastníkov stavby⁹, situáciu, fotodokumentáciu súčasného stavu a analýzu samotných reklamných plôch. Tá každé z reklamných zariadení popisuje, v zmysle regulatív definuje problémy a následne navrhuje aj odporúčané riešenie. Vypracované regulatívy vznikli v súčinnosti so zásadným dokumentom, spracovaným KPÚ BA a vydaným v roku 2015 – „Zásady ochrany pamiatkového územia. Pamiatková zóna Bratislava – centrálna mestská oblasť“¹⁰ a taktiež s novelou stavebného zákona č. 50/1976 Zb. platnou od 2. 1. 2015¹¹. Táto novela na rozdiel od svojej predošlej zákonnej verzie jasne definuje pojem reklamná stavba, čím výrazne uľahčuje posudzovanie reklamných zariadení, pričom počet nepovolených reklamných stavieb na Obchodnej ulici v súčasnosti ostro presahuje počet tých legálnych.

Materiál je určený pre pamiatkárov, architektov, dizajnérov, vlastníkov, nájomcov a k nahliadnutiu je prístupný aj pre širokú verejnosť.¹²

3.1 Reklamné stavby situované v rovine s fasádou

Pri reklamných stavbách, ktorých informačná plocha je situovaná rovnobežne s rovinou fasády sú navrhované tieto regulatívy:

- nápisy a logá prioritne vytvárať zo samostatných znakov, neumiestňovať ich na tabule;
- označenie prevádzky sa musí prioritne nachádzať na tom istom podlaží ako prevádzka, prioritne v rámci výkladov, ale aj tesne nad vstupom a výkladmi (resp. medzi oknami) prevádzky;
- označenie nesmie prekryvať architektonické prvky fasády (napr. rímsu, lemovania otvorov a pod.);
- reklamná stavba sa musí svojou veľkosťou a tvarom prispôbiť kompozícii fasády a mierke architektúry, pričom architektúra musí ostať dominantná voči súbornému riešeniu reklamných stavieb na fasáde;

3.2 Reklamné stavby situované kolmo na fasádu (výstrčky / vývesné štíty)

Pri reklamných stavbách, ktorých informačná plocha je situovaná kolmo na fasádu sú navrhované tieto regulatívy:

- jedna prevádzka môže mať max. jednu výstrčku na uličnej fasáde; aby nositeľom tej istej informácie nebolo viacero rovnakých zariadení;
- výstrčka môže byť umiestnená iba v rámci rozsahu prevádzky, na tom istom podlaží;
- prevádzky umiestnené vo dvore môžu mať situovanú jednu výstrčku na uličnej fasáde v blízkosti vstupu do dvora (ak to umožňuje kompozícia fasády);
- výstrčky sa umiestňujú vždy samostatne s výnimkou dvorových prevádzok, ktoré môžu mať umiestnené výstrčky aj nad sebou pri vstupe do dvora (ak to umožňuje kompozícia fasády);
- výstrčky sa nesmú osádzať na kraji uličnej fasády (odstup od kraja min. 100 cm), kvôli zabráneniu kumulácie tohto typu reklám v dotyku dvoch fasád;

3.3 Reklamné stavby nie je vôbec možné osádzať:

- na šikmú strechu objektu;
- na štítovú stenu objektu;
- na portál hlavného uličného vstupu, resp. iný tvaroslovný článok fasády;
- tak, aby prekryli tvaroslovnú časť fasády, alebo okenného otvoru, alebo výkladu;
- ako celoplošné polepy výkladov, alebo okien;

3.4 Iné reklamné prvky

- celoplošné použitie polepov na stenách, alebo vo výplniach otvorov je vylúčené preto, lebo prekryva architektonické prvky fasády, čím narúša kompozíciu a potláča architektonický výraz celku;
- reklamný náter fasády sa považuje za historicky opodstatnený reklamný prvok, jeho použitie na fasádach objektov je podmienené tým, aby svojou veľkosťou, farebným a tvarovým vyhotovením, nerušil celkovú architektonickú kompozíciu stavby;
- samostatne stojace reklamy nespojené pevne s podkladom je možné používať s týmito podmienkami: ak sa v objekte nachádzajú prevádzky ktoré používajú mobilné reklamné zariadenia, vyžaduje sa uplatniť pravidlo „jedno mobilné zariadenie na jednu prevádzku“; zároveň sa vyžaduje vizuálne zjednotenie týchto prvkov a vyžaduje sa ich umiestnenie tak, aby nezasahovali do plynulosti pešej prevádzky a nevytvárali zhľuky plôch prekryvajúcich priehľady na urbanistickú štruktúru;

Obr. 6. Vizuálny smog na Obchodnej ulici v Bratislave (foto – PhDr. Jana Hamšíková)

3.5 Koncepčné ustanovenia

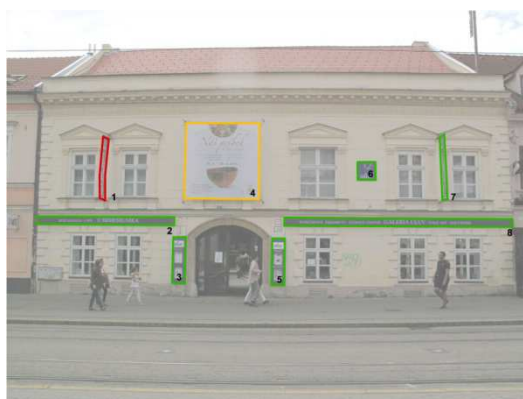
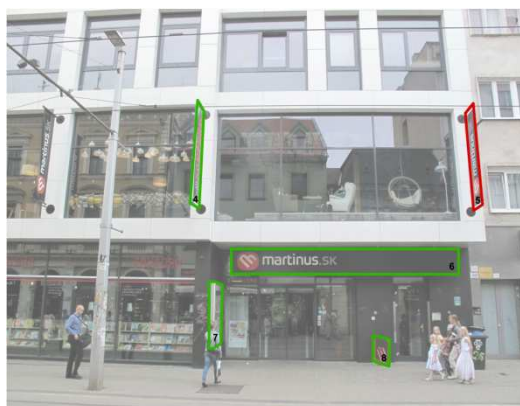
V niektorých prípadoch bolo potrebné stanoviť odporúčané riešenia, ktoré by prednastavili charakter umiestňovania prvkov už v koncepčnom štádiu navrhovania reklamných stavieb.

- navrhovať reklamu ako integrovanú súčasť architektúry.
- na jednej fasáde môže mať jedna prevádzka viac reklamných zariadení, ale môže mať maximálne len jeden kus konkrétneho typu reklamného zariadenia tak, aby nositeľom tej istej informácie nebolo viacero rovnakých zariadení (2 vývesné štíty a pod).
- ak sa vo dvore objektu nachádzajú prevádzky, ktorými je na dvorové fasády stavby umiestňovaná reklama a vzhľadom na to, že tieto dvorové fasády sú viditeľné z verejného/uličného priestoru, vzťahujú sa na ne tie isté princípy regulácie reklamy ako na uličných fasádach.

4. Pozitívne príklady

V parteri Obchodnej ulice sa ale už aj dnes nachádzajú koncepčne vhodne vyriešené reklamné prvky. Nasledujúci zoznam predstavuje príklady realizácií na Obchodnej ulici, na ktorých je v zásade pozitívne spracovaný systém reklamy a môže poslúžiť ako inšpiračný zdroj pri návrhoch reklamy v budúcnosti.

Obr. 7 - 16. Zľava – doprava. Pozitívne príklady fasádnych riešení. Zdroj: MÚOP, Foto: PhDr. Jana Hamšíková

- Obchodná 6 (Zlatý Jeleň) – príklad návrhu reklamy na modernej architektúre s dvorom resp. priechodom, kde sa predpokladá kumulácia reklamných prvkov
- Obchodná 10 (Slovenka + Bagel) - príklad návrhu reklamy na architektúre moderny
- Obchodná 20 (VÚB) - príklad návrhu reklamy na modernej architektúre
- Obchodná 26 (Martinus) - príklad návrhu reklamy na novostavbe
- Obchodná 24 (Carpisa) - príklad návrhu reklamy na architektúre moderny
- Obchodná 40 (Ozeta) - príklad návrhu reklamy na historickej architektúre
- Obchodná 33 (Svet blúzok) – príklad návrhu reklamy na historickej architektúre
- Obchodná 49 (Camaieu) - príklad návrhu reklamy na modernej architektúre
- Obchodná 57 (Slovenská Sporiteľňa) - príklad návrhu reklamy na historickej architektúre
- Obchodná 64 (ÚĽUV) - príklad návrhu reklamy na historickej architektúre, ktorá je sídlom kultúrnej inštitúcie

5. Manuál pre návrh reklamy

Súčasťou materiálu je aj jednoduchý manuál, obsahujúci kroky, ktoré musí žiadateľ o umiestnenie reklamy podniknúť, aby konal v súlade s návrhom regulatívov:

1.krok – zásada „jedna fasáda / jeden koordinátor“: Najväčšia miera chaosu pri reklamách je spôsobená tým, že sa jedná nekoordinovane a každý žiadateľ (nájomník resp. prevádzka) koná individuálne, bez ohľadu na priečelie ako celok. Za stav objektu je z hľadiska stavebného ako aj pamiatkového zákona zodpovedný majiteľ (prípadne správca ako prenesená povinnosť), preto on musí koordinovať túto činnosť a on musí nájomníkom určiť, čo je dovolené alebo nie je dovolené urobiť.

2.krok – zásada „riešiť vždy celú fasádu“: Majiteľ zabezpečí prípravu komplexného návrhu reklám na fasáde. Opiera sa pritom o horeuvedený návrh regulatívov a konzultovať ho v procese prípravy môže na Mestskom ústave ochrany pamiatok v Bratislave (Uršulínska 9).

3.krok–pamiatkári: Návrh osadenia reklám na priečelí objektu je potrebné konzultovať na Krajskom pamiatkovom úrade Bratislava, ktorý sa k tejto problematike vyjadruje z hľadiska existencie pamiatkovej zóny. Po zapracovaní pripomienok je treba návrh s potrebnými prílohami podať do podateľne KPÚ. Až po obdržaní súhlasného stanoviska by sa mal žiadateľ obrátiť na stavebný úrad.

4.krok – stavebný úrad: Stavebný úrad mestskej časti Staré Mesto sa k reklamám vyjadruje na základe stavebného zákona. Novelizáciou stavebného zákona zo začiatku roka 2015 sa vniesol do schvaľovania reklamných stavieb nový systém s jasnými pravidlami. Žiadosti na odsúhlasenie reklám je potrebné podať na stavebnom úrade. Proces schvaľovania sa urýchlí, keď bude k žiadosti pripojené kladné stanovisko Krajského pamiatkového úradu BA (3.krok).

5.krok – realizácia: Výroba reklamy nasleduje až po ukončení schvaľovacieho procesu. Reklama sa nikdy nemá zadávať do výroby pred jej schválením.

7. Záver

Zámerom vypracovaného materiálu je dať návod a pomôcť všetkým subjektom zainteresovaným v procese odstraňovania reklamy, nie diktovať priebeh či určovať spôsoby tohto procesu. Zo spoločenského hľadiska je najefektívnejším návodom vychovávať samotných majiteľov, prevádzkovateľov k povedomiu pochopiť, že len do kultivovaného a kultúrneho prostredia prídu ľudia nakupovať a tráviť svoj voľný čas. Cieľom je, aby iniciatíva vychádzala priamo od umiestňovateľov

reklamných stavieb, čo by pomohlo k zefektívneniu, sprehľadneniu a zrýchleniu povoľovacieho procesu. To bude, spolu s ďalšími intervenciami, v konečnom dôsledku viesť k ozdraveniu výrazu samotnej ulice a posilneniu charakteru pulzujúcej, ale kultivovanej bratislavskej nákupnej štvrte. V prípade úspešného pokračovania Projektu regulácie reklamy na Obchodnej ulici by sa v ideálnom (snáď nie zidealizovanom) prípade mohol stať pilotným pre dlhodobý zámer mesta bojovať s vizuálnym smogom a jeho model postupne aplikovať aj v iných prípadoch problematických ulíc v bratislavskom Starom Meste.

Bibliografia

- [1] Zásady ochrany pamiatkového územia. Pamiatková zóna Bratislava – centrálna mestská oblasť. Bratislava: KPÚ Bratislava, 2015. [cit. 15. 8. 2016]. Dostupné na: <http://www.pamiatky.sk/sk/page/zasady-ochrany-pr-bratislava>.
- [2] Tamže, s. 61 – 62.
- [3] Million Dollar Street; ***O*B*C*H*O*D*N*Á***. [cit. 15. 8. 2016]. Dostupné na: <http://mestskezasahy.sk/95/sk/projects/>.
- [4] STACHO, Ľubo: Obchodná. Bratislava: Slovart, O. K. O. 2014. 400 s. ISBN 9788088805144
- [5] Obchodná – zbúrať, prestavať, dostavať. Bratislava: Vydavateľstvo STU, 2016. ISBN 978-80-227-4594-9. Dostupné na: https://issuu.com/vh01/docs/obchodn___01/1?e=25488426/30000297
- [6] PAULINY, Pavol: Reklama stváranie obchodnej funkcie v historických mestských štruktúrach (determinanty regulácie a novej tvorby). Bratislava, 2010. Dizertačná práca.
- [7] Viac info na: <http://www.obchodnaulicaaokolie.sk/o-nas/> [cit. 15. 8. 2016].
- [8] Havelská, P., Marko, I., Sidorová, M.: Obchodná ulica, Bratislava. Socio-ekonomický výskum. Marko&Placemakers. Londýn, 2015. s. 5. [cit. 15. 8. 2016]. Dostupné na: <http://obchodnaulicaaokolie.sk/studia2015/#form>
- [9] Spracované podľa mapového portálu katastra nehnuteľností: <http://mapka.gku.sk/mapovyportal/>
- [10] Zásady ochrany pamiatkového územia. Pamiatková zóna Bratislava – centrálna mestská oblasť. Bratislava: KPÚ Bratislava, 2015. s. 136. [cit. 15. 8. 2016]. Dostupné na: <http://www.pamiatky.sk/sk/page/zasady-ochrany-pr-bratislava>.
- [11] Zákon č. 50/1976 Zb. Zákon o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon). druhá časť - stavebný poriadok - oddiel 1 - základné ustanovenia - § 43 – Stavba. [cit. 15. 8. 2016]. Dostupné na: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/1976-50>
- [12] Materiál je dostupný k nahliadnutiu na Mestskom ústave ochrany pamiatok (Uršulínska 9, Bratislava), prípadne po kontaktovaní je k dispozícii aj v elektronickej podobe. Materiál bude v dohľadnej dobe publikovaný aj na webovej stránke organizácie: <http://www.muop.bratislava.sk>

Regulation of advertisment on Obchodná Street in Bratislava – passportization and solution proposal

Ing. arch. Anna GONDOVÁ, PhDr. Ivo Štassel

FA STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava

MÚOP, Uršulínska 9, 811 01 Bratislava

Abstract

Problematic situation in the matter of advertisement signs, is intensifying and becoming searing problem in Bratislava and in the rest of Slovakia as well. Especially crucial case is Obchodná Street in Bratislava. Submission is introducing the document, that was developed by the Municipal Monument Preservation Institute (MÚOP) in Bratislava (expter organisation of the capial city – Bratislava). This is on one hand passportization of the current state of the Obchodna streetfronts, on the other hand propose a solution in sense of regulation of the advertisement signs on each of the streetfront facade on the Obchodná street. Document came into existence as a reaction on the direct demand from the municipality. After the discussion with representatives of two important subjects – city district of Bratislava – Staré mesto (building office) and Regional monuments board Bratislava, the capitol city became the main initiator, that can provide relevant documentation to both of the offices, that are necessary for things to be held in more active a faster mean.

Key words: Bratislava, Obchodná Street, advertisement signs, passportization, Obchodná ulica a okolie o. z.

BARDKONTAKT 2016

OBJEKTÍVNA HODNOTA VERZUS SUBJEKTÍVNE ROZHODOVANIE

Ing. Katarína Šimončíčová

občianka, Dulovo nám. 4, 821 08 Bratislava, simoncicova.sen@gmail.com

Objektívna hodnota verzus subjektívne rozhodovanie

Ing. Katarína Šimončíčová

občianka, Dulovo nám. 4, 821 08 Bratislava, simoncicova.sen@gmail.com

Abstrakt

Článok je odozvou častej skúsenosti: Keď sa profesionalita a zodpovednosť rozchádzajú, nastávajú škody a nenávratné straty kultúrneho dedičstva. V príspevku som sa zamerala na tie príklady industriálnych objektov, u ktorých boli odborníkmi uznané ich pamiatkové hodnoty. Napriek tomu neboli vyhlásené za kultúrne pamiatky, čím sa umožnilo ich zbúranie. Na záver odporúčam riešenia, ktoré by mohli subjektívne rozhodovanie, napriek objektívnym hodnotám, eliminovať, minimálne sťažiť.

Kľúčové slová: pamiatkový zákon, industriálne pamiatky, kultúrne dedičstvo, správny poriadok, PKO, Cvernovka, Stein, keltsko-rímske nálezy na bratislavskom hrade

1. Úvod

Kritériá používané na vyhodnotenie pamiatkovej hodnoty hnutelného alebo nehnuteľného diela sú zadefinované v pamiatkovom zákone, uvedené v metodických pokynoch pamiatkových úradov alebo napr. v pokynoch pre správu a údržbu pamiatky zo strany vlastníka a inde. Ide o vyjadrenie podmienok, ktoré nie sú len orientačné, ale záväzné, teda určujúce. Súhrn takých oporných bodov, ktoré musí objekt vytipovaný na zápis do zoznamu nehnuteľných pamiatok, a tým na pamiatkovú ochranu, spĺňať: „Pamiatková hodnota je súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umelecko-remeselných hodnôt...” (§ 2 ods. 2 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu, ďalej len „pamiatkový zákon“). Vytipovaný objekt by mal byť významným dokladom historického vývoja spoločnosti, jej spôsobu života a prostredia od najstarších čias po súčasnosť. Prejavom tvorivej práce človeka v rôznych odboroch ľudskej činnosti...

Keďže sa chcem sústrediť na záchranu nehnuteľných objektov, myslím tým architektonické a stavebno-technické diela a poukázať na ich problematiku ochrany, dovoľm si ďalšiu citáciu sformulovanú pamiatkarmi (t. j. pracovníkmi pamiatkových úradov), a síce charakteristiku stavebnej pamiatky: „Nehnuteľná kultúrna pamiatka je daná svojou hmotovou skladbou a jedinečným riešením usporiadania jednotlivých hmôt a priestorov. Má konkrétne konštrukčné, technické a prípadne aj výtvarné riešenie, ktoré je súčasťou jej hodnôt.

Z daných citácií je určite každému zrejmé, a teda aj pamiatkarom, aké nároky sa používajú pri stanovení pamiatkových hodnôt. Čo všetko musí stavba spĺňať, aby sa vôbec mohla uchádzať o „titul“ pamiatka a ušlo sa jej miesto v Ústrednom zozname pamiatkového fondu SR (ÚZPF). Laik by povedal, že tieto exaktne sformulované nároky sú nespochybniteľné. Možno povedať, že súbor týchto určujúcich kritérií definuje objektívnu hodnotu, teda nespochybniteľnú pamiatkovú hodnotu objektu (známu v dobe skúmania a sumarizovania) a v procese jeho vyhlásenia za pamiatku by nemalo nič stáť v ceste. Všetko je v rámci „pamiatkarskej“ metodiky presne zadefinované, vyargumentované a zavedené do rodného listu pamiatky. Tendenčnosť hodnotenia je vylúčená, pretože historické a umelecké hodnoty sú konštanty a nedajú sa zmanipulovať. Čo je staré, zostane starým, čo je cenné bude cenným, čo je výnimočné, aj v budúcnosti takým ostane a takto by sme mohli bod po bode

pokračovať. Teda, čo je objektívne hodnotné, myslí sa tým hodnotné po každej stránke, zostane hodnotným. Zvlášť, keď k tomuto názoru dospeje naslovovzatý, kvalifikovaný špecialista, odborník v danej problematike a ešte aj uznávaná autorita. Vynesený verdikt je nespochybniteľný a vyhodnotený objekt sa raz pre vždy stáva pamiatkou.

2. Je to naozaj tak?

O tom, že legislatíva a metodika podporuje záchranu kultúrneho dedičstva, niet pochyb. Legislatíva je prísna, metodika exaktná, teda s pamiatkovým fondom, jeho ochranou, údržbou a rozširovaním by nemal byť problém. Lenže na záchranu a ochranu kultúrneho dedičstva vplývajú aj ďalšie faktory: spoločnosť a človek. No a v spoločnosti, kde ochrana kultúrneho dedičstva nepatrí medzi priority a kde odbornosť dopláca na názorovú flexibilitu človeka, dochádza k vytvoreniu špecifického druhu pamiatky-nepamiatky. Ako vzniká? Jednoducho. Vytipovaný objekt sa zhodnotí podľa sformulovaných kritérií a v prípade, že sa dokáže a preukáže jeho pamiatková hodnota, pamiatkový úrad ho vyhlási za „nepamiatku“. Tých príkladov je viac ako dosť. Objektívnu hodnotu nahradia subjektívne kritériá. Je to nevídaný jav, ale v slovenskej pamiatkarčine častý. Zvlášť pokiaľ ide o objekty vo vlastníctve developerov či štátnych inštitúcií.

Je pravdou, že sa ako každý človek môžeme myliť, ale rovnako viem mať aj pravdu. A v prípade mojej argumentácie mi príklady z praxe potvrdzujú túto subjektívnosť rozhodnutí.

3. Pravda prvá – Park kultúry a oddychu v Bratislave (PKO)

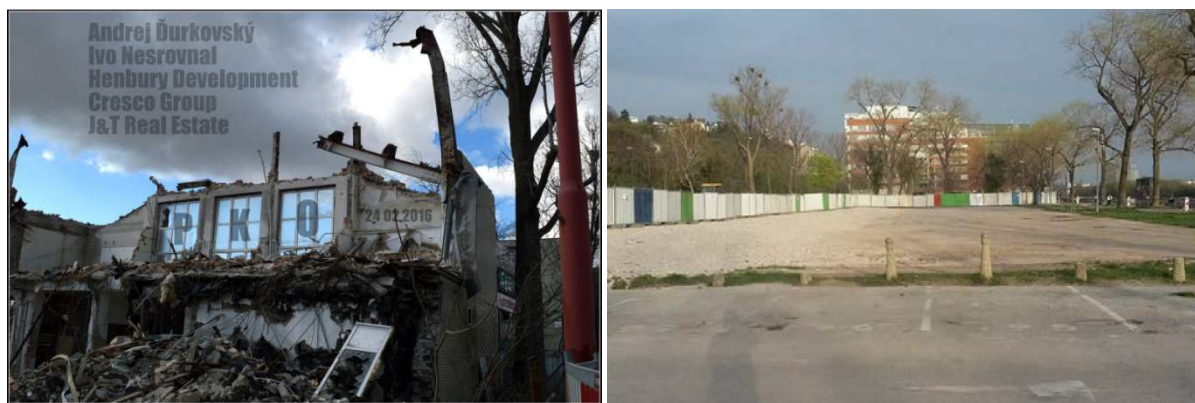
Medzivojnový výstavný areál jediný svojho druhu na Slovensku, špecifické voľnočasové mestské centrum sa netransparentnou zmenou vlastníckych vzťahov ocitlo v ohrození. Jeho likvidáciu podporovali argumenty poukazujúce na jeho nízku estetickú hodnotu, stupeň opotrebovanosti, nefunkčnosť, zastaralosť a pod. O tom, že to bolo zavádzajúce, nepochybovali len nezainteresovaní, laici, ale aj odborníci. Architekti a pamiatkari. A tak objekt podrobili všeobecne platným metodickým kritériám. Park kultúry a oddychu vyšiel z hodnotenia ako architektonicky a historicky zaujímavý súbor budov, komplex s originálnym urbanistickým zakomponovaním, objekty s progresívne riešenou konštrukciou, tvoriaci súčasť historickej panorámy mesta (V. Kapišinská, M. Orosová, PÚ SR, 2010). Po každej stránke spĺňal kritériá kladené na zapísanú pamiatku a ochranu. Lenže materiál vypracovaný odborníkmi Pamiatkového úradu SR (PÚ SR) bol, napriek objektívne preukázaným pamiatkovým hodnotám, tým istým pamiatkovým úradom spochybnený a priznané pamiatkové hodnoty boli objektu nepriznané. A tak záväzné objektívne hodnoty nahradili subjektívne kritériá. Ako je to možné? Nuž, odborník by povedal, že z metodického hľadiska nikto nepochybil. Aj keď sú pamiatkové hodnoty preukázané, ich uznanie je podmienené subjektívnym názorom metodika pamiatkového úradu. A keďže úrad má okrúhlu pečiatku, je názorová korekcia zamestnanca – metodika oprávnená a teda svoj názor alebo názor iných má právo korigovať. O to viac, ak je to požiadavka spoločnosti, od ktorej závisí existencia inštitúcie.

Za zachovanie PKO bojovali občania vyše 10 rokov, petíciou (vyše 12 tisíc podpisov), rôznymi akciami (verejné diskusie, workshopy, návrhy na riešenie celého nábrežia, odborné články, podnet na PÚ SR na vyhlásenie za národnú kultúrnu pamiatku...).

Dňa 10. 12. 2015 odovzdalo 28 bratislavských poslancov túto mestskú budovu súkromnej spoločnosti za 50 centov, primátor mesta svoj podpis pod toto uznesenie pridal. Potupným spôsobom pripravili verejnosť o jedinečný kultúrny stánok, bez náhrady. Dňa 25. 2. 2016 padla posledná stena, dnes je na mieste budovy PKO parkovisko (obr. 1, 2).

Obr. 1: Vľavo: vestibul PKO, Bratislavské jazzové dni, 2009. V strede: podpisovanie petície za zachovanie PKO. Vpravo: Happening pred PKO, na obr. Ing. arch. Igor Thurzo.
Zdroj: archív Bratislava otvorene (BAO).

Obr. 2: Vľavo: Stav PKO dňa 24. 1. 2016, na druhý deň padla posledná stena. Vpravo: Toto ostalo z PKO – parkovisko. Zdroj: archív BAO

4. Pravda druhá: Bývalá Uhorská cvernová továreň (areál Cvernovka)

V roku 2007 bol na Ministerstvo kultúry SR (MK SR) podaný návrh od PÚ SR na zapísanie štyroch objektov bývalej Uhorskej cvernovéj továrne v Bratislave, postavenej v rokoch 1903 – 1912, do ÚZPF, ktorý vypracovala PhDr. J. Šulcová z PÚ SR a PhDr. V. Obuchová, CSc. z Mestského ústavu ochrany pamiatok, Bratislava (MÚOP). Z celého priemyselného areálu boli navrhnuté štyri objekty: farbiareň, úpravňa, strojovňa a hlavný výrobný objekt – pradiareň. Autorky navrhli objekty, ohraničujúce areál, čím by sa mohli neskôr chrániť aj stavby v jeho vnútri, ktoré majú rovnaké pamiatkové hodnoty. Po nesúhlase vtedajšieho vlastníka bola za národnú kultúrnu pamiatku (NKP) vyhlásená iba jedna budova – pradiareň.

V januári 2012 bolo na NKP navrhnutých 7 objektov odborníkmi z Fakulty architektúry STU a Klubu ochrany technických pamiatok (KOTP). PÚ SR nezačal ani konanie, neuznal nové skutočnosti. Napr. dôležitú skutočnosť, že po zbúraní viacerých industriálnych budov a areálov v Bratislave, zostal areál Cvernovky jediným zachovaným uceleným svedkom industriálnej vyspelosti Slovenska na začiatku 20. storočia, čím sa zvýšila jeho nepriama hodnota. V júni 2012 boli zbúrané 2 objekty – farbiareň a mechanická dielňa. V júli 2016 padla zámočnícka dielňa a vnútro areálu je pripravené na dočasné parkovisko (obr. 3).

Obr. 3: Vľavo: Na mieste mechanickej dielne je parkovisko, v pozadí modrý objekt už dnes neexistujúcej zámočníckej dielne. Zdroj: Ing. arch. Katarína Šimončíčová, PhD. Vpravo: Vnútro areálu Cvernovky pripravované na dočasné parkovisko, august 2016. Zdroj: Martin Lipták.

5. Pravda tretia: Pivovar Stein

Bratislavský pivovar Stein z roku 1871 zavreli v roku 2007 a výrobu piva presunuli do obce Vyhne. Po treťom najväčšom pivovare v Československu a najväčšom na Slovensku tak zostali opustené priestory.

PÚ SR v roku 2010 vyhlásil tri objekty (varňa so silom, kvasiareň a ležiacke pivnice) za národné kultúrne pamiatky, Ministerstvo kultúry však zrušilo jeho rozhodnutie vzhľadom na námietky účastníkov konania preto, že pivovar bol v konkurze.

V r. 2013 vyhlásil PÚ SR 4 objekty za NKP (varňa so silom, kvasiareň, ležiacke pivnice, strojovňa s vodnou vežou, autori návrhu: A. Németh a kol.). Po odvolaní nového vlastníka MK SR ponechalo iba jeden objekt (kvasiareň) ako NKP.

V júli 2013 dalo združenie KOTP podnet na vyhlásenie 9 objektov z tohto areálu za NKP, okrem tých štyroch, o ktorých v tom čase konal PÚ SR, na ďalších 5 objektov. PÚ SR konanie nezačal (obr. 4).

Obr. 4: Areál Steinu, v pozadí jediný vyhlásený objekt za NKP – kvasiareň. Vpravo: Aj do bývalého pivovaru Stein nastúpili bagre, leto 2014. Zdroj: archív Ing. arch. Katarína Šimončíčová, PhD.

6. Pravda štvrtá – Bratislavský hrad

Tento príklad je eklatantným dôkazom pamiatkarskej flexibility. O tom, že pamiatková obnova niekdajšej hradnej ruiny má od začiatku novej komplexnej obnovy v niektorých momentoch pomýlenú metodiku, možno diskutovať. Tá realizovaná vyhovuje garnitúre, ktorej objekt slúži. Ukážkou konfrontácie objektívnej hodnoty a subjektívnych kritérií pre rozhodovanie o výsledku je objav rímskej stavby v areáli hradu. Je to jeden z najväčších kameňov sváru v dnešnej dobe, aký

vykopali odborníci v dejinách pamiatkovej starostlivosti. A zrejme nielen na Slovensku. Z pohľadu archeológov a prizvaných zahraničných pamiatkarov ide o objav, ktorého historická hodnota presahuje hranice Slovenska, z umeleckého hľadiska ide o jednu z najpozoruhodnejších a ojedinelo zachovaných mozaikových dlažieb, nález svojím významom prepisuje históriu (nielen) mesta, poklad keltských mincí je najväčším pokladom svojho druhu, aký bol nájdený, archeologické nálezy poukazujú na mimoriadny význam hradnej akropoly... takto by som mohla pokračovať v citovaní splnených metodických kritérií aplikovaných na nález vytipovaný za pamiatku a napriek názoru renomovaných odborníkov dokázal pamiatkový metodik úradu spochybniť objektívne dokázané a vydokladované hodnoty. Na posúdenie pamiatkových hodnôt a významu archeologických nálezov použil subjektívne kritériá. Postup sa bežne používa, je dovoľený a tolerovaný. A aj nespochybiteľný. Prečo? Pretože ako nevyvrátiteľný argument slúži okrúhla pečiatka úradu. A proti tej nemá objektívna hodnota žiadnu šancu presadiť sa.

Ak sa hrad obnovoval do dôb tereziánskych, potom nerozumiem stavbe podzemných garáží, navyše ktorá zničila mnohé unikátne archeologické nálezy. Ak sa okolo kamufláže barokovej záhrady znovu vybudoval múr, ktorý tam bol v časoch Márie Terézie a v tých časoch mal svoj účel, dnes nemá, boli tam aj tie garáže?

Chcem veriť, že raz úradní pamiatkari priznajú, že pochybili, keď dovolili zničiť keltské hradisko a povolili výstavbu podzemných garáží (obr. 5).

Obr. 5: Vľavo: Keltsko-rímsky múr, dlhý 17 m, ktorý bol súčasťou Akropoly v priestoroch bratislavského hradu. Vpravo: Zničené skalné podlažie pod múrom kvôli vjazdu do garáží. Zdroj: archív skupiny SOS Bratislavský hrad!

7. Pravda piata – legislatíva

Považujem platnú legislatívu o. i. za objektívnu hodnotu. Nie je mi ľahostajné, ak sa zákony niekedy subjektívne vykladajú, resp. ak sa nedodržiavajú. Uvediem 2 príklady:

1. Podľa § 18 ods. 2 zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (ďalej len správny poriadok) *konanie je začaté dňom, keď podanie účastníka konania došlo správneho orgánu príslušnému vo veci rozhodnúť. Pokiaľ sa konanie začína na podnet správneho orgánu, je konanie začaté dňom, keď tento orgán urobil voči účastníkovi konania prvý úkon.*

To znamená, že ak dôjde podnet (od právnickej alebo fyzickej osoby) na zápis objektu do zoznamu NKP na správny orgán (PÚ SR), podľa môjho názoru konanie začína dňom doručenia podnetu. Skutočnosť je však taká, že Pamiatkový úrad začína konanie vždy z vlastného podnetu, aj vtedy, ak mu bol doručený podnet. Ak by bola platná legislatíva dodržaná, konanie by začalo dňom doručenia podnetu, mohli byť viaceré objekty, o ktorých hovorím vyššie, možno dodnes zachované (PKO, Cvernovka, Stein, keltské nálezy na hrade, ale aj Kablo – obr. 6, ai.), keďže podľa pamiatkového zákona (§ 2 ods. 1) *za pamiatkový fond sa považujú aj veci, o ktorých sa začalo konanie o vyhlásenie za kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny.*

2. Podľa § 3 ods. 6 správneho poriadku sú správne orgány povinné na úradnej tabuli správneho orgánu, na internete, ak majú k nemu prístup, prípadne aj iným vhodným spôsobom zrozumiteľne a včas informovať verejnosť o začatí, uskutočňovaní a o skončení konania vo veciach, ktoré sú predmetom záujmu verejnosti alebo o ktorých to ustanovuje osobitný zákon. Pritom sú povinné ochraňovať práva a právom chránené záujmy účastníkov konania a iných osôb. Úradná tabuľa správneho orgánu musí byť nepretržite prístupná verejnosti.

To znamená, že každé správne konanie podľa pamiatkového zákona má byť zverejnené na internete (a na úradnej tabuli úradu), jeho začatie a skončenie, teda rozhodnutie úradu vo veci. Jedná sa vždy o verejný záujem (Ústava SR).

Obr. 6: Vľavo: Bývalá budova Kablo. Zdroj: Roman Delikát. Vpravo: Čo ostalo z Kablovky po jej zbúraní 12. januára 2008. Zdroj: Bratislavské noviny.

Navrhujem novú úpravu pamiatkového zákona: podobne, ako je to v zákone o ochrane prírody a krajiny, aj podľa pamiatkového zákona by mali mať občianske združenia právo byť účastníkmi správnych konaní. Ochrana kultúrneho dedičstva, rovnako ako ochrana životného prostredia, je verejným záujmom (Ústava SR).

8. Záver

V Bratislave už takmer neexistuje historické industriálne dedičstvo. Kde je chyba?

Pamiatkové úrady pritom majú odborný potenciál chrániť dedičstvo. Ale systém zrejme nefunguje dôsledne. Prečo?

Verejnosť je laická, ale má právo sa pýtať, nielen preto, že z Ústavy SR (čl. 44 ods. 2) je povinnosťou každého chrániť a zveľaďovať životné prostredie a kultúrne dedičstvo. Majú pamiatkové úrady silu chrániť dedičstvo (zápisom) alebo len na hrane zákona vyhovujú investorom a na suverenitu nie je priestor?

The objective value versus subjective decisions

Ing. Katarína Šimončíčová

občianka, Dulovo nám. 4, 821 08 Bratislava, simoncovova.sen@gmail.com

Abstract

The article reflects the frequent experience: damage and irreversible losses of cultural heritage occur when professionalism and responsibility diverge. The focus was put on those examples of industrial architecture, which heritage values have been recognised by experts. Despite that, they have not been declared as National cultural monuments, which was followed by their demolition. At the end I am proposing solutions, which could eliminate the subjective decisions, or at least make them more difficult.

Key words: industrial heritage, culutral heritage, legislation, PKO, Cvernovka, Stein, Bratislava Castle

BARDKONTAKT 2016

OBNOVA SYNAGÓGY V LUČENCI

Mgr. Andrea Moravčíková

Krajský pamiatkový úrad Banská Bystrica, pracovisko Lučenec, Nám. republiky 26, 984 01
Lučenec, andrea.moravcikova@pamiatky.gov.sk

Obnova Synagógy v Lučenci

Mgr. Andrea Moravčíková

Krajský pamiatkový úrad Banská Bystrica, pracovisko Lučenec, Nám. republiky 26, 984 01 Lučenec,
andrea.moravcikova@pamiatky.gov.sk

Abstrakt

Obnova neologickej lučeneckej synagógy realizovaná v druhom polroku roka 2015 priniesla mnohé otázky, s ktorými sa metodik obnovy zriedkavo stretne. Najdôležitejšia myšlienka ešte pred stanovením rozsahu, spôsobu a nastavenia podmienok obnovy z hľadiska zachovania pamiatkových hodnôt bolo vysporiadanie sa so zmenou funkcie. Ak mala byť národná kultúrna pamiatka zachránená pre budúce generácie museli investor, projektant, metodik obnovy a realizátor spolupracovať a promptne reagovať na nové skutočnosti. Výsledkom úzkej spolupráce a hodín konzultácii je výsledné dielo, idea obnovy synagógy, o ktorú sa oplatilo bojovať. Obnovená synagóga je synonymum cesty, ktorá znamená cieľ. Každý krok metodika obnovy v boji s ekonomickými možnosťami, technickými normami, nárokmi zákonov požaduje profesijnú zodpovednosť účastníkov konania. Preto osud obnovy vždy stojí v našich rukách.

Kľúčové slová: obnova, synagóga, Lučenec

1. Z histórie Synagógy v Lučenci

V publikácii D. Kollára venovanej synagógam na Slovensku sa píše: *Za najväčšou synagógou na Slovensku sa musíme vydať do srdca Novohradu – Lučenca. Napriek tomu, že je obklopená panelákmi a chátami, pôsobí ohromujúcim dojmom.* V súčasnosti tento citát ešte stále platí, našťastie už bez slova *chátami*.

Synagóga ako centrum náboženského a verejného života židovskej obce mala pôvodne tri funkcie – bola miestom náboženských obrádov, školou náboženských zákonov a miestom verejných rokovaní. Pokiaľ nie je v stavbe prítomná Tóra a nevykonávajú sa v nej náboženské úkony, už nie je posvätným miestom. Výstavba, hierarchické usporiadanie či vybavenie je prísne tradičné a predpísané náboženským zákonom, halachou.

31. marca 1924 začala výstavba súčasnej neologickej synagógy v Lučenci asanáciou staršej synagógy postavenej v roku 1863. Túto skutočnosť dokladá nález dobových artefaktov – mincí objavený v sklenej nádobe umiestnenej v kamennej schránke v základoch staršieho objektu. Vypracovaním projektu poverili Leopolda Baumhorna, *staviteľa krásnych synagóg v Uhorsku*. Synagóga v Lučenci je jeho poslednou veľkolepou realizáciou, ale synagógou v Segedíne, ktorá je Baumhornovým vrcholným dielom, architekt naplnil všetky invencie inšpirované orientálnou architektúrou, naplno rozvinul architektonickú a dekoratívnu tvorivosť. Preferovaný okázalý orientálny princíp „horror vacui“ (strach z prázdnoty) v Lučenci skromne zjednodušil do menej zdobnej architektonickej podoby. Synagóga stála 1 400 000 Kčs a jej výstavba trvala necelých 18 mesiacov. Slávnostne ju odovzdali do užívania židovskej náboženskej obce 8. septembra 1925. Tragický osud židovskej komunity v Lučenci na sklonku druhej svetovej vojny mal priamy dopad na osud stavby. V priebehu roka 1948 ponúkla Židovská náboženská obec v Lučenci synagógu mestu Lučenec na predaj, ten sa realizoval v decembri 1948. Z tohto obdobia sa zachovali podrobné zamerania a výkresy exteriéru, interiéru stavby so zakreslením mobiliáru. Autorom zameraní a grafickej dokumentácie bol mestský technický radca Ing. Pohronský. V tom období mala synagóga kapacitu 600 sedadiel pre mužov a 442 sedadiel pre ženy. Na ženskej empore boli nad časťou foyeru sedadlá na stupňovitých plošinách. Niektorí autori omylom toto zameranie uvádzajú ako originály

projektov L. Baumhorna. Osud synagógy negatívne ovplyvnilo dianie v rokoch 1948 až 1980, keď sa využívala ako sklad a bola vo veľmi zanedbanom stave. Osud synagógy mohol byť spečatený v roku 1982, keď bola vyradená z ústredného zoznamu pamiatok a navrhovaná na asanáciu. Vďaka iniciatíve jednotlivcov bola v roku 1985 znovu zaradená do štátneho zoznamu kultúrnych pamiatok. V závere 20. storočia sa na stavbe realizovali len základné udržiavacie práce a väčšia investícia sa týkala výmeny strešnej krytiny.

2. Zásady a metodika obnovy synagógy

Prípravu rekonštrukcie komplikovali časté vlastnícke zmeny, exekúcie a konkurzní správcovia. Zmena nastala v roku 2012, keď nový vlastník prezentoval reálny záujem vytvoriť zo synagógy multifunkčné kultúrne centrum slúžiace širokej verejnosti. Krajský pamiatkový úrad Banská Bystrica stanovil na obnovu národnej kultúrnej pamiatky podmienky, za ktorých ju bolo možné rekonštruovať. Najdôležitejšie bolo dodržať hmotovo-priestorovú integritu pôvodného stavu, stabilizovať zachovanú stavebnú hmotu, architektonické prvky a detaily. Zásadnou podmienkou obnovy interiéru stavby bolo zachovanie pôvodnej pôdorysnej dispozície. Architekti sa museli vysporiadať s daným priestorom a zabezpečiť nevyhnutné podmienky na plynulú prevádzku. Prispôbením sa novej funkcii boli povolené niektoré zmeny tak, aby sa napríklad priestor severného schodiska dal využiť na doplnenie sociálnych zariadení. Ideovým predpokladom rekonštrukcie stavby bolo poznanie tvorby autora pôvodného projektu L. Baumhorna. Zvolila sa metóda umožňujúca zachovať originálny stav v prepojení fragmentov omietok, štukovej výzdoby a kamenných prvkov. Výsledkom mal byť výraz stavby pôsobiaci neroztriešteným, harmonickým dojmom.

3. Realizácia obnovy

Na základe historických fotografií sa určilo, že ako nová krytina bude použitá diagonálne kladená vlákno-cementová šablóna v sivej farebnosti. Dekoratívne sa odčlenila centrálna kupola vyskladaním obrazca lemujúceho obvod z antracitových šablón. Úžľabia a klampiarske detaily strechy sa vyhotovili z plechu v sivej farebnosti. Pôvodná zinková krytina sa zachovala na jednej vežičke západného priečelia a podľa nej sa vytvorila kópia druhej z titánzinkovej nezvetranej krytiny. Sekundárny vysoký sokel v exteriéri objektu, realizovaný pravdepodobne krátko po výstavbe, bol odstránený, čím sa obnovil pôvodný nízky sokel. Niektoré poškodené časti sa nahradili tvarovo a materiálovo podľa zachovaných originálov z umelého kameňa. Ostatné dekoratívne prvky z umelého kameňa boli v dobrom stave, len s drobnými mechanickými poškodeniami. Najdôležitejší prvok interiéru synagógy predstavuje svätostánok na ukladanie Tóry Áron ha kodeš, vybudovaný na východnej stene (mizrach) orientovanej smerom k Jeruzalemu. Architekti z torza svätostánku vytvorili samostatný celok, ktorý koncepčne uzatvára priestor sály a symbolizuje duchovné centrum synagógy. Pôvodnú zachovanú hmotu doplnili novými prvkami. Priehľadným líhaným sklom boli zvýraznené a doplnené funkčno-estetické detaily stánku Tóry. Výplne otvorov sú zvýraznené farebnými sklenenými tabuľami. Pôvodná štuková výzdoba sa nerealizovala z dôvodu fragmentárneho zachovania a zvolil sa metodický postup voľnejšieho, súčasného výtvarného stvárnenia. Zámerom záverečnej povrchovej úpravy bolo technológiou iluzívneho štukolustra vyzdvihnúť umelecký dojem novotvaru Áron ha kodeš a vytvoriť kontrast medzi ním a vertikálnymi stenami interiéru. Monochrómny interiérový stavby oživujú farebné prvky tvorené sklom, výrazná výplň kupoly a okenné výplne. Zachované pôvodné kovové rámy okien sa prezentujú ako mreže z exteriéru, za ne sa v interiéri vložili tzv. bezrámové okná s izolačným dvojsklom a novovytvorená identická kovová konštrukcia sa doplnila farebnými sklami. Keďže nebolo možné zrekonštruovať pôvodnú farebnosť a raster vitráže, z časového hľadiska sa pristúpilo k realizácii technológiou UV vytvrdzovania farieb na technické líhané sklo. Dekoratívno-technickým problémom sa v interiéri ukázala kupola. V rámci požiarneho odvetrania priestoru hlavnej sály určenej na zhromažďovanie, sa kupola musela zdvihnúť o niekoľko centimetrov, aby sa tu

mohli umiestniť výustky odsávania dymu v prípade požiaru. S tým prichádzali komplikácie súvisiace s vytvorením novej konštrukcie identickej podľa pôvodnej s drobnými úpravami prispôbenými existujúcej situácii. Technologický postup realizácie kupoly bol rovnaký ako pri okenných otvoroch. Po obvode interiéru hlavnej sály sa ako nový prvok umiestnil soklový dubový obklad. Okrem estetického hľadiska tvorí aj praktickú ochranu stien a vytvára odvetranie častí sokla zasiahnutých vzlianjúcou vlhkosťou. Vzhľadom na to, že ide o úplne nový prvok inšpirovaný Baumhornovým dielom v Segedíne, nebolo potrebné ho zvýrazňovať, preto bol farebne vyhotovený v bielo-sivom odtieni. Vstupné dvere boli vytvorené ako čiastočná kópia podľa historických fotografií a v dolnej časti dverí sa zrealizoval novodobý ochranný kovový sokel. Kvôli protipožiarnym predpisom pre zhromažďovacie priestory muselo byť na dverách aplikované tzv. protipanikové kovanie a nebolo možné vyrobiť kovania a kľučky dôstojné tohto objektu. Foyer od hlavnej sály oddeľujú novodobé sklené dvere vytvorené leptaním líhaného skla. V hlavnej sále sa na základe zachovaných vzoriek vytvorila podlaha z liateho terazza s dominantnou svetlosivou plochou s centrálnou osadenou kruhovou ružicou vytvorenou z kameňa. Obrázec je situovaný na mieste pôvodnej bimy, honosného čítacieho pultu, na ktorom sa čítala Tóra. Pochôdzne plochy v synagóge prezentujú pôvodné materiálové prvky, t. j. terazzo dlažbu a drevené dubové dosky rešpektujúce v maximálne možnej miere autentické vzory a systém kladenia. Vzhľadom na plánované nové funkcie stavby sa zachovalo jedno pôvodné schodisko na emporu v južnej časti, na ktorom sa zrekonštruovali schody z umelého kameňa a kovové zábradlie kopírovaním pôvodného. Z originálneho kovaného zábradlia schodiska ostala zachovaná len profilovaná stojka pri nástupe na schodisko. Koncepčný metodický zámer obnovy synagógy bol ustálený na prezentácii stavby v murive s dôkladným odstránením poškodených častí ložnej malty, po mechanickom očistení s následným zakonzervovaním muriva. Pred samotnou realizáciou boli odobrané vzorky na prieskum zasolenia a vlhkosti muriva. V maximálne možnej miere sa v interiéri zachoval systém zavesenej škrupinovej klenby a kupoly, ktorý bolo nutné spevniť. Povrchovo poškodené časti klenieb sa doplnili do stavu pod definitívnu štukovú povrchovú úpravu. Centrálna kupola sa po úroveň spodnej kružby zreštaurovala do finálnej podoby. Problematické sa javili vyústenia vzduchotechniky, ktoré nevhodne zasiahli do celkového estetického vyznenia klenieb nad emporami. Prepadnutá klenba nad foyerom sa vybuďovala do pôvodnej podoby. Vo foyeri sa obnovili štukové detaily a doplnil jednoduchý rovný strop. Projektovú dokumentáciu pozostávajúcu v roku 2013 z architektonickej štúdie, projektu pre stavebné povolenie a realizačného projektu vypracoval kolektív levicekej projekčnej kancelárie PROART zastrešenej Zsoltom Pappom. Zároveň so spracovaním realizačnej projektovej dokumentácie bol vykonaný reštaurátorský výskum a spracovaný návrh na reštaurovanie objektu synagógy kolektívom autorov Miroslavom Janštom, Rudolfom Borošom a Štefanom Siváňom. Výskumom sa podarilo zistiť rozsah sekundárnych zásahov a identifikovať najrozsiahlejšie poškodenia. V intenciách s požiadavkami ideového zámeru, zásadami reštaurovania, výsledkami analýz vzoriek a rešpektovaním podmienok pamiatkovej ochrany bol stanovený postup špecializovaných prác.

Po 89 rokoch a 101 dňoch od ukončenia výstavby synagógy sa vízia stala skutočnosťou. Mesto Lučenec oznámilo, že 1. júna 2015 sa začali realizovať práce na obnove. Práce prvej etapy obnovy sa uskutočnili do 31. decembra 2015, kolaudčné rozhodnutie bolo vydané dňa 29. decembra 2015. Vo verejnom obstarávaní, ktoré bolo niekoľkokrát napadnuté, úspešne obstála lučenecká firma Kolek s. r. o..

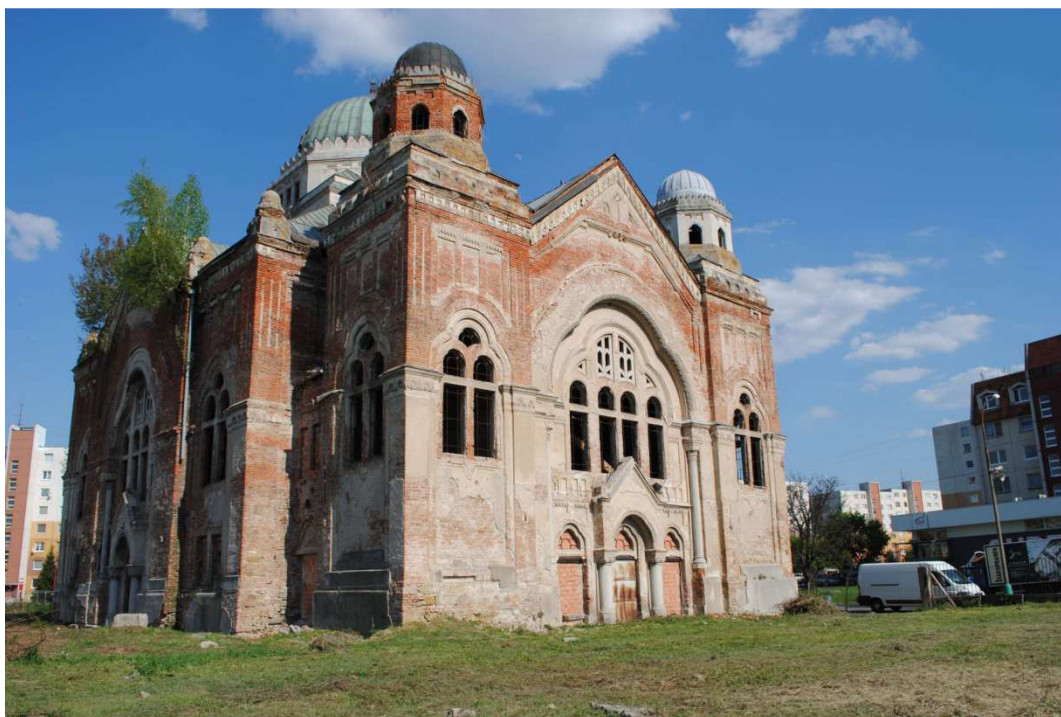
4. Poznatky a hodnotenie obnovy

Z veľkoryso koncipovanej celkovej obnovy nastavenej na zapojenie značných stavebných a reštaurátorských kapacít sa obnova viedla čiastkovo. Pretože prvá etapa obnovy musela byť ukončená kolaudáciou, prioritne sa realizovali stavebné rekonštrukčné práce. Špecializované práce na rekonštrukcii omietok a architektonického tvaroslovia, štukovej výzdoby a detailov z kameňa sú plánované v druhej etape.

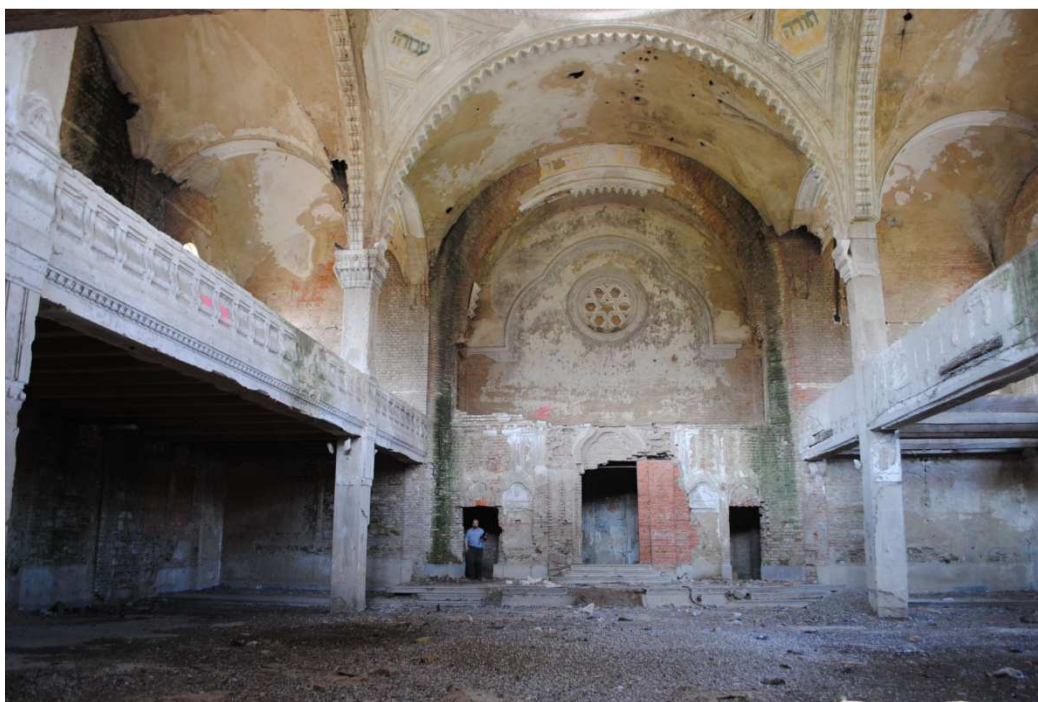

Synagóga si zhodou vzácných historických udalostí zachovala neobvykle vysokú mieru architektonickej, materiálnej a výtvarnej autenticity. Tieto hodnoty boli východiskovým potenciálom. Proces konzervácie synagógy vychádzajúci zo zložitých podmienok rekonštrukcie stavby sprevádzali neistoty, opakované utvrdzovania optimálnej obnovy a neustále overovania riešení každého detailu s vierou v úspešný koniec. Vôľou širšieho kolektívu, ktorý sa zúčastnil komplikovaného procesu, vzniklo výsledné dielo. Každý krok metodika obnovy v boji s ekonomickými možnosťami, technickými normami, nárokmi zákonov požaduje profesijnú zodpovednosť účastníkov konania. Individuality osobností aktérov obnovy sú určujúcim prvkom vedúcim k výslednému dielu. Kvalita procesu obnovy diela je závislá na invencii zúčastnených, na profesionálnej súčinnosti základného tímu a na kooperácii so širším okruhom spolupracovníkov, ktorí zdieľajú spoločné hodnoty, stotožňujú sa s cieľom, sú schopní svojou odbornosťou a skúsenosťami ju garantovať. Výsledné dielo bez fatálnych chýb je závislé na spolupráci s ľuďmi, ktorí sú ochotní pristúpiť k úlohe s rešpektom, uznávať authority a podľa svojich možností sa zapojiť do spoločného diela na profesionálnej úrovni.

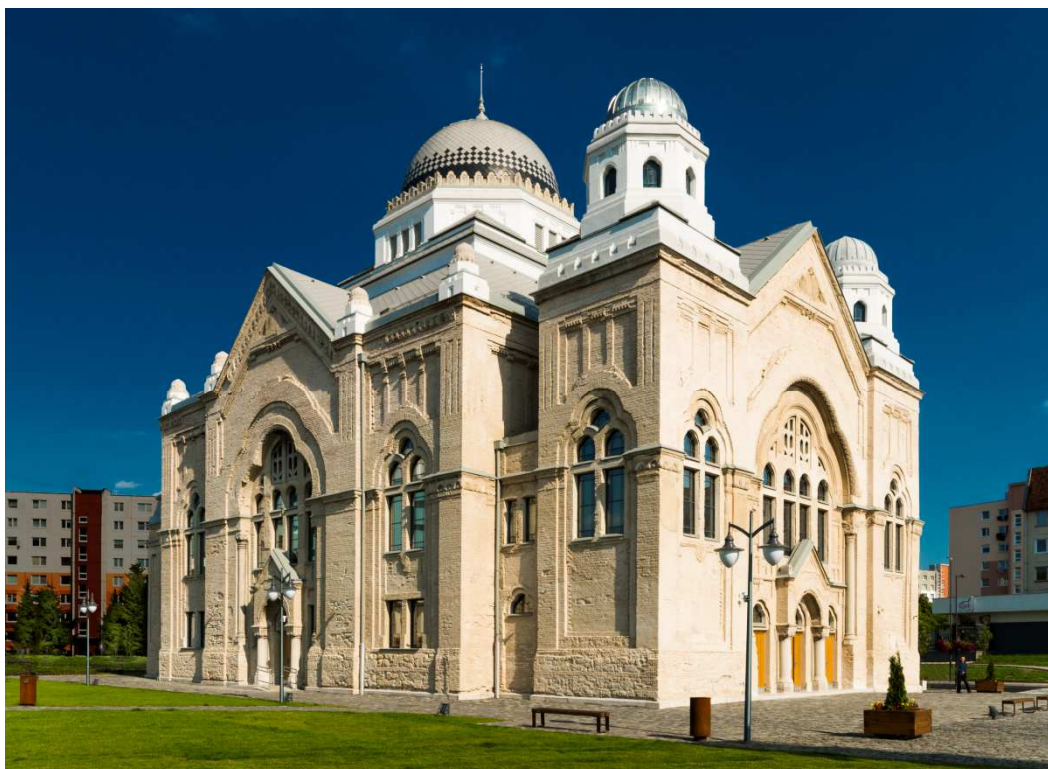
Konzervačný proces priniesol autenticitu materiálov, ich citlivú konsolidáciu v súlade s funkčnými potrebami národnej kultúrnej pamiatky. Výsledkom je ukážka stabilizácie pamiatky ako zdroj inšpirácie pre odborníkov, tak i pre poučenie verejnosti a posilnenie jej vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu. Toto je cesta a ukážka profesijnej zodpovednosti zodpovedných za obnovu.

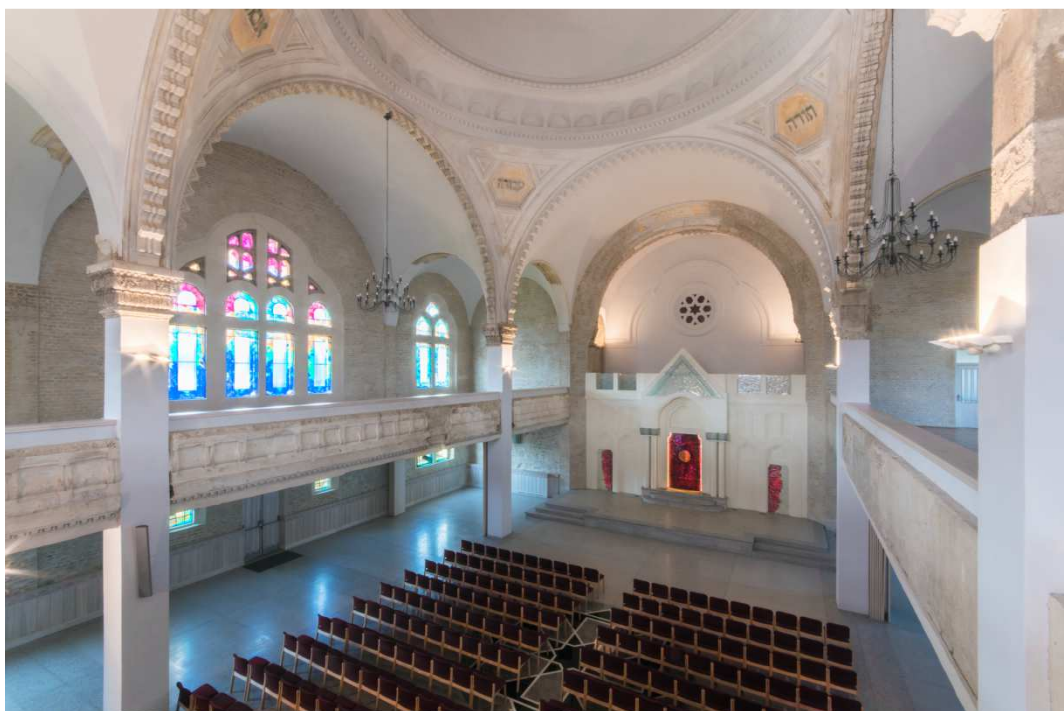
Lučenec, Neologická synagóga, exteriér, stav pred obnovou v roku 2012, archív: KPÚ Banská Bystrica, pracovisko Lučenec

Lučenec, Neologická synagóga, interiér, stav pred obnovou v roku 2012, archív: KPÚ Banská Bystrica, pracovisko Lučenec

Lučenec, Neologická synagóga, exteriér, stav po obnove v roku 2016, foto: Tibor Škandík

Lučenec, Neologická synagóga, interiér, stav po obnove v roku 2016, foto: Tibor Škandík

Lučenec, Neologická synagóga, interiér, stav po obnove v roku 2016, foto: Tibor Škandík

Bibliografia

- [1] KOLLÁR, Daniel (zost.): *Synagógy*. Bratislava: Dajama, 2014. s. 98 ISBN978-80-8136-022-0
[2] PAUČOVÁ, Andrea: *Zásady pamiatkovej ochrany Neologickej synagógy Lučenec*. Lučenec 2002.

The restoration of Synagogue in Lučenec

Mgr. Andrea Moravčíková

Krajský pamiatkový úrad, pracovisko Lučenec, Nám. republiky 26, 98401 Lučenec,
andrea.moravcikova@pamiatky.gov.sk

Abstract

The restoration of the Neolog Synagogue in Lučenec, carried out in the second half of the year 2015, has raised many questions which are rare for a restoration methodologist. The most important idea even before establishing the extent, means and regulations of restoration conditions from the point of view of maintaining cultural values, was dealing with the change in function. If the national cultural monument was to be saved for future generations, everyone involved, including the investor, the architect, the restoration methodologist and the implementer had to work together and swiftly acknowledge the new circumstances. The result of close cooperation and hours of consulting is the product, the idea of restoring the Synagogue, which was worth fighting for. The restored Synagogue is the synonym for the road that is the destination. Every step that the restoration methodologist took to fight with financial possibilities, technical standards and law requirements demands professional responsibility of everyone involved. For that reason the destiny of a restoration is always in our hands.

Key words: Restoration, Synagogue, Lučenec

BARDKONTAKT 2016

OBNOVA MESTSKÉHO KÚPALISKA V KOŠICIACH

Ing. arch. Radoslav MOKRIŠ

Krajský pamiatkový úrad Košice, Hlavná 25, PSČ 040 01 Košice,
e-mail: podatelna.ke@pamiatky.gov.sk

Obnova Mestského kúpaliska v Košiciach

Ing. arch. Radoslav MOKRIŠ

Krajský pamiatkový úrad Košice, Hlavná 25, PSČ 040 01 Košice, e-mail:

podatelna.ke@pamiatky.gov.sk

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou pamiatkovej obnovy Mestského kúpaliska v Košiciach, ktoré bolo vybudované v období funkcionalizmu na základe projektov Ľudovíta Oelschlägera, a po temer 70 rokoch neustáleho užívania (neskôr pod názvom „čeháčko“) po ukončení pravidelnej prevádzky a údržby začalo chátrať. Je to nehnuteľná NKP, a pri jej obnove (pri zachovaní pôvodnej funkcie verejného rekreačného areálu) bolo potrebné sklbiť záujmy pamiatkovej ochrany so zložitými a náročnými technickými a technologickými požiadavkami na bezpečné a hygienické využívanie. Profesná zodpovednosť všetkých aktérov obnovy, ktorí boli ochotní oboznámiť sa podrobne s pamiatkovými hodnotami, a ktorí, predovšetkým na čele s architektom, sa skutočne nadchli ideou regenerácie autentického funkcionalistického kúpaliska so všetkými jeho detailmi, sa tu prejavila z najlepšej stránky.

Kľúčové slová: architektúra, obnova, kultúrna pamiatka, funkcionalizmus

1. Úvod

„Každý kto sem prišiel na plaváreň, tak sa cítil ako v azyle... - v plavkách to nerozoznáš.“

pamätníci o mestskom kúpalisku, z filmu P. Kerekesa 66 sezón

Obr.1: „Mestské kúpalisko“ na dobovej snímke z roku 1936

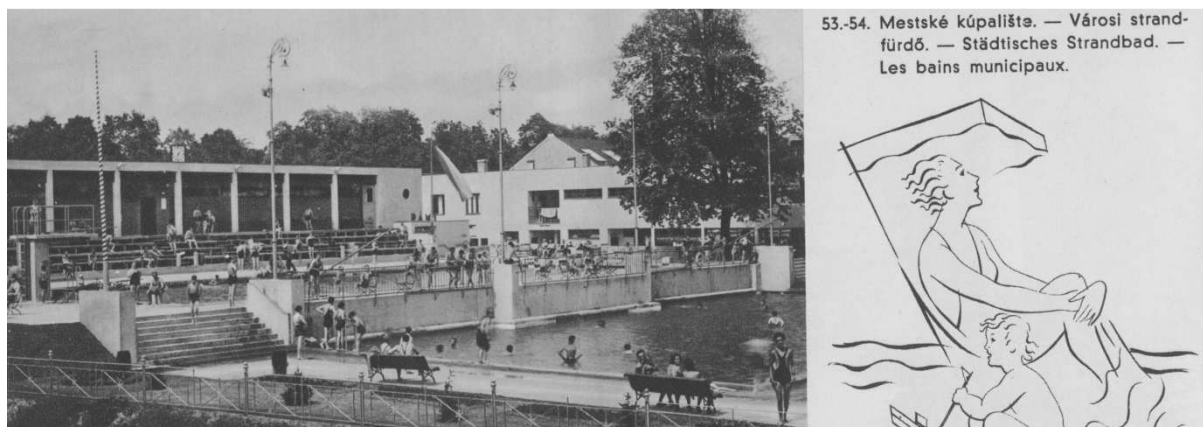
Dnes má rovných osemdesiat. Prvý júlový víkend 2016 sa po rokoch opäť otvorila funkcionalistická ikona, ktorú pôsobivo zachytil režisér Peter Kerekes vo filme *66 sezón*. Najväčšie ocenenie našej pamiatkarskej práce prišlo v podobe nefalšovaného údivu dvoch technikov, ktorí do zreštaurovaných drevených skriniek v dokonale obnovej šatni osadzovali elektronické zámky a len tak medzi rečou prehodili: „Taká moderná budova a také staré skrinky tu dali.“ Všetko na starých snímkach (obr. 1,2,3) je staromódne ... s výnimkou samotnej budovy kúpaliska. Tá pôsobí moderne aj dnes.

Mestské kúpalisko dalo postaviť mesto Košice na vlastnom pozemku podľa projektu Ľudovíta Oeschlägera - významného košického architekta obdobia moderny. Stavbu realizovala v rokoch 1935 – 1936 košická firma Ing. Huga Bárkány. Bazény dodala špecializovaná firma Pittel a Brausewetter. Oeschläger navrhol moderný komplex „Mestského kúpaliska“ s terasovito umiestnenými bazénmi, ktoré boli v tom čase unikátnym technickým riešením. Bazén pre neplavcov situoval priamo na terén a bazén pre plavcov osadil na vyvýšenú terasu s tribúnou, situovanou pred pravouhlou kolonádou. Zázemie bazénov tvoria dve budovy zo severnej a východnej strany, čím vytvárajú priaznivú mikroklimu areálu, chránenú pred košickým severákom a otvorenú k juhu. V severnej budove sú šatňové kóje so zachovaným autentickým dreveným mobiliárom. Vo východnej budove je reštaurácia, vyhladková slnečná terasa a kancelárie prevádzky. Toto vynikajúce funkcionalistické dielo milovali celé generácie Košičanov. Mestské kúpalisko bolo schválené dňa 16. októbra 1963 na zápis do štátneho zoznamu kultúrnych pamiatok. Po dlhoročných úspechoch vodných pólistov košickej Červenej Hviezdy zľudovel názov kúpaliska: „čéháčko“.

Pôvodnú atmosféru kultúrnej pamiatky vrátane jej dobových technických vymožeností prinavrátil architekt Ladislav Hanuliak. Stavbu v roku 2016 zhotovili Inžinierske stavby a. s. a Berndorf Bazény s. r. o.. Komplexnú obnovu areálu aj nový plavecký bazén investične zabezpečilo Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky so spoluúčasťou Mesta Košice.

Obr.2: „Mestské kúpalisko“ na dobovej snímke z roku 1936

Obr.3: „Mestské kúpalisko“ na dobovej snímke z roku 1936

2. Roky chátrania

Obnova Mestského kúpaliska čakala dlhých osem sezón, a to kvôli nejasnej zmluve o vlastníctve medzi štátom a mestom, pochádzajúcej ešte zo 70. rokov minulého storočia. Doplatili na to hlavne obyvatelia mesta, ktorí si museli v letných horúčavách hľadať inú náhradu. V časoch socializmu, kedy aj tak všetko riadil štát, takáto nezrovnalosť nemusela znamenať žiaden problém. Pre mesto v tom čase mohla byť úľava zbaviť sa jednej starosti v prospech štátom riadenej športovej organizácie. Dnes sa karta ale obrátila. Keďže neboli ujasnené kompetencie vlastníka, nebolo ani jasné, kto má významnú obnovu realizovať. Opäť sa potvrdilo staré príslovie: „Dobré zmluvy robia dobrých priateľov“, iba v opačnom garde. Na naliehanie občanov napokon kompetentní riešenie našli a mohlo sa začať. Lenže vznikla ďalšia otázka: AKO sa dajú sklbiť záujmy vrcholového športu a obyvateľov mesta? Ako by nestačil konflikt dvoch subjektov, pridal sa aj tretí záujem. Mestské kúpalisko v Košiciach je totiž národnou kultúrnou pamiatkou, zapísanou v Ústrednom zozname pamiatkového fondu. Ktorému z týchto troch záujmov možno vyhovieť ...?

Obr.4: Chátrajúce Mestské kúpalisko, budova šatní a vrátnica

Obr.5: Chátrajúce bazény

3. Profesná zodpovednosť

Čaru funkcionalistickej pamiatky podľahol architekt Hanuliak, ktorý sa stal „dušou“ projektu. Práve on začal všetkých kompetentných presviedčať o tom, že pamiatka má ostať pamiatkou, a pre potreby vodnopólistov podľa prísnych medzinárodných predpisov treba vystavať nový bazén mimo historického areálu. Z jeho strany to bol neuveriteľne odvážny pokus, ktorý znamenal, že športovci majú opustiť svoj vlastný bazén, v ktorom roky trénovali, a čo je ešte horšie, vlastníci nehnuteľností má začať hľadať iné prostriedky, aby zabezpečil vlastnú činnosť. Obvyklou sankciou zo strany investora voči takýmto rebelantom v praxi býva, že si investor nájde „lepšieho“ projektanta. Tu sa ale udialo niečo výnimočné, čo môže byť vzorom pre ktorúkoľvek kultúrnu spoločnosť. Hanuliak vyčíslil, že prestavba starého plaveckého bazéna na súčasné vodnopólové štandardy v skutočnosti znamená náklady na kompletnú asanáciu starého a výstavbu nového bazéna. Teda v skutočnosti by bola „prestavba“ nákladnejšia alebo prinajmenšom porovnateľná so zachovaním starého a súbežnou výstavbou nového bazéna. Zástupcovia mesta aj štátu prikývli, čo jednoznačne potvrdilo ich ochotu počúvať odborné argumenty. Ako inak nazvať, ak nie profesnou zodpovednosťou všetkých zúčastnených, ktorí odložili nabok svoje individuálne alebo sektorové záujmy a hľadeli na riešenie problému ako na jeden logický celok? Takže bolo potrebné prepracovať všetko: projekt, tabuľky aj svoje vlastné postoje.

Na začiatku celého procesu obnovy som si predstavoval, ako budem musieť zvädzať nekonečné slovné súboje s investorom, vlastníkom, aj s architektom. Ako budem prosíkať všetkých zúčastnených o zachovanie autentických prvkov a vysvetľovať, prečo sa na funkcionalistickú stavbu dívame ako na pamiatku. Napokon skončím s pocitom viny, že som zabránil projektantovi v tvorivom rozlete, a len kvôli mne tam architekt nezanechal svoj „životný pomník“.

4. Odborné argumenty

Opäť sa stalo niečo, s čím som nerátal. Hanuliak mi ukázal, ako vyzerá systematická práca na obnove kultúrnej pamiatky. Architekt si zabezpečil všetky dostupné podklady [1], [2] a vyhľadal bývalého dlhoročného správcu kúpaliska pána Halásza. Spolu si prezreli stovky dobových fotografií a ukázalo sa, že pán Halász je naslovovzatý expert, ktorý vie o prevádzke kúpaliska všetko. Roky tam priamo býval, aj s celou rodinou sa staral o areál ako o vlastný majetok. Pred každou zimou napríklad vozil do bazénov lístie zo susedného parku, aby bazény nevymrzli a nepopraskali.

Verdikt bol jednoznačný: „Nič sa meniť nebude!“ – vyhlásil Hanuliak. „Zachováme a obnovíme pôvodnú dispozíciu, prevádzku aj kapacitu starého kúpaliska. Nový bazén bude fungovať samostatne, inak by sme pokazili dobre vyladený stroj.“ Hanuliak mi ďalej nadšene vysvetľoval, čo sa naučil od správcu, a to napríklad, prečo musia návštevníci vstupovať jedným konkrétnym vstupom, lebo inak

by sa „Rubikova kocka“ zložitých prevádzkových, bezpečnostných a hygienických požiadaviek rozpadla.

Dômyselnosť Oelschlägerovej koncepcie si ocenil aj režisér Peter Kerekes: *„Bolo to výborne vyriešené - bazén pre neplavcov bol napríklad položený nižšie, a tak tam vôbec nefúkalo.“* Kúpalisko postavila firma Huga Barkánya a vďaka tomu má svoju dvojicu v Spojených štátoch. Bárkány totiž emigroval do USA a tam postavil rovnakú plaváreň.

5. Pamiatková obnova

Mestské kúpalisko je situované pri hlavnej košickej autobusovej stanici, v bezprostrednej blízkosti Mestského parku. Areál kúpaliska pozostáva z dvoch prevádzkových stavieb, troch bazénov a z murovaného oplotenia. Severná budova šatní je temer intaktne zachovaná spolu s autentickým mobiliárom. Východná administratívna budova bola v roku 1977 prestavaná pre potreby policajného klubu a reštaurácie. Okrem šatňových skriniek v severnej budove sa v rámci areálu zachoval i slnečný kolektor so slnečnými hodinami, aj pôvodné okenné a dverné výplne, rôzne zábradlia a hmatadlá na schodiskách, liatinové kalichy na stožiare, fragmenty pôvodnej dlažby a iné architektonické znaky, na základe ktorých bolo možné realizovať kvalifikovanú pamiatkovú obnovu. Zachovalo sa aj stromoradie v západnej časti areálu pri oplotení, sledujúce koryto zaniknutého Mlynského jarku.

Cieľom pamiatkovej obnovy bola regenerácia architektonického súboru stavieb z doby vzniku (1935 - 1936), teda primárnej funkcionalistickej etapy, a to pri zachovaní všetkých charakteristických znakov, objemov, usporiadania a typických materiálov. Najzásadnejšou požiadavkou bola regenerácia architektonického usporiadania priestoru areálu a jeho štýlového dizajnu.

Areál Mestského kúpaliska v Košiciach patrí k významným medzivojnovým realizáciám stavieb tohto druhu na Slovensku z obdobia funkcionizmu. Oelschlägerova stavba je svojou architektonickou kvalitou porovnateľná s nádhernou medzivojnovou funkcionistickou stavbou kúpaliska Zelená žaba v Trenčianskych Tepliciach od Ladislava Rada, na ktorom Rado pracoval ako člen Fuchsovho ateliéru, a ktoré je tiež NKP. Môžeme ju tiež porovnávať s termálnym kúpaliskom Eva v Piešťanoch, ktoré vybudovali v rokoch 1933 – 1934 podľa projektu architektov F. Wimmera, V. Kolátora, A. Szönyiho, a ktoré je ikonou funkcionizmu na Slovensku.

6. Záver

Pre mňa bola táto obnova lekciami o tom, že pokiaľ si všetci aktéri uvedomujú svoju profesnú zodpovednosť, všetko ide odrazu ľahšie. S úctou som sledoval nasadenie zamestnancov mesta, ktorí niesli ťarchu zodpovednosti investora a bojovali za „svoje“ mesto. Pre pamiatkara nemôže hádam existovať krajší pocit, ako vlastná zbytočnosť. Keď všetko ide tak, ako má. Na stavbe sme riešili „len“ technické problémy, statické poruchy, materiálovú skladbu, charakter povrchových úprav ... Cieľom obnovy bolo priblížiť sa čo najviac pôvodnej podobe kúpaliska z 30. rokov. Socialistické prístavby sme preto dali zbúrať a moderné zásahy sme schovávali, kde to len bolo možné. Zrenovovali sme pôvodné šatne aj s kompletným mobiliárom, prevádzkovú budovu, bazény pre plavcov i neplavcov a detský bazén. Športovci sa môžu tešiť aj na moderný nerezový bazén - samozrejme, postavený mimo pamiatkovo chráneného areálu. Unikátny je tým, že ho možno priečne rozdeliť, zväčšiť či zmenšiť, navyše sa k nemu dá uložiť aj mobilná tribúna. Poslúži nielen na vodnopólové zápasy či plavecké súťaže, ale aj pre širokú verejnosť.

Napokon architekt predsa postavil svoj „životný pomník“, ale v tom najlepšom význame slova. Dokázal to aj bez toho, aby akokoľvek pozmenil vynikajúce Oelschlägerove funkcionistické dielo, a zároveň obnovil pamiatku tak, že funguje „ako nová“.

Obr.6: Reštaurované šatňové skrinky

Obr.7: Podzemná strojovňa technológie a nový nerezový bazén. Autor pamiatkovej obnovy architekt Hanuliak

Obr.8: Areál Mestského kúpaliska po obnove

Obr.9: Liatinový kalich na vlajkoslávu a kolonáda pred budovou šatní, po obnove

Obr.10: Areál Mestského kúpaliska v Košiciach, po obnove (nájdí rozdiel oproti dobovej snímke)

Bibliografia

- [1] PRIATKOVÁ, Adriana, PÁSZTOR Peter: OELSCHLÄGER - ŐRY, Vydavateľ: Technická univerzita v Košiciach, rok. 2012, s. 246-255, kapitola: Mestské kúpalisko, Košice (SK), Staničné námestie 5, ISBN 978-80-969537-9-0
- [2] KÚRTHY, Luboš a GLOCKOVÁ Barbora, Inventarizačný súpis hodnotných detailov a prvkov a Návrh pamiatkovej obnovy objektu Mestskej plavárne na Staničnom námestí č. 5 v Košiciach, december 2013
- [3] Fotografie autora

Restoring of the municipal swimming pool in Kosice

Ing. arch. Radoslav MOKRIŠ

Krajský pamiatkový úrad Košice, Hlavná 25, PC 040 01 Kosice, SR, e-mail: podatelna.ke@pamiatky.gov.sk

Abstract

The paper deals with the issue of restoration of monuments - of the municipal swimming pool in Košice, which was built during the era of functionalism, based on the project of Ľudovít Oelschläger, and after almost 70 years of continuous use (later with the name "čeháčko"), at the end of its regular service and maintenance mode it began to deteriorate. It is listed as a immovable Cultural Monument, and in its renewal (while maintaining the original function as a public recreational area), it was necessary to reconcile the interests of monument protection with complex and demanding technical and technological requirements for the safe and hygienic use. Professional responsibility of all participants of the restoration who were willing to get acquainted in details with its heritage values, and who, above all, led by the architect, were really excited about the idea of regeneration of the authentic functionalist swimming pool with all its details, was presented from the very bright side.

Keywords: architecture, regeneration, cultural monument, functionalism

BARDKONTAKT 2016

STATICKÉ PROBLÉMY PRI SANÁCII ZAVLHNUTÝCH PAMIATKOVÝCH OBJEKTOV

Ing. Vladimír Kohút

autorizovaný stavebný inžinier SKSI, Tvarožkova 17, Bratislava, kohut@prodis.sk

Statické problémy pri sanácii zavlhnutých pamiatkových objektov

Ing. Vladimír Kohút

autorizovaný stavebný inžinier SKSI, Tvarožkova 17, Bratislava, kohut@prodis.sk

Abstrakt

V poslednom období sa na Slovensku rozšírila tendencia riešiť problémy sanácie zavlhnutých pamiatkových objektov, najmä sakrálnych stavieb, odseparovaním zavlhnutého základového muriva od okolitého terénu kombináciou nopovej fólie a štrkového obsypu. Príspevok ilustruje na viacerých príkladoch negatívny dopad aplikácie takejto módnjej vlny sanácie na stabilitu nosných konštrukcií objektov.

Kľúčové slová: drenáž, statické poruchy stavieb, sanácia vlhkosti

Úvod

Metóda vytvárania vzduchovej dutiny vyplnenej štrkom hrubších frakcií, zhora ničím nechránenej pred vnikaním zrážkových vôd, sa aplikuje paušálne bez toho, žeby statik v spolupráci s inžinierskym geológom posúdili dopad takehoto riešenia na kľúčovú vlastnosť každej stavby – na jej mechanickú odolnosť a stabilitu. Výsledkom je množstvo obnovených kostolov, kde sa za krátke obdobie od ukončenia prác objavili deštrukcie v miestach, kde sa pred obnovou nevyskytovali.

Príčina vzniku porúch po sanácii zavlhnutých objektov

Príčinu treba hľadať v zmene fyzikálnych a mechanických vlastností základovej pôdy, ku ktorej došlo v dôsledku zrýchleného privádzania veľkého objemu zrážkovej vody ku základovej škáre cez novovytvorené zvislé drenážne teleso.

To síce umožňuje vysychanie základového muriva a separuje ho od vlhkej zeminy, ale na druhej strane zásadným spôsobom mení základové pomery stavby. V prípadoch, kde základovú pôdu tvoria jemnozrnné zeminy (piesčité hliny, piesčité a prachovité íly), vplyvom takto privádzanej vody dochádza ku zmene jej konzistencie, kedy sa konzistencia tvrdá, pevná či tuhá menia na konzistenciu mäkkú až kašovitú (tekutú), čo je samozrejme sprevádzané výrazným znížením jej fyzikálnych a mechanických vlastností.

Zmena konzistencie má za následok nerovnomerné sadanie základov, čo spôsobuje preťaženie konštrukcií hornej stavby vynúteným pretvorením. Najmä v prípade klenieb i veľmi malé deformácie podpôr vyvolávajú napätosť presahujúcu pevnosť materiálu, čo je spôsobené vysokou citlivosťou klenieb na deformačné účinky. Svoje tvrdenie ilustrujem niekoľkými príkladmi z posledného obdobia.

Kostol sv. Filipa a Jakuba apoštola v Nitrianskej Strede

Barokovo-klasicistický rímskokatolícky kostol leží podľa inžinierskogeologickej rajonizácie v regióne neogénnych tektonických vkleslín, v rajóne údolných riečnych náplavov. Sú to jemnozrnné zeminy, ktoré s možným výskytom neúnosných organických sedimentov zhoršujú inžinierskogeologické podmienky územia.

Pri oprave fasády v roku 2007 po obvode kostola odkopali základové murivo do hĺbky 1,8 m, položili zvislú nopovú fóliu a priestor zasypali hrubozrnným štrkom (obr.01). Okolo celého obvodu kostola tak vznikla obrovská nádrž na zachytávanie zrážkových vôd. Keďže priestor zásypu nebol prepojený so žiadnou vsakovacou nádržou, ktorá by bola umiestnená v dostatočne bezpečnej vzdialenosti od základových konštrukcií kostola, zemina v polohe základovej škáry výrazne zmenila svoju konzistenciu, čo malo za následok nerovnomerné sadnutie základových pásov.

Interiér kostola bol zreštaurovaný, no už rok po ukončení prác sa objavili prvé praskliny, najmä v polohách okenných otvorov, najviac oslabených miest obvodových stien kostola (obr.02). Pre zmiernenie následkov sa v dostatočnej vzdialenosti vybudovala vsakovacia nádrž, na ktorú sa napojili štrkové obsypy okolo kostola. Tie sa dodatočne prekryli odkvapovým chodníkom ukončeným odvodňovacím žľabom.

obr.01

obr.02

Kostol Všetkých svätých v Trstenom

Jediný zachovaný románsky kostol Liptova rímskokatolícky kostol Všetkých svätých v Trstenom po obdobnom zásahu dopadol ešte horšie (obr. 03 – 06). Napriek tomu, že stojí na návrší nad dedinou, „uľahčenie“ cesty zrážkovým vodám cez štrkový obsyp malo za následok potrhánie obvodových stien, lokálne až vznik havarijného stavu.

obr.03

obr.04

obr.05

obr.06

Kostol sv. Kataríny Alexandrijskej v Livinských Opatovciach

Na návrší nad obcou Livinské Opatovce stojí klasicistický kostol sv. Kataríny Alexandrijskej z 19. storočia, postavený na mieste staršieho renesančného kostola. Už v minulosti mal vážne statické problémy, keď sa v dôsledku zanedbanej údržby drevená nosná konštrukcia krovu dostala do havarijného stavu. Ešte v osemdesiatych rokoch minulého storočia sa z podmetu farníkov vybudovala nová strecha. Pri oprave strechy nad klenby nevrátili pôvodný barokovo-klasicistický ťahadlový systém (obr.07), ale pre zachytenie vodorovných reakcií klenieb v nevhodnej polohe do interiéru zabudovali vodorovné oceľové ťahadlá s rektifikačnými článkami (obr.08).

obr.07

obr.08

Neskôr sa v rámci sanácie zavlhnutého muriva aplikovala metóda vloženia štrkového obsypu, čo vzhľadom na skladbu geologického podložja zhoršilo základové pomery kostola. Livinské Opatovce ležia v strednej časti Nitrianskej sprašovej pahorkatiny, základovú zeminu kostola tvoria zeminy tr. F8 – íl s vysokou plasticitou, pôvodne tuhej až pevnej konzistencie. O tom, aký významný vplyv na zmenu fyzikálnych a mechanických vlastností základovej zeminy má „zjednodušenie“ prístupu vody do základovej škáry, svedčí porovnanie modulov pretvárnosti:

- pevná konzistencia $E_{def} = 4 - 6 \text{ Mpa}$
- tuhá konzistencia $E_{def} = 2 - 4 \text{ Mpa}$
- mäkká konzistencia $E_{def} = 1 - 2 \text{ Mpa}$.

Pre definitívnu stabilizáciu základov som navrhol aplikovať observačnú metódu, t.j. metódu postupného odstraňovania možných príčin deštrukcií za neustáleho monitoringu, ktorý preverí účinnosť jednotlivých sanačných zásahov. Pre zabránenie podmáčaniu základovej škáry obvodových stien som odporúčal prekryť pás štrkového zasypu vhodným odkvapovým chodníkom, na vonkajšej strane napojenom na správne vyspádovaný odtokový povrchový žľab.

Kostol Narodenia Panny Márie v Krušovciach

Farský kostol Narodenia Panny Márie v Krušovciach tvorí spolu s neďalekým kostolom v Livine dvojicu najsevernejšie situovaných tehlových románskych kostolov na Ponitří. Zvonku tak nevyzerá, pretože všetky zachované stredoveké prvky sú dodnes ukryté pod plášťom barokových úprav. V rámci posledných väčších stavebných úprav začiatkom 20. storočia bol nad barokovou klenbou vyhotovený nový drevený krov z oblúkových väzníkov vzoru Philberta de l'Ormeho. Pri realizácii došlo k výraznému oslabeniu (až vylúčeniu) pôvodnej stužujúcej funkcie krovu na priestorovú tuhosť objektu. Pomúrnice boli len lokálne sporadicky vyklinované o neupravené murivo koruny obvodových stien ukončených mohutnou domurovanou barovou profilovanou tehlovou rímsou.

obr.09

obr.10

Problém odvedenia zrážkových vôd bol v minulosti vyriešený povrchovými odvodňovacími žľabmi (obr.09). Žiaľbohu, terén medzi okrajom žľabu a obvodovou stenou kostola postupne poklesol a došlo k opačnému efektu – zhromažďovaniu prívalových vôd vo vzniknutom bazéne. V kombinácii s inžinierskogeologickými vlastnosťami podložia to spôsobilo nerovnomerný pokles základov.

Na južnej fasáde nerovnomerné sadnutie v kombinácii s chybným opretím námetkov „labilne“ položeného krovu zapríčinilo v roku 2014 lokálnu haváriu murovanej rímsy (obr.10).

Kaplnka sv. Rozálie v Štefanovej

K čiastočnému zhoršeniu základových pomerov viedli nevhodné stavebné úpravy okolia pekne obnovej kaplnky (obr.11 a 12). Prejavilo sa to vznikom prasklín v polohe okenných otvorov, čiže v mieste zníženej tuhosti stien.

obr.11

obr.12

Krížová cesta v Bernolákove

K narušeniu stability ohradného kostolného múru pri Kostole sv. Štefana Kráľa v dôsledku nerovnomerného sadnutia základového pásu došlo v jednoznačnej príčinnej súvislosti s vytvorením priepustnej štrkovej vrstvy pri bočných stenách základového pásu. (obr. 13 - 14). Bola to súčasť stavebných úprav spojených s realizáciou Krížovej cesty a osádzaním jednotlivých zastavení do hmoty ohradného múru.

Geologická skladba podložia kostola v Bernolákove vybudovaného na terasovej vyvýšenine je veľmi citlivá na zmenu konzistencie, lebo v horných vrstvách sa nachádza hlina nízkoplastická a pod ňou sprae, čiže íly nízkoplastické, tuhej až pevnej konzistencie.

Uľahčenie prieniku dažďovej vody do polohy základovej škáry vložení „rýchlopriepustnej“ štrkovej vrstvy malo za následok, že po privalových dažďoch sa premočila základová zemina a jej pôvodne tuhá až pevná konzistencia sa zmenila na konzistenciu mäkkú. Lokálne sa zmenila hodnota modulu pretvárnosti, čo malo za následok nerovnomerné sadnutie základového pásu. Vplyvom nerovnomerného sadnutia došlo k preťaženiu konštrukcie ohradného múru vynúteným pretvorením.

obr.13

obr.14

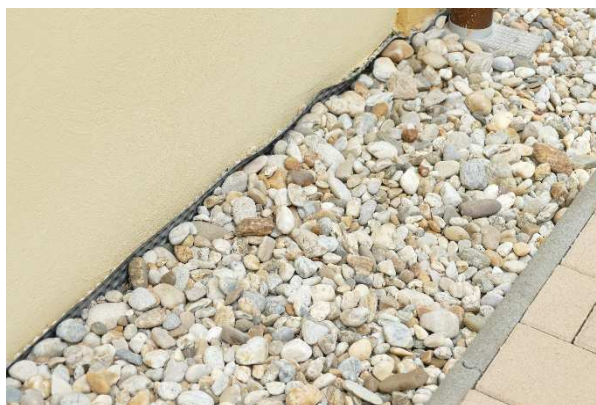
Kostol Všetkých svätých v Lábě

Podľa záverov znaleckého posudku [6] veža, resp. zvonica Rímskokatolíckeho kostola Všetkých svätých v obci Láb č.224, bola už pred dažďom nestabilná konštrukcia a vnútorné sily v jej stenách prekračovali medzný stav únosnosti. Následkom množstva zrážok 32 mm dňa 1. septembra 2014 došlo k ďalšiemu nakloneniu veže, čo malo za následok kolaps veže kostola.

V záveroch inžinierskogeologického prieskumu je uvedené, že na konci pilierov je popri základe štrkový zásyp a nopová izolácia. Na základe súvislostí deklarovaných v tomto príspevku predpokladám, že k zmene konzistencie podložia v polohe havárie významnou mierou prispelo zvýšené dotovanie podzákladia vodou cez novovytvorenú vrstvu štrkového obsypu (obr.16).

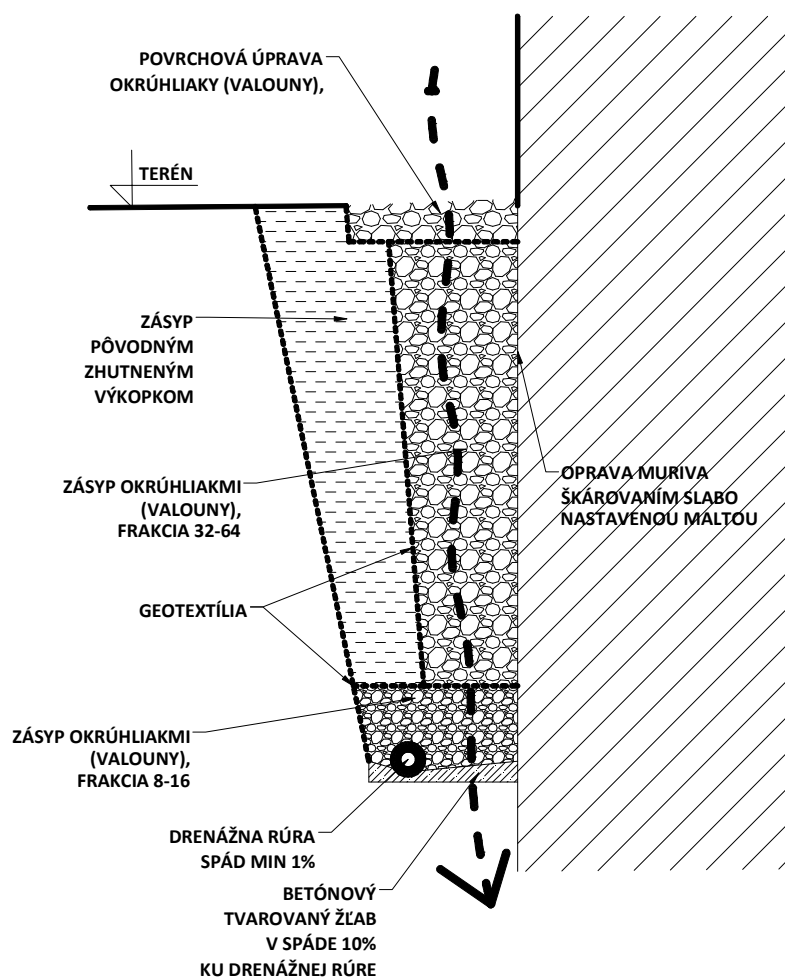
obr.15

obr.16

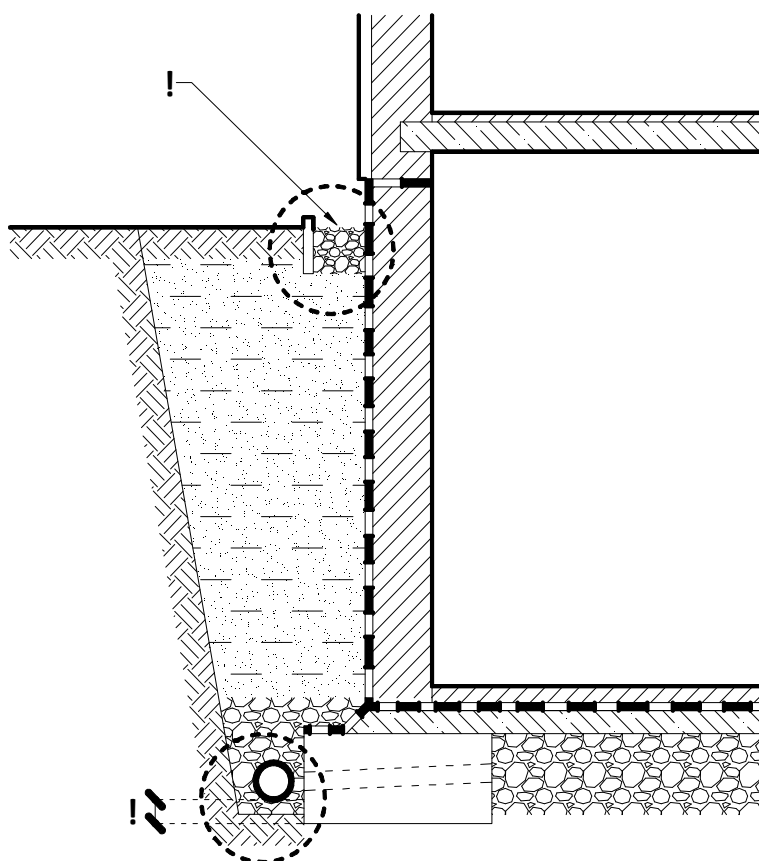
Anamnéza posudzovanej metódy sanácie

Keď som sa začal podrobnejšie zaujímať o to, odkiaľ čerpajú projektanti informácie o takomto spôsobe sanácie zavlhnutého muriva, narazil som v odbornej literatúre na viacero autorov, ktorí odporúčajú uvedenú metódu bez toho, žeby upozorňovali na možné nebezpečenstvo vzniku následných porúch v dôsledku vyššie uvedených súvislostí.

obr.17 negatívny vzor [3]

Pri surfovaní internetom som narazil na článok Michaela Reisingera [1] z nemeckého Radelbeulu, ktorý upozorňuje na nebezpečenstvo preberania detailu drenáže (obr.17) z nemeckej normy DIN 4095 [2].

obr.18 negatívny vzor z Nemecka [4], resp. [5]

Detail, ktorý nerešpektuje základný princíp výškového situovania drenáže vo vzťahu k základovej škáre, bol z normy DIN prevzatý aj do základného projektantského šlabikára Ernesta Neuferta: Navrhovanie stavieb [5] a nachádza sa aj v odborných článkoch, expertíznych posudkoch, či sanačných návrhoch mnohých renomovaných firiem, špecializujúcich sa na problém hydroizolácií, či sanácie zvlhnutého muriva.

V čom spočíva nebezpečenstvo ohrozenia stavby v prípade aplikácie uvedeného detailu?

Položme si zásadnú otázku: Kedy začne vlastne drenáž pôsobiť? No predsa až vtedy, keď voda stúpne nad dno potrubia. Kým k tomu dôjde, má voda dosť času nato, aby zásadným spôsobom zmenila konzistenciu základovej pôdy medzi dnom drenážneho potrubia a výškovou úrovňou základovej škáry. Samozrejme, že to platí len v prípade jemnozrnných zemín tried F1 – F8. V prípade, že podložné vrstvy sú štrkové, obdobné nebezpečenstvo nehrozí.

Z uvedeného jednoznačne vyplýva, že akékoľvek paušálne aplikovanie detailov sanácie zvlhnutého muriva bez ich statického posúdenia, vyhotoveného na základe inžinierskogeologického vyhodnotenia podzákladia, môže priniesť viac škody ako osohu.

Podklady:

- [1] REISINGER, M.: Drainagen – wie sie nicht gebaut werden sollten; www.gesundes-bauen.com
- [2] DIN 4095 - (Dränung zum Schutz baulicher Anlagen – Planung, Bemessung und Ausführung)
- [3] Zpravodaj STOP, Téma: Podterénní úpravy zdiva stavebních památek, Společnost pro technologie ochrany památek, Svazek 8, č.3 (2006), ISSN 1212-4168
- [4] DIN 4095 Dränung zum Schutz baulicher Anlagen; Planung, Bemessung und Ausführung. Normenausschuß Bauwesen (NABau) im Deutsches Institut für Normung e. V.
- [5] NEUFFERT Ernest: Navrhování staveb. Consultinvest, 2000. s.61 ISBN 8090148662

- [6] KUZMA Jozef: Znalecký posudok 3/2015 vo veci: Zrútenie veže resp. zvonice Rímskokatolíckeho kostola Všetkých svätých v obci Láb č. 224 zo dňa 02.09.2014 v čase približne o 12.15 hod
- [7] Fabian Marián: Inžinierskogeologický posudok, Láb – zrútenie veže rímskokatolíckeho kostola, september 2014

Static problems in the reconstruction of damp monuments

Ing. Vladimír Kohút

Authorised civil engineer SKSI, Tvarožkova 17, Bratislava, kohut@prodis.sk

Abstract

There is recently increased tendency to solve problems of the reconstruction of damp monuments in Slovakia, especially religious buildings, separating the base of damp masonry from the ground by combining studded film and gravel backfill. The paper illustrates the negative impact of a number of examples of applying such a fashion wave of reconstruction on the stability of load bearing structures of buildings.

Keywords: drainage, structural defects of buildings, reconstruction of moisture

BARDKONTAKT 2016

MONITORING DREVENÝCH CHRÁMOV V SLOVENSKEJ ČASTI KARPATSKÉHO OBLÚKA ZAPÍSANÝCH DO ZOZNAMU SVETOVÉHO DEDIČSTVA UNESCO

Ing. Lenka Dubinyová; Mgr. art. Emília Rudinská; Ing. Lenka Vrbiková, PhD.

Pamiatkový úrad Slovenskej Republiky, Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava,
lenka.dubinyova@pamiatky.gov.sk, emilia.rudinska@pamiatky.gov.sk,
lenka.vrbikova@pamiatky.gov.sk

Monitoring drevených chrámov v slovenskej časti Karpatského oblúka zapísaných do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO

Ing. Lenka Dubinyová; Mgr. art. Emília Rudinská; Ing. Lenka Vrbiková, PhD.

Pamiatkový úrad Slovenskej Republiky, Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava,
lenka.dubinyova@pamiatky.gov.sk, emilia.rudinska@pamiatky.gov.sk,
lenka.vrbikova@pamiatky.gov.sk

Abstrakt

Každý zmluvný štát uznáva, že v prvom rade je jeho povinnosťou zabezpečiť označenie, ochranu, zachovanie, prezentovanie a odovzdávanie kultúrneho a prírodného dedičstva budúcim generáciám. Každoročne od roku 2011 Chemicko-technologické oddelenie aj v spolupráci s Oblasťným reštaurátorským ateliérom PÚ SR (PÚ SR – Pamiatkový úrad Slovenskej Republiky) v Bratislave od roku 2014 realizuje monitoring stavu drevnej hmoty chrámov v slovenskej časti Karpatského oblúka zapísaných do zoznamu UNESCO (Bodružal, Hervartov, Hronsek, Kežmarok, Ladomirová, Leštiny, Ruská Bystrá a Tvrdošín). Monitoring je zameraný na sledovanie stavu drevených chrámov, meranie a vyhodnocovanie relatívnej vzdušnej vlhkosti v interiéroch objektov, sledovanie aktivity drevokazných organizmov a prípadných poškodení drevnej hmoty v interiéroch aj exteriéri objektov. Taktiež je sledovaný stav mobiliára z reštaurátorského hľadiska, či nevznikajú nové poškodenia vlhkosťnými a biologickými vplyvmi. Výsledky monitoringu sú prezentované na vedeckých konferenciách a spracované v súhrnnej správe, ktorá je k dispozícii členom Riadiacej skupiny lokalít ako podklad pre prednostné prijatie adekvátnych opatrení v prípade indikovaných problémov.

Kľúčové slová: UNESCO, drevené chrámy, drevná hmota, poškodenie

1. Úvod

Medzi najcennejšie kultúrne a duchovné pamiatky Slovenska patria drevené chrámy (obr. 1). Unikátnou je najmä technológia ich výstavby, predovšetkým použitého materiálu, ktorým je výlučne drevná hmota. Vo svojom architektonickom a výtvarnom prejave oplývajú účelovosťou, jednoduchosťou a pravdivosťou. [1]

Oficiálny názov súboru ôsmich kultúrnohistorických pamiatok, od roku 2008 zapísaného do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO je *Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka*. Najstaršie zachované rímskokatolícke drevené kostoly v Hervartove a Tvrdošíne sú ovplyvnené gotickým slohom. Ďalšou skupinou sú unikátne mladšie evanjelické artikulárne kazateľské chrámy s pôdorysom v tvare gotického kríža v Leštínach, Kežmarku a Hronseku so samostatne stojacou zvonnicou. Najbohatšie zastúpenú podskupinu tvoria drevené chrámy východného obradu (gréckokatolícke, pravoslávne, rusínske a pod.) v Bodružali, Ladomirovej a Ruskej Bystrej. [2]

Obr. 1: Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka zapísané do zoznamu UNESCO.

Slovenská republika zároveň pristúpila ako zmluvný štát k medzinárodnému Dohovoru o ochrane svetového dedičstva a prevzala na seba záväzok ako „zabezpečiť označenie, ochranu, zachovanie, prezentáciu a odovzdávanie budúcim generáciám kultúrne a prírodné dedičstvo nachádzajúce sa na jeho území“. [3]

2. Drevná hmota pamiatok

Drevo je biologický materiál, ktorý vplyvom času a iných poškodení podlieha prirodzeným degradačným procesom. Použitie dreva v daných stavbách nebolo náhodné. Predurčili ho k tomu samotné prírodné podmienky Slovenska, predovšetkým dostupnosť tohto materiálu ako základného stavebného prvku. Drevo sa tak využívalo nie len pri výstavbe obytných domov či hospodárskych budov, ale aj na výstavbu sakrálnych stavieb. Drevené kostoly je potrebné chrániť pred abiotickými (teplota, vplyv vlhkosti, UV žiarenie, mechanické poškodenie a i.) a biotickými (machy, lišajníky, riasy, drevokazné huby, drevokazný hmyz a plesne) činiteľmi a ich vplyvmi. Vplyv činiteľov na stav objektov je nevyhnutné pravidelne kontrolovať a sledovať, čo je zároveň jedna z podmienok vstupu do zoznamu UNESCO a zachovanie drevených sakrálnych stavieb v zozname – zabezpečiť ochranu a zachovať hodnotu kultúrneho dedičstva aj pre ďalšie generácie. [4]

3. Monitorovanie stavu Drevených chrámov v slovenskej časti Karpatského oblúka

Monitoring drevených chrámov sa vykonával sporadicky, od roku 2011 bol každoročne zaradený do plánu hlavných úloh Pamiatkového úradu SR vydaných Ministerstvom kultúry SR. Monitorovanie vykonávajú pracovníci Chemicko-technologického oddelenia PÚ SR a počnúc rokom 2014 aj Oblastný reštaurátorský ateliér PÚ SR v zastúpení reštaurátorov. Monitoring drevených chrámov prebieha v jarňých alebo jesenných mesiacoch, a to raz ročne. Dôvodom tejto zmeny boli iné teplotné podmienky v kostoloch po zimnom, resp. letnom časovom období, ako aj iné vývojové štádium črvotoča, resp. iného drevokazného hmyzu.

Monitorovanie stavu daných sakrálnych stavieb je nevyhnutné, aby sa predchádzalo, respektíve aby sa zachytili zmeny stavu drevnej hmoty a prípadné poškodenia pre navrhované reštaurátorské práce. Prax ukazuje, že aj na základe výsledkov pravidelného monitoringu je možné realizovať opravy niektorých poškodení, a tým zachovávať kultúrne pamiatky v čo najlepšom stave.

Sledovanie relatívnej vzdušnej vlhkosti, teploty (v exteriéri a interiéri objektu je zaznamenávané bezdotykovým vlhkomerom) a monitorovanie stavu (drevnej hmoty, doskových obložení, napadnutie biologickými škodcami) pamiatok zapísaných v zozname UNESCO je prospešné aj pre ich interiérové zariadenie, nástenné maľby a hnutelné pamiatky (napr. oltáre, ikonostasy a iný mobiliár). Ich stav sa

postupne sleduje, vytvára sa fotodokumentácia a výsledky sa spracujú do správ, na základe ktorých sa odstraňujú poškodenia.

Počas monitoringu bol na jednotlivých chrámoch zaznamenávaný stav poškodení, opráv a zmien, ktoré pomohli zlepšiť stav, predĺžiť životnosť. Pamiatky si vyžadujú pravidelnú kontrolu a to najmä vlastníckmi, správcami objektov, krajskými pamiatkármi. Údržba si vyžaduje pravidelné kontrolovanie konštrukčných prvkov, mechanické čistenie od machov, lišajníkov a inej vegetácie, odstraňovanie snehu (v okolí chrámu), kontrola okien, čistenie odkvapov žlabov a vpustí dažďovej vody, izolácia voči zemnej vlhkosti, pravidelné vetranie, sušenie kobercov atď. Okrem iného je vhodné sledovanie vývojového štádia drevokazného hmyzu, a to v období, kedy vyletuje dospelý jedinec, ktorý kladie vajíčka (jedno až niekoľko tisíc), v závislosti od zákutí obnaženého dreva. Larva sa vyliadne a okamžite môže prijímať potravu, v dreve prebýva dva až tri roky a jej vývoj závisí od okolitej teploty, vlhkosti a výživnosti dreva. Pri drevokaznom hmyze je potrebné tiež sledovať miesta po výtrusoch, požerkoch, obdobie, kedy vyletuje, prípadne počúvať výzvukový zvuk v dreve.

4. Meranie vlhkosti a stav drevnej hmoty

Jednou z hlavných úloh v rámci monitoringu bolo meranie relatívnej vzdušnej vlhkosti (relative humidity – RH). V každom objekte bola zmeraná relatívna vzdušná vlhkosť a teplota v exteriéri a interiéri bezdotykovým vlhkomerom. Relatívna vzdušná vlhkosť bola meraná v interiéri, na viacerých miestach objektu vo výške 30 cm nad úrovňou podlahy a na empóрах. Na každom mieste bolo nameraných minimálne 10 hodnôt z ktorých bol vypočítaný priemer. Relatívna vzdušná vlhkosť v kostoloch sa tento rok pohybovala v rozmedzí RH = 59 – 70%. Namerané hodnoty sú porovnateľné s hodnotami z minulého roku (máj 2015). Najnižšie hodnoty relatívnej vzdušnej vlhkosti boli tento rok namerané v evanjelickom drevenom artikulárnom kostole v Kežmarku RH = 59% a najvyššie v Chráme sv. Mikuláša v Bodružali RH = 70%. Namerané hodnoty vlhkostí v kostoloch boli v norme, pričom rozdiely sú ovplyvnené vonkajšou vlhkosťou vzduchu, počasím a ročným obdobím daného roka.

4.1 Bodružal – Chrám sv. Mikuláša (r. 1658)

V exteriéri kostola, hlavne na severnej strane kostola bolo možné vidieť šindle obrastené machom (obr. 2). Pri vstupe do kostola bolo vidieť v dolnej časti vchodových dverí rozsiahle poškodenie, ktoré bolo spôsobené zatekaním dažďovej vody (obr. 3). V súčasnosti dlhodobo prebieha v Chráme sv. Mikuláša reštaurovanie ikonostasu a mobiliára. Po etapách sú odovzdávané jednotlivé časti, v roku 2015 boli odovzdané ikony z etáže radu apoštolov, tento rok ikony prázdnikov, ktoré sú dočasne umiestnené na laviciach. V tomto roku boli odobraté na reštaurovanie cárské dvre. Ikonostas bol už v minulosti reštaurovaný v Oblastnom reštaurátorskom ateliéri v Bratislave s odporúčaniami chrániť pamiatku pred priamymi slnečnými lúčmi. UV ochranná fólia bola daná na okná až na základe vzniknutých škôd, keď sa na ikonostate v miestach dopadajúceho priameho svetla a vzniknutej vysokej teploty uvoľnila farebná vrstva od podkladu. Na ikonách a architektúre ikonostasu bola na modrej iluzívnej maľbe mramoráže zmenená tonalita, slnko výrazne zoslabilo sýtu modrú farebnosť. Pri obhliadke kostola v roku 2015 boli spozorované viditeľné napadnutia črvotočom na laviciach (obr. 4), v roku 2016 sa potvrdila drewná hmota narušená črvotočom a boli identifikované oslabené časti, ktoré odpadávali po mechanickom odere. V interiéri na stenách chrámu je viditeľná narušená vrstva od drevokazného hmyzu.

Obr. 2: Machom obrastené šindle na severnej strane kostola.

Obr. 3: Zatekanie pozorované na vchodových dverách, ktoré sú poškodené.

Obr. 4: Lišty lavíc, mechanicky poškodená drevná hmota.

4.2 Hervartov – Kostol sv. Františka z Assisi (okolo r. 1500)

Interiérové maľby na stenách na dreve boli v minulosti poškodené zvýšenou vlhkosťou, čo spôsobilo degradáciu farebnej vrstvy a rozmazanie kontúr postáv a farebnej úpravy (obr. 5). Pri obhliadke mobiliára kostolíka na hlavnom oltári bolo viditeľné pôsobenie plesňových húb (obr. 6) už aj v minulom roku (2015) a predminulom (2014). V tomto roku bol oltár opäť fotograficky zdokumentovaný a porovnaný s fotografiami z minulých rokov; je predpoklad zhoršenia stavu, v budúcnosti doporučujeme odstrániť pleseň a sterilizáciu vo fumigačnej komore a taktiež prehodnotiť tmely a retuše z reštaurovania v minulosti. V exteriéri bolo vidieť poškodenú a opadanú omietku kamenného sokla, kde chýbajúci náter nahrádza mazanica, ktorá je obnažená a dochádza k jej zvetrávaniu (obr. 7).

Obr. 5: Degradácia farebnej vrstvy na nástenných drevených maľbách vplyvom zavíhania.

Obr. 6: Hlavný oltár napadnutý aktívnou plesňou.

Obr. 7: Poškodená a opadaná omietka kamenného sokla.

4.3 Hronsek – Artikulárny evanjelický kostol (r. 1726)

Na architektúre v interiéri boli na niektorých hranoloch známky po drevokaznom hmyze v minulosti aktívnom, v súčasnosti však už neaktívnom. Odporúča sa spevniť drevnú hmotu, keďže je oslabená, náchylná k mechanickému oderu a úbytku. V porovnaní s minulým rokom 2015 boli viditeľné na pravom stĺpe z hlavného oltára poškodenia, strieškovitej krakeláže.

Obr. 8: Chýbajúci šesťuholník okennej výplne okna na východnej strane objektu.

Obr. 9: Nepriliehajúca okenná kazeta k okennému rámu.

Obr. 10: Požerky po drevokaznom hmyze na lavici na empore.

4.4 Kežmarok – Evanjelický drevený artikulárny kostol – Kostol Najsvätejšej Trojice (r. 1681)

V exteriérovej časti kostola na zadnej stene severného ramena bolo vidieť šetrné vyplnenie trhlín v omietke a súčasne vznik nových trhlín (obr. 11). V interiéri na emporách sa objavili výrazné stopy po zatečeníach v oblasti stĺpov. Maľovaný strop v chráme v budúcnosti treba sledovať, pretože sme spozorovali odchýlenú jednu časť dosky (obr. 12), taktiež sa zameriame na možný vznik nových poškodení, ktoré by mohli mať za následok znehodnotenie malieb na strope sakrálnej stavby. V blízkosti južnej empory sú dlhodobo neudržované podkrovné priestory, kde sa odporúča ošetrovanie drevených trávov. V interiéri kostola sa ojedinele nachádzajú chumáče tmavej srsti, ktorá pravdepodobne pochádza z kuny (obr. 13).

Obr. 11: Šetrne vyplnené trhliny v omietke na západnej stene severného ramena a vznikajúce nové trhliny.

Obr. 12: Prečnievajúca uvoľnená doska z maľovaného stropu v mieste kríženia klenieb.

Obr. 13: Chumáče tmavej srsti, pravdepodobne pochádzajúce z kuny.

4.5 Ladomirová – Chrám sv. Michala Archanjela (r. 1742)

Interiér objektu je značne poškodený činnosťou drevokazného hmyzu, viditeľné sú chodbičky po črvotočoch, nie je vylúčené, že môže ísť o aktívny drevokazný hmyz (obr. 14). Ochranné fólie na oknách zabraňujúce vyblednutiu farieb ikonostasu, ako aj ďalších súčastí mobiliára, sú poškodené, dobre nepriliehajú a na niektorých oknách chýbajú (obr. 15). Z dôvodu pôsobenie

klimatických zmien je polychrómia na niektorých miestach uvoľnená najmä v spodnej časti ikonostasu na antependiach a v okolí cárskych dverí, kde pri otváraní v oblasti pántov sú úbytky farebnej vrstvy (obr. 16). Polychrómia sa odporúča upevniť ešte skôr než odpadá. Všetky deštrukcie sú zaznamenané fotograficky každý rok a sú vyhodnotené v správach.

Obr. 14: Tmavé flaky na drevnom obložení empory so značným poškodením drevnej hmoty.

Obr. 15: Poškodená nepriliehajúca ochranná fólia na oknách.

Obr. 16: Uvoľnená farebná vrstva na ikone sv. Michala Archanjela.

4.6 Leština – Drevený artikulárny evanjelický kostol (r. 1688)

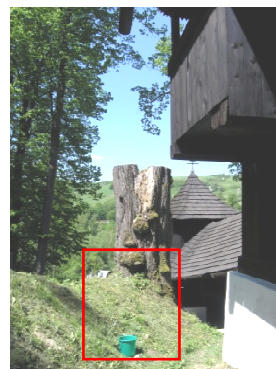
Kostol v Leštine je umiestnený na svahu, v minulosti boli robené drenáže, izolácie okolo architektúry, avšak za silného nepretržitého dažďa. Drevo chrámu vlhne na južnej stene (obr. 17). Lavice v chráme ako Zmeškalovská, Hviezdoslavová sú v tej istej úrovni a od spodnej časti navíhaním už zanikla povrchová úprava (obr. 18). Ostatné sú pánske lavice, majú poškodenia na farebnej úprave spôsobené odretím, poškrabaním, bolo by vhodné ich reštaurovať, skonsolidovať drevnú hmotu zhraného dreva a jemnou retušou podporiť dekoratívnu farebnú úpravu, pretože otermi časom môže zaniknúť. Hlavný oltár v Leštine v priebehu rokov vykazuje opadávajúcu sekundárnu farebnú vrstvu, ktorá bola nanesená v minulosti na požiariom poškodené architektonické články oltára. Oltár bol v minulosti prerobený, boli vložené nové sekundárne sochy a obraz maľovaný na plátne. Hlavná empora nad oltárom sa skladá z ôsmich kaziet, v ktorých sú vložené maľby na plátne, ktoré sú dehydrované, zvlnené, skrakelované mierne perforácie. Empora je zdobená dekoratívnymi rezbami, ktoré miestami absentujú alebo majú drobné úbytky z polychrómie. Na ľavej strane kostolíka sa nachádza kazateľnica, ktorá má miestami uvoľnenú polychrómiu. Jej súčasťou je aj veľké plátno s výjavom Zvestovania, ktoré má vypadanú farebnú vrstvu v malej miere a aj perforácie na plátne. Súčasťou mobiliára je aj visiaca epitafná zástava z roku 1665. Na zástave je obojstranná olejomaľba na pláne, na povrchu je viditeľne zaplesnená. Podľa fotografických dokumentov táto povrchová plesň už bola aj v roku 1998. V budúcnosti by sa mala reštaurovať, keďže hrozí poškodenie farebnej vrstvy plesňami. V exteriéri objektu kostola sú napriek zavedeniu drenáže po celom obvode, preriedeniu stromov a obnove náteru fasády, viditeľné stopy po pôsobení vlhkosti, ktoré môžu byť spôsobené stekajúcou dažďovou vodou. Odkvapový systém nepostačuje na odvod dažďovej vody, z daného dôvodu boli po obvode kostola pod odkvapovými rínami rozmiestnené vedrá (obr. 19).

Obr. 17: Aktuálne zavlhávanie – stopy tvorené vlhkosťou a pôsobením vody siahajúce do výšky 40 cm lavice, južná strana.

Obr. 18: Poškodenie maliarskej výzdoby na doskovom obložení vplyvom zavlhávanie a zatekania z minulosti – v niektorých miestach došlo k úplnému vymytiu farebnej vrstvy.

Obr. 19: Zvod dažďovej vody do nádob – vedrá na vodu.

4.7 Ruská Bystrá – Chrám Prenesenia ostatkov sv. Mikuláša – biskupa (r. 1730)

Drevná hmota exteriéru chrámu v Ruskej Bystrej je aj napriek ochranným náterom najmä na severnej a južnej strane napadnutá drevokazným hmyzom. Prítomnosť požerkov vo výletových otvoroch potvrdzuje aktivitu drevokazného hmyzu (obr. 20, interiér – obr. 21). Trám na južnej strane objektu je poškodený v dôsledku vody stekajúcej z rímasy (obr. 22). Pri obhliadke interiéru chrámu bolo viditeľné, že ikonostas bol v minulosti reštaurovaný, ale pre pôsobenie atmosférických zmien je polychróma na niektorých miestach uvoľnená. V roku 2015 bol mobiliár ošetrovaný tímom z projektu ProMonumenta, kedy boli drobné deštrukcie na ikonostase ošetrené.

Obr. 20: Výletové otvory drevokazného hmyzu v trámoch zrubu severnej steny (exteriér) aj s požerkami.

Obr. 21: Rozsiahly výskyt otvorov po drevokaznom hmyze na procesiovom kríži.

Obr. 22: Trám na južnej stene objektu poškodený v dôsledku vody stekajúcej z rímasy.

4.8 Tvrdošín – Kostol Všetkých svätých (14. stor.)

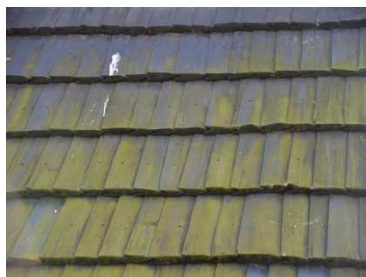
V roku 2014 bola robená v Tvrdošíne aj ohliadka podkrovia, ktoré podľa všetkého vykazuje známky napadnutia aktívnym drevokazným hmyzom. Realizácia návrhu ošetrovania je v procese riešenia,

avšak nesmie sa zabudnúť aj na spevnenie drevnej hmoty, nie len dezinfekciu pred hmyzom. Pri obhliadke v roku 2014 boli na hlavnom oltári, ktorý bol v minulosti reštaurovaný a zakonzervovaný, viditeľné plesne na povrchu nepolychrómovaného dreva, ktoré sa vytvorili v priebehu rokov. V lete roku 2014 boli tieto plesne na základe podnetu z monitoringu odstránené a povrch dreva bol ošetrovaný a upravený nanosenou ochrannou lakovou vrstvou. Taktiež pri reštaurovaní sa objavili časti z iného barokového oltára, ktoré sú v súčasnosti zabalené a uskladnené v chráme. Miestami je vidieť na sochách porušenú a opadanú polychrómiu (obr. 23). Šindľová krytina je kompaktná, severná časť krytiny je obrastená nižšími rastlinami (obr. 24). Na základe monitoringu prebiehajúceho v roku 2015 bolo odporúčané pre trvalé zachovanie dobrého stavu pamiatky vyriešiť otázku pravidelného vetrania. Počas tohtoročnej obhliadky kostola v Tvrdošíne bolo vidieť nové vetracie otvory (obr. 25), ktoré pomôžu prísunu čerstvého vzduchu a tým zabráni zrážaniu vlhkosti a následnej tvorbe plesní.

Obr. 23: Porušená a opadaná polychrómia.

Obr. 24: Machom obrastené šindle na vstupnej bránke.

Obr. 25: Nové vetracie otvory z vonkajšej časti kostola na východnej strane, detail otvoru.

5. Záver

Hlavnou úlohou pravidelného monitorovania drevených chrámov patriacich do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO je sledovanie interiérových a exteriérových klimatických podmienok a celkový aktuálny stav objektu. Sleduje sa stav poškodení, opráv a zmien, relatívna vzdušná vlhkosť a teplota. Záverečná správa, ktorá zaznamenáva reálny stav pamiatky sa ďalej postupuje vlastníkom, správcom objektov, prípadne krajským pamiatkárom, v kompetencii ktorých je zabezpečiť prevenciu prípadne návrh a realizáciu vhodných opatrení.

Počas monitorovania chrámov bolo v priebehu rokov 2011 – 2016 zaznamenaných viacero pozitívnych zmien.

Reštaurované boli pamiatky v Hronseku, Kežmarku, Ladomirovej a Tvrdošíne. Momentálne prebieha reštaurovanie ikonostasu v Bodružali, na ktorom sa poškodila farebná vrstva v dôsledku pôsobenia slnečného žiarenia. Staré okná boli vymenené za nové okná s ochrannou UV fóliou. V minulosti bola zreštaurovaná nástenná maľba na severnej strane lode a žertveník v presbytériu.

V roku 2014 bola zrealizovaná kompletná sanácia a odstránenie zaplesnenia oltára, mobiliára architektúry v Tvrdošíne. Momentálne je pamiatka v dobrom stave, taktiež pribudli nové vetracie otvory, ktoré umožňujú prevetrávanie pamiatky a tým zabraňujú zrážaniu vlhkosti a tvorbe plesní.

Aj keď sa pamiatky postupne reštaurujú, rokmi pribúdajú aj nové poškodenia, keďže sú to plnohodnotné súčasti funkčného, užívaného sakrálneho objektu, v ktorom oltáre, ikonostas a jeho mobiliár plní svoje kultové, pamiatkové a kultúrno-spoločenské funkcie. Prax ukazuje, že aj na základe výsledkov pravidelného monitoringu sa darí realizovať opravy niektorých poškodení, a tým zachovávať kultúrne pamiatky v čo najlepšom stave.

Bibliografia

- [1] www.malovane-mapy.sk (Drevené chrámy v Poľsko-Slovenskom pohraničí)
[2] <http://www.muzeum.sk/dostol/>
[3] PÚSR, Manažment plán súboru pamiatok drevené chrámy v slovenskej časti karpatského oblúka, Bratislava – Hervartov, 2011
[4] SEJKOVÁ, Zuzana; RUDINSKÁ Emília: Monitoring stavu drevených chrámov v slovenskej časti Karpatského oblúka, zapísaných do zoznamu UNESCO. Bratislava, CSTI 2015, máj 2016. s. 425 ISBN 978-80-8060-377-9

Monitoring of the wooden and articular churches on the UNESCO list located in the Slovak Carpathians

Ing. Lenka Dubinyová; Mgr. art. Emília Rudinská; Ing. Lenka Vrbíková, PhD.

The Monuments Board of the Slovak Republic, Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava,
lenka.dubinyova@pamiatky.gov.sk, emilia.rudinska@pamiatky.gov.sk,
lenka.vrbikova@pamiatky.gov.sk

Abstract

Each Contracting State recognizes that its first duty is to ensure the identification, protection, conservation, and presentation of cultural and natural heritage and passing it on to future generations. Every year since 2011 on its own, and since 2014 also in cooperation with the State Restoration Ateliers of the Monuments Board of the Slovak Republic in Bratislava, the Chemical and Technological Department has carried out the monitoring of wooden churches in the Slovak part of the Carpathian mountain range, included in the UNESCO World Heritage List (Bodružal, Hervartov, Hronsek, Kežmarok, Ladomirová, Leštiny, Ruská Bystrá, and Tvrdošín). The monitoring focus on the condition of churches, measurements and evaluation of a relative humidity of air in the interior of the constructions as well as on the activity of ligniporous organisms. The attention is also paid to the condition of wood in both the interior and the exterior, to altars and furniture/equipment, - taking into account the conservators' view as to any potential damage due to humidity and biological impacts. The monitoring results are presented on scientific conferences and are available to members of the Locations Steering Group in a summary report; as a basis to urgently take adequate measures in the case of indicated problems.

Keywords: UNESCO, wooden churches, wooden, damage

BARDKONTAKT 2016

**EFEKTÍVNE VYUŽITIE FOTOGRAMETRIE A LASEROVÉHO SKENOVANIA PRI ZAMERANÍ
SKUTOČNÉHO STAVU A PRI TVORBE DOKUMENTÁCIE HRADU KRÁSNA HÔRKA.**

Ing. Jozef Ornth

ORNTH spol. s r.o., Trieda SNP 82, Banská Bystrica, jozefornth@ornth.sk

Efektívne využitie fotogrametrie a laserového skenovania pri zameraní skutočného stavu a pri tvorbe dokumentácie hradu Krásna Hôrka.

Ing. Jozef Ornth

ORNTH spol. s r.o., Trieda SNP 82, Banská Bystrica, jozefornth@ornth.sk

Abstrakt:

Záchrana a obnova historických objektov je zložitý proces, v ktorom sa prelínajú viaceré profesie. Jedným z prvých krokov obvykle býva v rámci prípravných prác podrobné zameranie a vyhotovenie dokumentácie existujúceho stavu stavebného objektu. Je to krok, ktorý zakladá úspešné pôsobenie ďalších profesií, či už stavebno historického výskumu, statického posudzovania objektu alebo následnej činnosti architektov a projektantov.

Kvalita a komplexnosť výkresovej dokumentácie, ale aj iných výstupov z meraní je dôležitým predpokladom na dosiahnutie úspešnej revitalizácie či rekonštrukcie. Práce podobného charakteru jednoznačne spadajú pod vybrané geodetické činnosti a v zmysle zákona o geodézii a zákona o komore geodetov a kartografov by mali byť opatrené autorizačnou doložkou a razítkom autorizovaného geodeta. Ten následne preberá zodpovednosť za kvalitu diela.

Ukážky z výstupov vyhotovenej podrobnej stavebno-technickej dokumentácie z komplexného zamerania NKP Krásna Hôrka modernými metódami.

Kľúčové slová: autorizácia, geodet, stavebno-technická dokumentácia, fotogrametria, laserové scanovanie, meračská dokumentácia

1. Úvod

Ochrana, údržba a rekonštrukcia historických objektov je samostatnou oblasťou stavebnej praxe. Je to dané jednak potrebou veľmi špecifického prístupu k stavebným zásahom, technológiám práce a stavebným materiálom, na druhej strane je treba rešpektovať aj potreby uchovania pamiatkového obsahu stavebného objektu. Vzhľadom na tieto fakty je potrebné, aby sa celého procesu zúčastňovali osoby a subjekty, ktoré majú v tejto oblasti dostatočné skúsenosti a vedomosti. Len spolupráca takýchto účastníkov dáva záruku, že proces bude čo najbližší optimálnemu a že nenastanú problémy.

2. Úloha autorizovaného geodeta v procese záchrany historických pamiatok

Okrem mnohých iných profesií je alebo by určite mal byť dôležitým účastníkom podobných aktivít aj kvalifikovaný autorizovaný geodet. Jeho hlavnou úlohou je ako v každom inom stavebnom procese riadiť a vykonávať meračské a digitalizačné práce, kontrolovať ich priebeh a kvalitu a v závere prác geodetické výstupy a elaboráty autorizovať. Pri väčších stavebných prácach v investičnej výstavbe býva zvykom, že na každej stavbe pôsobí súčasne viacero autorizovaných geodetov, ktorí zastupujú rôzne záujmy. Obvykle to býva:

- autorizovaný geodet investora, jeho hlavnou úlohou je dokumentovať priebeh výstavby a kontrolovať dodržiavanie projektovej dokumentácie, je platený investorom
- autorizovaný geodet dodávateľa, ktorý má na starosti hlavne vytyčovanie projektovaných prvkov na stavbe a dokumentovanie skutočného vyhotovenia stavby, je platený dodávateľom

- v minulosti býval menovaný aj autorizovaný geodet projektanta, v súčasnosti obvykle jeho úlohy plní geodet dodávateľa.

Vo všeobecnosti sú geodetické práce vo výstavbe členené na tri oblasti:

- práce v oblasti katastra
- práce vo fáze realizácie stavebných prác
- dokumentácia stavieb a vyhotovenie stavebno-technickej dokumentácie

2.1. Práce v oblasti katastra nehnuteľností

Práce v oblasti katastra nehnuteľností sú v zásade nezávislé od typu nehnuteľnosti, takže v majetkových záležitostiach vykoná práce dostatočne kvalitne ktorýkoľvek geodet z katastrálnou praxou.

2.2. Práce počas realizácie stavebných prác

Vytyčovanie priestorových vzťahov počas stavebných prác na rekonštrukcii objektu s kvalitne spracovaného projektu je taktiež prácou pomerne štandardnou, nevyžaduje si špeciálny prístup k tejto činnosti. Vo fáze výstavby je už projektová dokumentácia prerokovaná a kompletne schválená všetkými zúčastnenými stranami v procese.

2.3. Dokumentácia historických stavieb

Na rozdiel od predošlých oblastí je dokumentácia historických stavebných objektov veľmi špecifickou geodetickou činnosťou. Hlavne staršie objekty, historické centrá miest, hradné komplexy a torzálna architektúra svojou nepravidelnosťou a veľkou výškovou a polohovou členitosťou kladú veľké nároky na meračské práce, techniku a na kvalitu personálu, ktorý ich vykonáva. Dnes sa už v tejto oblasti bežne využívajú moderné metódy hromadného zberu dát, ktoré sú mimoriadne vhodné práve na komplikované historické stavebné objekty. Ich prínos oproti klasickým meraniam je veľmi veľký a navyše prinášajú svojím obsahom mnoho doplnkových informácií, ktoré sú vyžadované rôznymi profesiami – či už pre stavebno-historický výskum, pre statické posudky a podobne.

3. Význam špecializovaných geodetov a pracovník

Ako som spomenul už v predošlom odseku, meranie a dokumentácia historických stavieb je časťou geodézie, ktorá aj v minulosti bola chápaná ako samostatná disciplína geodézie. Venovali sa jej špecializované pracoviská, vybavené potrebnou technikou, znalosťami a skúsenosťami. Bolo to dané veľmi špecifickými postupmi merania, využívali sa pomôcky a techniky, nie bežné v investičnej výstavbe a dokumentácia, ktorá bola výstupom z tohto procesu sa v mnohom výrazne odlišovala od klasických elaborátov. Aj dnešný geodet – špecialista na historické stavby musí mať rozvinutý cit pre detail, skúsenosti zo stavebnej či architektonickej oblasti, vedieť základy o starých spôsoboch výstavby a mnoho iných vedomostí, ktoré sa na školách ani vlastne neučia. Len tak dokáže vykonať merania a vyhotoviť dokumentáciu v požadovanej kvalite, podrobnosti a spôsobom, aký je očakávaný budúcimi užívateľmi. Aj my sme si vo firme vedomí týchto faktov a preto sa už piaty rok špecializujeme takmer výhradne na historické objekty, vyvíjame technológie, vhodné na tieto práce a snažíme sa dosahovať výstupy na čo najvyššej kvalitatívnej úrovni.

4. Význam autorizácie geodetických prác pri dokumentácii historických pamiatok

Slovenských autorizovaných geodetov združuje Komora geodetov a kartografov (KGK), členstvo v KGK je pre autorizovaného geodetu povinné. O KGK hovorí zákon 216/1996 Z.z., ktorý rieši všetky aspekty práce Komory. Autorizovaný geodet autorizuje výsledné dielo odtlačkom pečiatky a svojím podpisom a preberá zodpovednosť za jeho obsah a formu.

Dokumentácia historickej stavby či súboru stavieb je činnosť, veľmi náročná na presnosť a kvalitu. Výsledný elaborát je obvykle používaný rôznymi profesiami na množstvo účelov a chyby v ňom by mohli mať v niektorých prípadoch aj veľké následky. Preto by malo byť automatickou požiadavkou pri zadávaní podobných prác aj povinnosť autorizácie výstupného elaborátu autorizovaným geodetom, najlepšie takým, ktorý má s podobnými prácami aj reálne skúsenosti.

5. Moderné spôsoby dokumentácie historických stavieb

Veľký rozmach nových digitálnych technológií otvoril aj v oblasti dokumentácie stavieb doteraz netušené možnosti. Dnes je objem dát a hlavne ich obsah mnohonásobne väčší. Zatiaľ čo pri klasickom meraní v minulosti boli ako dokumentácia dodávané len sporé informácie o základných priestorových rozmeroch, je dnes technologicky aj cenovo dostupná úžasná podrobnosť kompletného povrchu objektu, dáta v sebe nesú aj informácie obrazové, na ktorých je detailne rozoznateľná skladba stavebných hmôt v stenách, praskliny stien a podobne. Metóda digitálnej fotogrametrie dovoľuje napríklad pri použití diaľkovo riadených nosičov fotoaparátu (skratka UAV) detailne zamerať aj časti, inak nedostupné – vonkajšie steny hradieb, koruny hradbových múrov, vysoké veže, georadary dokážu nazerať aj pod povrch, laserové scanery dokážu presne digitalizovať akýkoľvek povrch na vzdialenosť stoviek metrov a podobne.

Dokumentácia stavebného objektu má niekoľko technologických fáz. Tento pracovný postup sa môže samozrejme objekt od objektu líšiť. Postup prác, popísaný v nasledujúcich častiach sme použili aj pri vyhotovení dokumentácie hradného komplexu Krásna Hôrka.

5.1. Fáza zamerania čiže digitalizácia

Vzhľadom na fakt, že moderné technológie pracujú dnes výhradne digitálnymi metódami a výstupom z meraní je obvykle priestorový digitálny model objektu, na tieto postupy sa zaužíval pojem „digitalizácia objektu“. Samotná digitalizácia predstavuje súhrn terénnych prác, ktorých cieľom je nazbierať potrebné digitálne dáta. Je to obvykle niekoľko samostatných činností. Na osadenie modelu do priestoru sa používajú klasické geodetické metódy, najčastejšie GPS satelitné merania. Niekoľko bodov s presne určenou priestorovou polohou umožní transformovať výsledný digitálny model objektu do skutočnej mierky 1:1 a do štátneho súradnicového a výškového systému. Na vytvorenie 3D priestorového modelu sa povrch objektu skenuje množstvom laserových scanov a fotografuje sa zo zeme, z výsuvných tyčí, plošín či UAV nosičov. Na fotografovanie interiérov sa používajú automaty – roboty, ktoré automatizovane snímajú kompletné 360° panorámy.

5.2. Fáza spracovania nazbieraných dát

Spracovaním týchto dát v špecializovaných programoch vznikne prvotný podrobný 3D digitálny model objektu spravidla v podobe kolorizovaného mračna bodov. Tento prvotný výstup je polotovarom, ktorý je nutné ďalej spracovať. V prípade veľkých a zložitých komplexov sa môže objekt rozdeliť na viacero menších častí, ktoré sa spracovávajú samostatne a až konečná forma dokumentácie sa potom spája do potrebných celkov. Tento prvý výsledok procesu digitalizácie však nie je vhodný na užívateľskú prácu, preto tretím krokom v procese je obvykle prevod týchto obrovských dát do použiteľnej 2D rastrovej alebo 3D vektorovej grafiky. V priebehu tohto spracovania je model aj čiastočne generalizovaný na podrobnosť, ktorá je dostatočne detailná pre

budúceho užívateľa a pritom bude dostatočne malá na využívanie projektantom, statikom či pamiatkárom na bežnom PC.

Laserové scany sa spracovávajú do tvaru virtuálnej 3D prehliadkovej formy, kde je možné prechádzať objektom a prezerať si detaily scanovaných povrchov formou 360° panorám s možnosťou merania jednoduchých dĺžok a plôch na objekte. Na prácu s touto formou dát postačuje bežné PC a webový prehliadač.

5.3. Fáza tvorby výkresovej dokumentácie

Pred zahájením prác na samotnej dokumentácii sa z modelu najprv pripravujú rastrové 2D fotopohľady na jednotlivé fasády, v prípade požiadavky na 3D dáta sa konštruujú 3D modely buď celej budovy, alebo len niektorých prvkov (najčastejšie sú to krovy). Niektoré výstupy sa už poskytujú projektantovi, niektoré následne postupujú ako polotovary do nasledujúcej fázy.

Po prípravných prácach sa začne proces prevodu dát z mračien na vektorové výkresy napríklad v dwg formáte, ktoré sú už zaužívané v praxi. Tvorba týchto výkresov je čiastočne automatizovaná, ale stále predstavuje veľké množstvo odbornej ručnej práce operátorov. Rozsah prác závisí aj od mierky, od podrobnosti spracovania, od množstva a podrobnosti kótovania a podobne, samozrejme sa táto prácnosť prejaví aj na výslednej cene.

Najčastejšie sú požadované klasické typy výkresov – pôdorysy, vertikálne rezy a rezopohľady, pohľady na fasády, ortofotopohľady, výškopisné a polohopisné plány a podobne. Moderné technológie nám umožňujú aj kombinácie rôznych typov výkresov do jedného, vektorový pohľad na fasádu môže byť doplnený rastrovým fotoplánom, čiastkový pôdorys doplnený ortofotomapou a podobne.

Samostatnou problematikou je tvorba 3D modelov. Je čoraz častejšie zákazníkmi požadovaná, umožní vysokú automatizáciu tvorby výkresov a v prípade, že sa doplní aj databázovými údajmi, môže prerásť do dátového modelu BIM (informačný systém budovy). Ten po dokončení stavebných úprav môže slúžiť ako vynikajúci podklad pre manažment údržby a správy budovy.

6. Ukážky výkresovej časti stavebno-technickej dokumentácie zložitého hradného komplexu

Aby sme však len neteoretizovali, dovoľme si Vám ukázať výstupy z digitalizácie NKP Krásna Hôrka. Účelom tejto zákazky bola dokonalá dokumentácia existujúceho stavu pamiatky po ničivom požiari a po oprave striech, podklady slúžili na vypracovanie statických prác a budú výborným pracovným podkladom pre projektové práce na revitalizácii objektu.

7. Záver

Hlavným cieľom môjho príspevku je poukázať na nie vždy docenený význam profesie geodeta pri ochrane, dokumentácii a prípadných rekonštrukciách našich nádherných historických pamiatok. Verím, že sa mi to podarilo a že sa čoraz častejšie bude využívať potenciál geodetických činností na zlepšenie prác ostatných účastníkov procesu, nezriedka aj na lepšie využívanie finančných prostriedkov či predchádzanie škodám a nedostatkom.

Effective utilization of photogrammetry and laser scanning in survey of real situation and in creating documentation of Krásna Hôrka castle.**Ing. Jozef Ornth**

ORNTH spol. s r.o., Trieda SNP 82, Banská Bystrica, jozefornth@ornth.sk

Abstract

Preservation and regeneration of historic buildings is a complex process which combines several professions. One of the first steps within preparatory work usually consists in detailed survey and creating of documentation of existing conditions of the building. It is a step that sets up successful operation of other professions, whether from building- historical research, static assessing of object or subsequent activities of architects and designers.

The quality and complexity of the drawings, but also other outputs from measurements is an important prerequisite for achieving successful recovery or reconstruction. Work of similar nature clearly falls into selected geodetic activities and in accordance with the Act on Geodesy and the Act of Chamber of Geodesists and Cartographers should be provided with the authorization clause and the stamp of authorized geodesist.

He/she subsequently takes responsibility for the quality of the work.

Examples of outputs from detailed building-technical documentation from complex survey of NKP (National cultural monument) Krásna Hôrka using modern methods.

BARDKONTAKT 2016

STAROSTLIVOSŤ O HISTORICKÉ ORGANY, SÚČASNOSŤ A VÍZIA

Mgr. art. Andrej Štafura, PhD., Ing. Štefan Nagy, ArtD.

Ústav hudobnej vedy SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava 4

andrej.stafura@savba.sk, stefan.nagy@savba.sk

Starostlivosť o historické organy, súčasnosť a vízia

Mgr. art. Andrej Štafura, PhD., Ing. Štefan Nagy, ArtD.

Ústav hudobnej vedy SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava 4

andrej.stafura@savba.sk, stefan.nagy@savba.sk

Abstrakt

Stav historických organov na Slovensku má z organologického pohľadu dlhodobo zlú úroveň, preto je diskusia o jednotlivých procesoch obnovy, a to až po samotnú hudobnú interpretáciu na týchto nástrojoch veľmi potrebná. Obnovu historických organov je možné rozdeliť do troch základných fáz. Prvá fáza by mala zahŕňať legislatívu vrátane vykonávacích predpisov a spolu s predpísaným výskumom ju môžeme vnímať ako prípravnú fázu. Druhá, realizačná fáza, zahŕňa samotnú obnovu či reštaurovanie organov. Do tretej záverečnej fázy môžeme zaradiť hudobnú produkciu na týchto nástrojoch a dennodennú preventívnu starostlivosť o ne. Problémy dnes vyplývajú z nedostatočného uplatňovania jednotlivých fáz, hlavne výskumu či preventívnej starostlivosti. Využívanie poznatkov základného organologického výskumu sa pritom môže pretaviť do rôznych aplikácií zlepšujúcich procesy reštaurovania, ale aj do preventívnej starostlivosti zo strany samotných organistov a vlastníkov.

Kľúčové slová: historický organ, kultúrne dedičstvo, reštaurovanie, organológia, výskum

1. Úvod

Napriek tomu, že pamiatkovú starostlivosť na našom území evidujeme už od 19. storočia [1], na Slovensku dodnes nemáme doriešenú odbornú starostlivosť o historické organy na porovnateľnej úrovni s inými tzv. štandardnejšími pamiatkami. Medzi tzv. štandardné pamiatky z pohľadu ochrany historických organov môžeme zaradiť sakrálne stavby, nástenné maľby a pod. Dokonca ešte aj dnes je citeľný rozdiel medzi ochranou organovej skrine a samotnej nástrojovej časti organa. Rozdiely v starostlivosti medzi uvádzanými skupinami môžeme sledovať v legislatívnej, ale aj odbornej rovine. Možno ochrana pamiatok na Slovensku nefunguje úplne dokonalo, ale z pozície ochrany nielen historických organov ako hudobných pamiatok je dosiahnutie úrovne ochrany ako u „štandardných pamiatok“ v súčasnosti základným cieľom. Z tohto dôvodu je potrebné presne definovať jednotlivé diskrepancie, rozpracovať ich a následne stanoviť nový postup obnovy historických organov. Tieto jednotlivé rozdiely budeme sledovať z pohľadu legislatívy ale aj z pohľadu organológie. Základom našej štúdie však bude analýza súčasných a návrh nových postupov pri obnove či reštaurovaní historických organov na Slovensku. Tieto postupy sú v zásade súčasťou prípravnej, realizačnej aj preventívnej fázy starostlivosti o historické organy. Budeme teda sledovať jednotlivé fázy starostlivosti o historické organy v ktorých súbežne aplikujeme legislatívu a odborné portfólio danej problematiky.

2. Prípravná fáza – súčasnosť

V súčasnosti je na Slovensku chránených do 400 historických organov, pričom nezapísaných do Ústredného zoznamu pamiatkového fondu SR (ďalej len ÚZPF) je ešte pravdepodobne vyše 600. Znamená to, že celkovo na základe kvalifikovaného odhadu máme cez 1000 historických organov.

Čo sa týka nezapísaných historických organov v ÚZPF tie sú bez akejkoľvek legislatívnej, a tým štátnej ochrany a samotná ich odborná ochrana je tak veľmi diskutabilná. V súčasnej dobe je už síce rozbehnutý proces zapisovania historických organov do ÚZPF, avšak je len v počiatočnej fáze a proces

ukončenia je nejasný. Zoznam historických organov so základným popisom sumarizuje na základe primárneho výskumu Hudobné centrum v zriaďovateľskej pôsobnosti Ministerstva kultúry SR pod odbornou gesciou PhDr. Mariana Alojza Mayera, CSc. [2].

K pamiatkovo chráneným organom je potrebné uviesť, že podľa zákona o ochrane pamiatkového fondu č. 49/2002 Z. z. je možné postupovať podľa §32, alebo §33 [3].

Podľa §32 sa záchrana pamiatkovo chráneného organa realizuje ako obnova pamiatky. Pri tomto type realizácie na základe §34 ods. 7 rovnakého zákona Krajský pamiatkový úrad rozhoduje o nevyhnutnosti realizovať umelecko-historický výskum, ktorý je následne hodnotený Odborno-metodickou komisiou Pamiatkového úradu SR a má podľa uvádzaného zákona preddefinovanú, ale v istej miere voľnú štruktúru. Táto štruktúra výskumu predstavuje a zároveň definuje organ skôr ako pamiatku, než ako hudobný nástroj so zvukovou podstatou. Ak sa pri záchrane pamiatkovo chráneného organa realizuje aj záchrana organovej skrine, vychádza sa z §33 a ide o reštaurovanie v rámci ktorého sa realizuje reštaurátorská dokumentácia. Dokumentácia obnovy zvukovej časti nástroja, žiaľ, často chýba.

Podľa §33 sa historické organy reštaurujú. V tomto prípade sa vykonáva reštaurátorská dokumentácia, ktorá podľa uvádzaného zákona a §33 pozostáva z reštaurátorského výskumu, návrhu na reštaurovanie a dokumentácie vykonaných reštaurátorských prác. Umelecko-historický výskum sa momentálne v tomto prípade vôbec nevykonáva, aj keď Usmernenie Pamiatkového úradu SR k spracovávaniu umelecko-historického výskumu predpokladá jeho realizovanie, najmä v prípadoch komplexného reštaurovania [4].

2.2 Prípravná fáza - vízia

Súčasný legislatívny proces je pre ochranu historických organov dobre nastavený, preto by ho bolo prospešné odvážnejšie využívať. Ako môžeme momentálne sledovať, v súčasnosti sú dve legislatívne možnosti záchrany historických organov (obnova, alebo reštaurovanie), pričom ani pri jednej sa nerealizuje umelecko-historický výskum. Samozrejme, že výskum čohokoľvek by nemal byť samoučelný, ale je potrebné poznamenať, že len kvalitný základný výskum v tomto prípade muzikologický, respektíve organologický prinesie nevyhnutné poznatky v procese záchrany týchto hudobných nástrojov.

Vhodnou zmenou by bolo snáď osamostatnenie organologického výskumu z umelecko-historického výskumu, keďže ide o špecifický druh. V súčasnej dobe by tak pomohlo aj vypracovanie a aplikácia kvalitnej metodiky komplexného organologického výskumu pre potreby reštaurovania, či obnovy historických organov. Táto metodika by reflektovala súčasný stav poznania v tejto problematike a zároveň by dala základ pre dôkladnejšie poznanie týchto nástrojov, ale aj pre vytváranie rôznych reštaurátorských aplikácií, ktoré sú nevyhnutné pre realizačnú fázu.

Podľa súčasných poznatkov a výskumov, ktoré bežne realizujeme na Ústave hudobnej vedy SAV [5], ale aj podľa súčasnej Vyhlášky Ministerstva kultúry SR č. 253/2010 Z. z. [6] a Usmerneniu PÚ SR k spracovaniu výskumnej dokumentácie pamiatkového umelecko-historického výskumu [4] by mohol organologický výskum mať nasledujúcu štruktúru a mal by odpovedať na nasledujúce otázky:

Metodika organologického výskumu:

- a) **Titulná strana** – presný názov, predmet výskumu (*ak sa napríklad skúmajú len niektoré registre, alebo len nejaká časť organa, napr. mech, túto skutočnosť je potrebné presne zadefinovať do predmetu výskumu*), autor (autorov) výskumu, dátum výskumu, adresa a kontakt na autora (autorov výskumu) [4,6]
- b) **Základné štatistické údaje o organe** – mesto, miestna časť, okres, adresa, názov objektu, v ktorom je organ uložený, číslo nehnuteľnosti v ústrednom zozname pamiatkového fondu, v

ktorom sa hnuiteľná kultúrna pamiatka nachádza, vlastník nehnuteľnosti a hnuiteľnej kultúrnej pamiatky, správca, užívateľ nehnuteľnosti a hnuiteľnej kultúrnej pamiatky, unifikovaný názov hnuiteľnej kultúrnej pamiatky, umiestnenie v nehnuteľnosti (organ nemusí byť len na chóre kostola, ale napr. aj vo svätyni kostola), číslo ústredného zoznamu pamiatkového fondu hnuiteľnej kultúrnej pamiatky. Údaje sú povinné a vychádzajú z evidenčného listu hnuiteľnej kultúrnej pamiatky. [4,6]

- c) **Údaje o zadaní, metóde, spracovaní a organizácii výskumu** -- meno alebo obchodný názov objednávateľa výskumu, dátum zadania a termín splnenia, príp. etapy priebehu výskumu presné zadanie výskumu, rozsah a cieľ podľa rozhodnutia príslušného krajského pamiatkového úradu, metódy výskumu [4,6]
- d) **Základné organologické údaje o organe** – autor nástroja (ak je známy), datovanie, typ nástroja (portatív, pozitív, organ), dispozícia nástroja, rozsah klaviatúry nástroja, rozsah pedálnice nástroja (ak ju organ má), hracia traktúra, registrová traktúra, umiestnenie hracieho stola, základné rozmery nástroja, základné rozmery objektu v ktorom je organ uložený (výška, šírka, dĺžka) a popis základného materiálu stien, podlahy stropu a mobiliáru.
- e) **Historické súvislosti** – archívny výskum, zhodnotenie dobových zápisov nájdených v organe, zhodnotenie doterajších výskumov, využitie hudobno-historiografických metód výskumu
- f) **Dispozícia nástroja a píšťalový fond** – názvy registrov, umiestnenie registrov na vzdušnici a v prospekte, materiál registrov a jednotlivých píšťal, poškodenie jednotlivých prvkov píšťal
- g) **Vzduchový systém** – typ, materiál a umiestnenie mecha (mechov), materiál a umiestnenie vzduchovodov, súčasný tlak v nástroji, analýza pôvodného tlaku v nástroji, defekty jednotlivých prvkov
- h) **Traktúry organa** – typ a materiál traktúr, typ a materiál vzdušnice, popis a materiál píšťalnic, materiál zásuviek, analýza funkčnosti a defekty traktúr
- i) **Menzúry registrov** – menzúry jednotlivých registrov, analýza pôvodných prepočítaných menzúr, dopyčítanie menzúr chýbajúcich píšťal či registrov
- j) **Abiotické podmienky v ktorých je organ uložený** – teplota vzduchu, relatívna vlhkosť vzduchu, rosný bod
- k) **Zvukové vlastnosti organa** - Intonácia, ladenie a zvuková analýza jednotlivých registrov a píšťal
- l) **Štýlové zhodnotenie a návrh reštaurátorských zásahov** – vyhodnotenie získaných poznatkov, popis reštaurátorských zásahov, ktoré budú reflektovať vybranú koncepciu obnovy, či reštaurovania nástroja
- m) **Použitá literatúra** – v závere práce uviesť pramene a literatúra, ktorá bola použitá pri výskume
- n) **Záver** - Komplexné zhodnotenie výskumu a v prípade potreby odporúčanie ďalších potrebných výskumov

- o) **Príloha** – v prílohe uviesť fotografickú, grafickú a zvukovú dokumentáciu nástroja, ktorá nebola súčasťou písomnej časti

3. Realizačná fáza – súčasnosť

Obnova, resp. aj reštaurovanie historických organov zapísaných ÚZPF, ale aj mimo tohto registra, je determinované systematickým a hlavne komplexným vzdelávaním. Na Slovensku sa na každom konzervatóriu v rámci štúdia v odboroch *Hra na organe* a *Cirkevná hudba*, ako aj na Hudobno-tanečnej fakulte Vysoké školy múzických umení v Bratislave sa vyučuje *Náuka o organe (Organológia)* a *Dejiny organa*. V oblasti problematiky reštaurovania organov sú však poznatky len okrajové, v dôsledku čoho sa absolventi spomínaných odborov takmer nedostávajú do reštaurátorskej praxe. Táto absencia sa tak desaťročia nahrádza vlastnými skúsenosťami organárov a reštaurátorov (reštaurátorský výskum sa zameriava predovšetkým na hmotnú podstatu a nie na analýzu zvukových vlastností nástroja a technológií s tým spojených), respektíve získavaním poznatkov prostredníctvom stáží. Tieto stáže sú realizované predovšetkým v múzeách v západnej Európe špecializujúcich sa na prezentáciu historických hudobných nástrojov aj organov. Je potrebné však podotknúť, že ani v zahraničí sa výučba organológie vždy nevyvíja v súlade so súčasnými technologickými možnosťami. Čo sa týka vzdelávania, tak len jediná univerzita v Európe sa veľmi komplexne zaoberá historickými hudobnými nástrojmi, a to je The University of Edinburgh v Škótsku, ktorá má vlastné veľké múzeum historických hudobných nástrojov [7]. Zároveň však na profesionálnej úrovni funguje aj International Committee for Museums and Collections of Musical Instruments, ktorý každoročne organizuje konferencie ohľadom historických hudobných nástrojov pričom je okrem iného zahrnutá aj téma konzervácie historických organov [8].

3.2 Realizačná fáza – vízia

Práve kvôli absencii nedostatku odborníkov a poznatkov je potrebné niektoré veci začať postupne meniť. Táto zmena sa dá najlepšie uskutočniť prostredníctvom vedy, ktorá je v súčasnosti interdisciplinárna a hlavne celosvetovo prepojená. Rovnakou cestou postupuje aj zahraničie, kde sa na viacerých vedeckých inštitúciách ([University of Gothenburg](#), [Fraunhofer-Institut für Bauphysik](#) a pod.) realizuje výskum zameraný na historické organy. Realizuje sa tak výskum nielen z pozície „tradičnej“ organológie, ale tieto inštitúcie sa zameriavajú aj na materiálový výskum, hudobnú akustiku a pod. Zameranie smeruje k interdisciplinárnemu pochopeniu historických hudobných nástrojov nielen z pozície kurátora múzea, ale aj interpreta a aj konzervátora týchto nástrojov. Tento typ muzikologického výskumu sa tak dnes začína zameriavať aj na samotné zvukové vlastnosti historických hudobných nástrojov, pričom ich zvuk je špecifický a jedinečný pre ten ktorý národ, či provenienciu. Zároveň tieto poznatky smerujú do praxe a aplikácií pri reštaurovaní historických hudobných nástrojov, pretože bez objektívnych znalostí zvukových vlastností, respektíve aj fyzikálno-akustických charakteristík nie je možné objektívne zreštaurovať historický hudobný nástroj. Keďže aj na Slovensku sa výskumné organizácie už venujú výskumu historických hudobných nástrojov, predovšetkým historických organov, ale aj sláčikových nástrojov, je možnosť posunúť prezentovanú problematiku výrazne vpred. Dôležité bude vytvoriť priestor pre realizáciu aplikovaného výskumu, ako aj transfer vedeckých poznatkov do praxe, či už zapájaním vedeckých pracovníkov, alebo vytváraním platforiem pre spoločné diskusie ohľadom reštaurovania, prezentovania a celkového spravovania historických hudobných nástrojov na Slovensku, nevynímajúc ani historické organy a ich vlastníkov. Môžeme tak vytvoriť priestor pre doplnenie učebných osnov organológie a získavaniu nových kvalifikovaných odborníkov. [9]

4. Preventívna fáza – súčasnosť

Práve vlastníci historických organov tvoria podstatnú časť realizátorov preventívnej fázy ochrany týchto historických hudobných nástrojov. Reálne rozhodujú o ich stave, spôsobe akým sa s nimi bude zaobchádzať, koľko investícií do nich pôjde a pod. Rozhodujú aj o organistoch, ktorí priamo pracujú s týmito historickými hudobnými nástrojmi. V súčasnosti je však potrebné povedať, že na Slovensku napriek množstvu absolventov hry na organ, či cirkevnej hudby, v kostoloch, kde sa nachádza väčšina historických organov, pôsobí profesionálne len malá časť týchto absolventov. Tieto skutočnosti vedú často krát ku neodbornému používaniu a hre na týchto nástrojoch, pričom nedochádza len ku zlému poslucháčskemu návyku, ale mnohokrát aj k poškodzovaniu vzácnych nástrojoch. Táto skutočnosť spôsobuje, že v súčasnej dobe je historický organ nedocenený a hlavne drvivá väčšina nástrojov je v zlom až kritickom stave, čo potvrdzujú aj ich obhliadky.

Do vyššie uvedenej problematiky preventívnej ochrany historických organov vstupujú, aj keď možno sekundárne aj pamiatkové úrady, vedecká a pedagogická obec. Tu zatiaľ abscentuje nejaká spoločná, hlavne informačno-vzdelávacia platforma, ktorá by bola cenným zdrojom informácií pre priamych aktérov tejto časti starostlivosti o tieto historické hudobné nástroje.

4.2 Preventívna fáza – vízia

Práve vytváranie virtuálnej odbornej základne pre vlastníkov a laických používateľov historických organov môže byť výrazným posunom pre danú problematiku. Táto databáza poznatkov by riešila mnohé problémy, ktoré vlastníci musí riešiť, či už vedome, alebo nevedome. Mnohokrát by sme sa vyhli zbytočným chybám, ktoré vedú k nereverzibilným zásahom, a tým nielen ku kultúrnym, ale aj ekonomickým stratám (napríklad otázka poškodenia historických organov pri komplexnej, alebo aj čiastkovej rekonštrukcii sakrálnych budov). Následne totižto dochádza zbytočne ku drahým procesom reštaurovania či obnovy organov, čo mnohokrát odrádza vlastníkov od týchto investícií, a tým historický organ začína nenávratne chátrať. Takýchto príkladov môžeme, aj z vedeckej praxe, nájsť veľké množstvo (korózia organových píšťal zo 100% Pb z dôvodu slabej ochrany, respektíve nezabezpečenia nástroja pravdepodobne pred stretom so silnou zásaditou látkou). Vyplýva z toho, že len naštartovanie kvalitného vzdelávacieho procesu na báze kvalitného výskumu môže viesť ku zlepšeniu situácie nie len v preventívnej fáze ochrany týchto historických hudobných nástrojov.

5. Diskusia

Na základe vyššie rozpracovanej problematiky vyplýva, že na zlepšenie procesu ochrany historických organov na Slovensku je potrebné, okrem ukončenia procesu ich zápisu do ÚZPF, aj implementovať reálny kvalifikovaný, odborný a ucelený organologický výskum. Bez možnosti odbornej práce a prístupu k pamiatke, ktorý súčasný legislatívny proces dovoľuje a aj predpokladá, sa nedajú získavať systematické poznatky. Predkladaná vízia predpokladá využitie poznatkov z reštaurovania k posunu problematiky pozitívnym smerom. V súčasnej dobe, ak aj nejaký výskum reštaurátor vykoná, jeho výsledky majú často len súkromnú povahu. Zároveň môžeme predpokladať, že implementáciou organologického výskumu do procesu obnovy, či reštaurovania historických organov, prinesie benefit v podobe nových odborných ľudských kapacít.

6. Záver

Ochrana kultúrneho dedičstva samozrejme nie je jednoduchá a ani naša predstava zmien nie je všeliekom, alebo kritikou súčasného stavu, či jednotlivých aktérov. Na druhej strane si uvedomujeme zodpovednosť za naše historické organy a na základe našich doterajších skúseností

a vedeckých výstupov vidíme priestor na vyššie odporúčané zmeny. Ako ukážku v prílohe uvádzame fotografie dokumentujúce rôzne poškodenia historických organov.

7. Príloha

Obr. 1 Poškodené píšťaly v jadrovej oblasti kovovými plieškami a klincami (autor Ing. Maroš Detko)

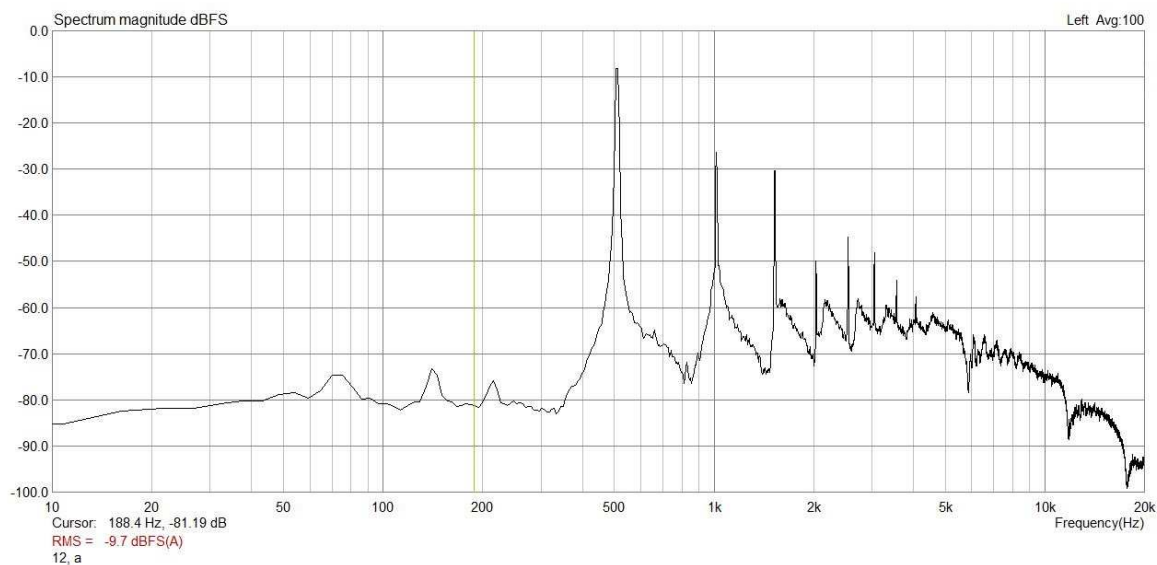
Obr. 2 Drevený píšťalový fond poškodený drevokazným hmyzom

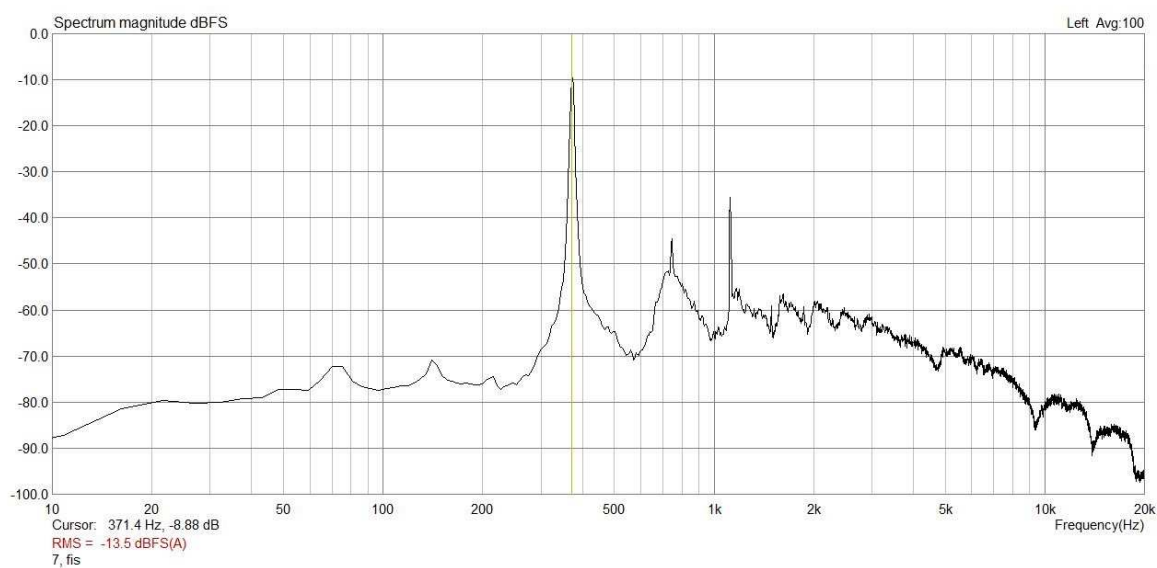
Obr. 3 Klaviatúra nástroja poškodená klincami

Obr. 4 Hýfy mikroskopických húb na drevených prvkoch organa

Obr. 5 Ukážka frekvenčného spektra zvuku funkčnej drevenej otvorenej píšťaly

Obr. 6 Ukážka frekvenčného spektra zvuku poškodenej drevenej organovej píšťaly

Bibliografia

- [1] MAYER, Marian - Alojz: *Vývoj pamiatkovej starostlivosti o organy na území Slovenska*. In: ŠURIN, Stanislav - TRUMMER, Johann: *Historické organy*. Bratislava: GaRT, s.r.o pre Bachovú spoločnosť na Slovensku, 2001, s. 44 – 52. ISBN 80-968507-0-9.
- [2] Výročná správa Hudobného centra za rok 2015, 3.1.1.2. *Historické organy na Slovensku*, s. 12. Dostupné na internete: <http://www.culture.gov.sk/organizacie-ministerstva/verejne-odpocyt-2ec.html> [06.08.2016]
- [3] Dostupné na internete: <https://www.pamiatky.sk/sk/page/legislativa> [06.08.2016]
- [4] Dostupné na internete: <https://www.pamiatky.sk/sk/page/usmernenia-metodicke-materialy> [06.08.2016]
- [5] ŠTAFURA, Andrej - NAGY, Štefan - BERONSKÁ, Nad'a. Organový pozitív v Sáse a význam komplexného organologického výskumu. In *Musicologica Slovaca*, 2015, roč. 6 [32], č. 2, s. 215-249. (2015 - RILM, CEJSH). ISSN 1338-2594.
- [6] Dostupné na internete: <https://www.pamiatky.sk/sk/page/legislativa> [06.08.2016]
- [7] Dostupné na internete: <http://www.ed.ac.uk/information-services/library-museum-gallery/museums-and-galleries/musical-instrument-museums> [06.08.2016]
- [8] Dostupné na internete: <http://network.icom.museum/cimcim/> [06.08.2016]
- [9] Porovnaj: FRICKE, Heike.: *Quo Vadis, Organology?* In: CIMCIM BULLETIN. International Committee for Museums and Collections of Musical Instruments, Október 2013, s. 8.

Príspevok je výstupom grantového projektu VEGA č. 2/0097/15 „Zvukové vlastnosti historických organov na Slovensku“, riešeného v Ústave hudobnej vedy SAV.

The care of the historical pipe organ, present and vision

Mgr. art. Andrej Štafura, PhD., Ing. Štefan Nagy, ArtD.

Ústav hudobnej vedy SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava 4

andrej.stafura@savba.sk, stefan.nagy@savba.sk

Abstract

The condition of historical pipe organs in Slovakia is from the organological perspective unsustainable, therefore, the discussion about particular renovation processes through music interpretation on these instruments is inevitable. Restoration of historical pipe organs can be divided into three stages. The first stage should include legislative process including the implementation decrees and together with all the research it can be seen as a preparatory stage. The second implementation stage involves the actual renovation or restoration of pipe organs. The third final stage covers music production on these musical instruments and their preventive care. Today's problems result from a lack in the practical application mainly of the research and preventive care stage. Sharing knowledge of basic research through applications can improve the process of restoration and preventive care.

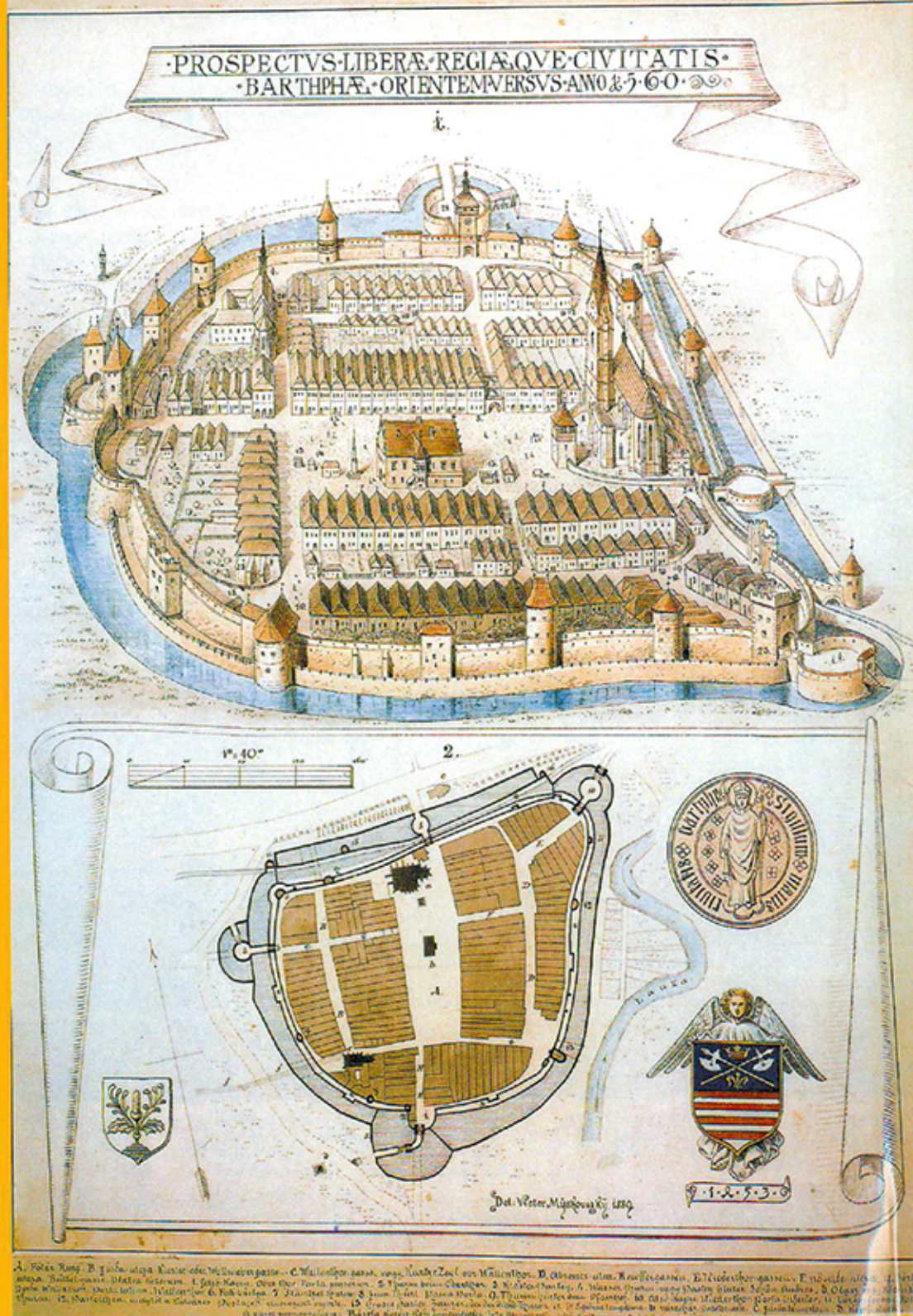
Key words: historical pipe organ, cultural heritage, restoration, organology, research

ISBN 978-80-972401-2-7

STU
FA

Mestský úrad Bardejov
Radničné námestie č. 16, 085 01 Bardejov, Slovakia